

114346
Reg

SVERRE HARTMANN

VAR SOVJET FARLIGERE ENN FIENDEN?

Tilhører:
Geir Sundt

Sverre Hartmann

Søkelys på 1940

Var Sovjet farligere enn fienden?

PAX FORLAG A/S er et uavhengig forlag som utgir PAX-BØKENE, en moderne norsk billigbokserie som har til hovedformål å belyse vår tids samfunn. Serien inneholder aktuelle og klassiske bøker om historie og politikk, krig og fred, sosialisme og samfunnsspørsmål, psykologi og filosofi, og den vil også bringe moderne skjønnlitteratur. De aller fleste av bøkene i serien er ikke tidligere utgitt på norsk.

PAX FORLAG er ikke et kommersielt foretagende. Aksjene eies av våre lesere, som også har støttet oss på andre måter i vår virksomhet.

Dersom De vil holde Dem à jour med forlagets produksjon, kan De abonnere på vår informasjonsbulletin PAX-REVY, som vil bli tilsendt Dem gratis ved henvendelse til PAX FORLAG, Postboks 100, Skøyen, Oslo 2.

Lesere av denne bok vil sikkert ha interesse av disse bøkene vi tidligere har utgitt:

Dahl, Hans Fredrik: Fra klassekamp til nasjonal samling.
Kr. 12,50 PAX 190

Dahl, Hans Fredrik: Norge mellom krigene.
Kr. 15,— PAX 256

Deschner, Karlheinz: Med Gud og fascistene.
Kr. 21,— PAX 258

Hoffmann, Fredrik: Påskeopprøret.
Kr. 11,— PAX 36

Lange, Hallvard: Norges vei til Nato.
Kr. 6,60 — MINIPAX 4

Normann, Harald: De fem første dagene.
Kr. 15,— PAX 222

Reed, John: Ti dager som rystet verden.
Kr. 14,— PAX 105

Rodinson, Maxime: Kampen om Palestina.
Kr. 19,— PAX 251

Taylor, A. P.: Årsaken til den annen verdenskrig.
Kr. 14,— PAX 90

Sverre Hartmann

Søkelys på 1940

Var Sovjet farligere enn fienden?

Fått av Leif Sundt

ALEXANDER LANGE
Redaktør — Sakfører
Telef. 46 71 43
Ullevålsveien 102A — Oslo 4

PAX FORLAG A/S, OSLO

I kommisjon for Danmark: Borgens Forlag

8214

Omslag ved Bjørn Roggenbihl
© Sverre Hartmann 1971
ISBN 82 530 0016 2

Trykt i Aktietrykkeriet i Trondhjem

Innhold

Forord	7
Den røde fare for Finnmark	13
General Otto Ruge	27
Kongens valg	38
Kapitulasjonen og avtalene	49
Grensevernet i Finnmark	69
Sovjet — farligere enn fienden?	82
Siste fase	97
Situasjonen i Nord-Norge sommeren og høsten 1940. En imøtegåelse og dokumentasjon	109
Ekspedisjonen fra fylkesmann H. Gabrielsen og major O. Lindbäck-Larsen til Innenriksdepartementet 24/10 1940 med vedlegg	123

Forord

Historieforskningen er ingen eksakt vitenskap. Som sine humanistiske brødre må den ofte finne seg i omtrentligheter og hypoteser der man i matematikk og fysikk kan glede seg over en høy grad av sikkerhet og lovmessighet. Men det betyr på den annen side ikke at alt flyter. Og selv om det heter og hender at hver generasjon skriver om historien under innflytelse av sine forutsetninger og sine verdiprioriteringer, så er det heldigvis enkelte ting som står fast.

På den annen side kan det i enkelte nasjoners liv forekomme at overraskende og uventede opplevelser skaper følelser og fordommer som stiller seg hindrende i veien for forskning og erkjennelse. Som opponent ved en doktordisputas om okkupasjonsåret 1940 uttalte Reidar Omang i 1956, vår daværende 1.arkivar i UD, senere, riksarkivar, ifølge sitt eget manuskript (som han overlot meg i fotokopi):

«Forholdene i Norge 9. april til 25. september er et meget omtålelig kapittel. Mange gode nordmenn har den gang sagt og gjort ting som de senere har måttet angre... Det tør være lettere å bedømme tysk politikk kaldt og nøkternt enn å bedømme vår egen. Hele opinionsdannelsen i etterkrigstiden — det gjelder ikke minst spørsmålet om regjeringens utenrikspolitikk før 9. april — har sin rot i det som foregikk her hjemme i tidsrommet 9. april — 25. september, her må vi regne med psykologiske faktorer som vanskelig lar seg overvinne i vår levetid, og som også vil hemme forskningen.»

Det er ennå noen år igjen før det er full generasjon siden okkupasjonslutt og frigjøring i mai 1945. Men året 1940 har isolert sett passert denne tidsterskel. Likevel synes psykologiske faktorer å gjøre seg gjeldende med adskillig styrke.

Det har som regel stått strid om historiske fremstillinger, ihvertfall mellom de lærde eller presumtivist sakkyndige. Og

det er ofte hvasse ord og hugg som er falt. Sålenge det blir en vitenskapelig holmgang, er ingen skade skjedd. Det er heldigvis som oftest tilfelle. Selv om tilsynelatende perifere problemer fra lengst henfarne tider, både fra middelalderen og lenger tilbake, har det oppstått ytterst temperamentsfulle sammenstøt. Den som ønsker å forvise seg om det kan ta seg en tur gjennom norsk historisk tidsskrift gjennom årtiene.

Det har vel sjelden vært ansett særlig attråverdig bare å skulle strø sand på andres forskningsresultater og historiske syn. Det ligger i forskerens og vitenskapsmannens situasjon et ønske og en ærgjerrighet om å finne nye sider ved eksisterende kildemateriale og aller helst å kunne bringe frem nye primærkilder egnet til å fylle lakuner i vår viten eller til å omstøte eventuelt modifiserte etablerte sannheter.

I moderne lærebøker i historie er det etterhvert kommet tilsyne en viss tendens til å supplere den deskriptive fremstilling med en analyse og vurdering, undertiden uten at forfatteren tar personlig standpunkt, men legger problemene mer og mindre åpne for debatt. En systematisk undersøkelse som Statsvetenskapelige Institutionen ved Göteborgs Universitet foretok forholdsvis nylig av lærebøkene i historie for gymnasiet for perioden etter 1918, brakte frem en rekke interessante observasjoner. Det kunne ihvertfall for Sveriges vedkommende ikke iakttas noen generell tendens mot mere analyserende tekster jo lenger frem i tiden man når. Derimot fantes det i flere bøker en tendens til rene beskrivelser når det gjelder begivenheter i Europa og USA, mens fjerne områder fremstilles i forklarende form. Jo lenger borte et land ligger, desto lettere er det å analysere dets problemer. Men burde ikke forholdet ha vært det motsatte?

Dette rører bl.a. ved det problem som knytter seg til det kildemateriale som det falt i min lodd å presentere norske lesere i den aller siste tiden, i en serie i *Aktuell* fra august 1970 og ti uker fremover.

Hadde disse begivenheter ligget ytterligere 30 år tilbake i tiden, d.v.s. før første verdenskrig eller omkring utbruddet av den i 1914, ville det neppe ha skapt røre og avsatt ringer i vannet om man hadde lagt frem et kontroversielt kildemateriale. Annerledes med året 1940 som står i en særstilling — også av den grunn at det var første gang på 125 år vi for alvor kom inn mellom stormaktenes møllestener.

'7. juni 1940 forlot Kongen og Regjeringen landet sam-

men med Kronprinsen og endel embedsmenn. Fiendtlighete ne mellom norske og tyske tropper ble innstilt fra 9. juni kl. 24. Dermed begynte et nytt viktig avsnitt av vår krigshistorie.'

Med disse ord innleder professor Sverre Steen sin fremstilling om Riksrådsforhandlingene i Innstilling fra Under-søkelseskommissjonen av 1945, dens bilag bind III, utgitt av Stortinget i 1947.

Noenlunde samtidig — i 1947 — utkom professor Frede Castbergs Norges statsforfatning i sin annen utgave, den første etter krigen. Det heter her i bind I under beskrivelsen av de lovlige norske statsmakter, avsnitt II, Konge og statsråd på britisk grunn:

'Den 7. juni 1940 måtte kongen og statsrådet forlate Norge, etterat de norske tropper i Nord-Norge hadde overgitt seg.'

Det er kanskje ikke så oppsiktsvekkende å lese — med det samme. Men det er en fundamental forskjell mellom de to fremstillinger. Hos Castberg er kronologien satt på hodet. Det lille ord 'etterat' skulle ha vært 'før'. Og det har store konsekvenser. For i Castbergs fremstilling er dermed hele den problematikk som knytter seg til det norske kapitulasjonstilbud og nedleggelsen av våpnene, ikke minst de konstitusjonelle spørsmål, blitt borte. Denne hans versjon forutsetter at kapitulasjonsproblemet er ute av verden før konge og regjering forlater landet. De har selv — lest mellom linjene — vært tilstede og bivånet fullbyrdelsen av siste akt.

Og denne misforståelse, denne uriktige fremstilling, er selvfølgelig uten videre blitt opprettholdt i den fotografiske nyutgave av denne universitetets lærebok i 1959 og dessuten i en revidert tredje utgave av Norges statsforfatning, utgitt på Universitetsforlaget i 1964, bind I s. 131.

I løpet av disse snart 25 årene er det ingen blant de tuse-ner av juridiske studenter og andre lesere som har reagert, som har mobilisert de nødvendige motforestillinger og sagt fra til forfatteren, professor Castberg. Dette forteller noe om vanetenkningens og vanelesningens treghet. Og det åpner unektelig et like interessant som bekymringsfullt innblikk i feilenes kjedereaksjon og muligheter for å overvintre. Og det er da ikke til å undres over at den side av vår politiske, militære og rettslige historie som knytter seg til begivenhete-ne mellom 7. og 11. juni 1940 og månedene som fulgte slett

ikke har fått noe nedslag i litteratur og lærebøker for den øvrige del av vårt undervisningsvesen. — La det være lagt til at min høyt aktede gamle lærer i stats- og folkerett ytterst sjelden, om aldri ellers, gjør slike feil.

Mindre enn en måned senere så det ut som om vi langt på vei skulle få en politisk løsning som mer eller mindre ville sjalte ut eksilregjeringen i London. I dagboken for 4. juli 1940 forteller Gunnar Jahn, Administrasjonsrådets nestformann, hvordan enkelte medlemmer av Rådet drøftet meldingen om at tyskerne hadde forlangt alle legasjoner trukket ut av Norge. Formannen, fylkesmann Christensen, mente dette krav fremkom fordi tyskerne på denne måte kunne oppnå en hurtigere anerkjennelse av den nye regjering — riksrådet — hos de forskjellige utenlandske makter. På Jahns spørsmål om når Stortinget skulle tre sammen, ble det opplyst at det var bestemt til å finne sted i Aulaen den 15. juli. Det var nedsatt en blandet norsk-tysk komité som skulle arrangere Stortingsmøtet og de andre seremonier som stod i forbindelse med det. — En time etter Stortingsmøtet skulle så folkets kårne møte opp for Terboven i Stortingssalen, hvor han skulle holde en tale til dem — og som han selv hadde uttrykt det — gi Norge fritt.

En fhv. norsk statsråd hadde vært oppe hos Administrasjonsrådets formann og sagt at da måtte Garden trekke i uniform og være tilstede. Jahn reagerte sterkt på opplysninger, som han anså som nok et tegn på den manglende forståelse man møtte hos enkelte nordmenn. Rådets formann mente det i og for seg ikke var noe iveien for å ha norske uniformer.

«Vi må huske på at det står norske soldater ved den norsk-finske grense», sa han. «Ja», sa jeg, «men de regnes som politi, det sa Gabrielsen uttrykkelig». «Ja, men det er norske uniformer og de har militært utstyr», sa Christensen. «Ja», sa jeg, «men de er under fylkesmann Gabrielsens ledelse». — «Nei, de ledes av en norsk offiser», svarte han. «Ja, men han står under Gabrielsen», mente jeg. Så sa Bache-Wiig: «Men begge står under en tysk offiser»...

Dermed var denne rappe ordveksling til ende. Den gir et veltalende uttrykk for det noe underlige arrangement som var blitt truffet for å sikre grensen i nord og øst i et okkupert Norge. Den norske offiseren det siktes til i samtalen var major Odd Lindbäck-Larsen, den tidligere stabssjef i 6.

divisjon som etter kapitulasjonen, av general Ruge, var blitt beordret som sjef for det militære kontor hos fylkesmannen i Troms og Finnmark, Hans Gabrielsen, leder av Nord-Norges administrasjon. Lindbäck-Larsen var blitt utnevnt til denne stillingen som en slags stabssjef for sivilorganet som trengte å ha en fagmann til å ta hånd om de problemer som naturlig nok reiste seg når norske tropper ble stående i Øst-Finnmark som grensevakt mot øst.

Den meget omdiskuterte tilleggsavtale til hovedoverenskomsten mellom overkommandoene i Trondheim den 10. juni 1940, nå kalt Narvikavtalen eller Narviktillegget av 11. juni, spilte ikke noen dominerende rolle i artiklene i Aktuell. For den hemmelige avtale som ble truffet om å stille norske tropper ikke under direkte tysk kommando, men under tysk overkommando, med fylkesmannen som avskjermende mellomledd, hadde jeg behandlet allerede i 1952 og 1954. Det nye og særlig interessante var forsøkene på å gjenreise et norsk forsvar i tyskokkupert Nord-Norge sommeren og høsten 1940 etter at konge og regjering var dratt i eksil.

Gjennom det fremlagte materiale mener jeg å kunne slå fast at selv en så betydelig personlighet som general Ruge var inne på tanker, gikk med på avtaler og utferdiget instruksjoner som kan virke umiddelbart overraskende på mange idag og som utvilsomt ville ha utløst ulikeartede reaksjoner i vårt folk i 1945 om opplysningene var kommet frem da. Skulle jeg forsøke meg på en slags mildere form for kritikk av general Ruge, så går den ikke på hva han *gjorde* i den kritiske fasen sommeren 1940. Den går derimot på hva han *unnlot* å gjøre, nemlig å legge kortene på bordet — om ikke overfor vår Londonregjering i 1940 — så overfor offentligheten i 1945. Hadde han gjort det, kunne vi ha fått en langt bedre følelsesmessig balanse og en mer nyansert vurderingsnorm i vår alles interesse.

Det kunne ha vært sunn mental-hygiene å vite hva selv en så nasjonalsinnet personlighet og autoritet som vår forsvarssjef, general Otto Ruge, hadde funnet å kunne gjøre under situasjonens trykk og på grunnlag av selvstendige sikkerhetspolitiske vurderinger utenom konge og regjering. Vi ville da gjennom nok et perspektiv sett at situasjonen var mer komplisert enn vi hittil har vært tilbøyelig til å mene.

Den røde fare for Finnmark

Da den annen verdenskrig brøt ut 1. september 1939 hadde Norge 125 års nøytralitet bak seg. Straks etter krigsutbruddet utstedte regjeringen en nøytralitetserklæring, og gjennomførte forsiktig helt utilstrekkelige militære sikkerhetsforanstaltninger. Man tenkte seg åpenbart at det ville være mulig å holde Norge utenfor verdenskrigen.

Men da russerne den 30. november rykket inn i Finland, kom Skandinavia for alvor inn i faresonen. Og da Kuusinen-regjeringen i Terijoki ble proklamert noen timer senere, trengte truselen om kommunistinfiltrasjon eller kupp inn på den innenrikspolitiske arena i Norge og Sverige. Samtidig bidro Kuusinen-eksperimentet til å tåkelegge Sovjets mulige begrensede strategiske mål, og styrket i stedet mistanken om at russerne tok sikte på å legge under seg hele Finland, ja mer enn det.

Det ble kanskje et av Stalins største psykologiske feilgrep at han trodde det lot seg gjøre å løse sine i og for seg begrensede strategiske mål ved å operere i det store politiske plan. Både i Finland og de øvrige nordiske land vakte Kuusinen-affæren forferdelse, vemmelse og forakt i mange leire. Og det fylte politikere, statsmenn og militære med frykt: Etter Finland kom kanskje turen til Norge og Sverige. Dette syn dominerte både nasjonalforsamlinger, regjeringer og statsoverhoder.

Det synes av forskjellige rapporter å fremgå at utenriksminister Koht i løpet av februar 1940 ble klar over sammenhengen, at Sovjet søkte å skaffe seg en partiell løsning i Finland med tyngden lagt på defensive hensyn. Ut fra denne

overbevisning forsøkte Koht også å få i stand en fredsslutning. Men i desember 1939 og januar 1940 var det usikkerhet og frykt som preget Norges forsvarsberedskap. Etter våre forhold ikke ubetydelige styrker ble stasjonert i Nord-Norge for å stanse en eventuell russisk fremtreden.

Dette bidro i sin tur i høy grad til å trekke oppmerksomheten bort fra faren fra vest og fra syd. Konsentrasjonen om forsvaret overfor Sovjet bidro til å lamme den politiske og militære aktpågivenhet ellers.

Den finsk-russiske vinterkrig kom fra første stund til å bevege seg også i nærheten av den norske grense i Østfinnmark. Sovjetiske fly bombet Petsamo, og russiske landsstridskrefter drev den finske grensevaktens sørøstover og nærmere Norge.

Etter hvert som finnene trakk seg tilbake, sprengte de broene, ødela mest mulig av landeveien og svidde av all eller i hvert fall den vesentlige bebyggelsen, slik at det aldri ble ordentlig husly å få for sovjettroppene. Som ledd i den brente jords taktikk gikk landsbyene Kuivalahati, Koivaraanta, Tølvi og senest Salmijärvi den 14. desember opp i flammer. Ildhavet langs Ishavsveien kunne sees helt til Kirkenes. Dessuten kom tallrike beretninger over grensen med de 1200 finske flyktninger som etter hvert tok seg over til norsk territorium.

Den lokale forsvarssjefen i Øst-Finnmark, oberstløytnant Edvard Os, mottok allerede i de første dagene av desember, i første rekke gjennom løytnant K. A. Marthinsen, en serie etterretningsrapporter om hvordan den bebyggelse som finnene svidde av, kom til å ligge nærmere og nærmere den norske grensen. Under disse omstendigheter fryktet forsvarssjefen at de russiske styrker kunne komme til å føle seg for sterkt fristet til å søke en erstatning i den intakte norske bebyggelse like ved grensen. Resultatet var følgende telegram, sendt i chiffer til forsvarssjefens umiddelbare foresatte, 6. divisjon i Harstad, den 5/12 1939:

«Den finske stridsplanen å brenne alle nemnande hus og føra bort folk og forråd etter kvart som russane vinn fram, vil føra med seg kolon Når russane vinn fram til Salmijärvi, vil dei store gode husa på norsk side frå og med Svanvik oppetter dalen venteleg tvinga russane til å gå på av all makt til å berga seg inn her

stopp Eg har ikke nok folk og stridsfang so eg trur meg sterk nok til å hindra dette stopp Tryggaste rådgjerda til å hindra nøytralitetsbrot på dette grunnlaget er difor etter mitt skjøn at vi brenner hus og tyner landet so snart finnane gjer det same i Salmijärvi og Kolosjokki stopp Eg vil då gje opp Øvre Pasvik og samla forsvarsstyrken om stroket frå Svanvik og nordetter stopp Til å førebu dette held eg tida inne til å setja i verk utrøming av Øvre Pasvik frå og med Svanvik og sørsetter stopp Det gjeld her i alt omlag otte hundre menneskje som må først ut or Austfinnmark stopp Går styremaktene med på planen må det straks verta sytt for skip til bortførsla, med mat og forsyningar ombord til ferda stopp Avgjerda må haldast løynt so lenge råd er stopp Eg har difor ikkje til no nemnt saka for nokon stopp Tvangsrøming her vil truleg føra med seg friviljug utrøming i større stil frå Sør-Varanger elles stopp Oppgave over påkravt skipsrom i det heile kan ikkje gjerast før vedtaket er gjort og kunngjort stopp Dei som skal takast i fyrste vending må få kort varsel so dei kann vera bortsende før russane får nysn om det

Os».

Det var ikke til å undres over at den lokale forsvarssjefen både på grunnlag av de spesielle informasjonen han fikk gjennom E-offiseren i sin stab og de opplysninger han mottok gjennom presse og tjenestelige kanaler for øvrig om de forsterkninger man etter ordre av regjering og generalstab sørget for å sende fra Trøndelagsområdet til Finnmark, så høyst alvorlig på situasjonen. Det var den konkrete militære risiko som opptok oberstløytnant Edvard Os. Det har han også fremholdt under samtaler med meg for et par år siden. Oberstløytnanten er i mellomtiden dessverre avgått ved døden. Det var den aktuelle militære risiko som fikk ham til å frykte at en fortsatt finsk brent jords taktikk kunne gjøre det opplyste, bebygde Øst-Finnmark på den annen side forlokkende. For å hindre at den norske bebyggelsen skulle kunne få en slik provoserende virkning og dermed sette Norges nøytralitet på alvorlig prøve, var det oberstløytnant Os i egenskap av lokal forsvarssjef fant seg beføyet til å ta initiativet.

Det kom imidlertid ikke noe omgående svar på hans forslag om en norsk anvendelse av den brente jords taktikk ut fra det ganske spesielle preventive motivgrunnlag. I hvert fall var man på ansvarlig politisk hold innen regjeringen Nygaardsvold, Utenriksdepartementet, Generalstaben i Oslo m.m. ikke villig til å gå så drastisk til verks. Det forteller noe om hvordan vurderingene også varierer alt etter avstand og trykk av visse politiske og militære faktorer.

Uten at enkeltheter om den politiske vurdering er kjent, kan det være grunn til å fremholde som et generelt synspunkt at en slik forholdsregel som foreslått i hvert fall hos en mistenksom krigførende stormakt kan tolkes som noe annet og mer enn eventuelt tilsiktet. Det kunne kanskje fortone seg som en forberedelse på å delta i krigen. Og når det samtidig ble sendt, etter norske forhold betydelige forsterkninger nordover til styrkelse av nøytralitetsvakten, kunne disse beredskapstiltak få en annen tone og betoning og selv virke som en stadfestelse på en feilaktig utlegning av tiltak som ville ha vært en lokal anvendelse av den brente jords taktikk innen norsk grenseområde.

Det kan drøyt tretti år etter begivenhetene være grunn til å tenke over hvilke kritiske timer, døgn og uker som den militære lokalsjef gikk igjennom — samtidig som man blir seg bevisst hvor mange aspekter militære tiltak kan ha eller få, hvordan en aksjon som den foreslåtte ut fra det lokale perspektiv skjedde i en sterk følelse og i tro på hva landets interesser sett under ett kunne være tjent med. På riks-politisk og militært ansvarlig hold fant man å måtte foreta en annen prioritering av konkurrerende sikkerhetspolitiske overveielser.

Under en permisjonsreise til Oslo ved juletider fikk oberstløytnant Os av kommanderende general Laake vite at hans forslag i telegram av 5. desember hadde vært medvirkende til at man fant å måtte beordre oberst Wilhelm Faye til ny forsvarssjef i Øst-Finnmark to uker senere.

*

Den utvidede utenrikskomité holdt den 9. desember to hektiske og langvarige møter. Statsminister Nygaardsvold var noen få dager fungerende forsvarsminister under statsråd Monsens sykdom, og han spurte: Hvordan skal vi stille oss

hvis vi blir angrepet og det i tilfelle av at Russland retter et angrep på Finland gjennom Finnmark?

Fungerende forsvarsminister var ikke lokalkjent der oppe, sa han. Og han ville ikke gi seg ut for å kunne bedømme situasjonen kommandomessig og strategisk. «Men så pass vet jeg at det kan være fare for, det kan tenkes at Russland nå når vinteren setter inn og myrene fryser til, kunne finne det opportunt å gå inn i en av fjordene der oppe og på den måten falle Finland i ryggen.»

Nygaardsvold fortalte også — han visste ikke om komitéen allerede var oppmerksom på det — at mineutleggeren «Frøya» var gått fra Melsomvik den 7. desember, men ville ikke være i Kirkenes før mandag den 11. Det kunne bli spørsmål om å legge ut miner i de fjordene som man kunne frykte russerne ville gå inn i. Regjeringen ville ta stilling til spørsmålet neste dag.

I løpet av dagen hadde fungerende forsvarsminister latt seg orientere av de militære autoriteter:

«En slik mineutlegging ville neppe få noen avgjørende betydning. Men noen hindring ville det da bety for at Russland — Sovjet-Samveldet som det heter nå — uten videre kan sende sine transportskip inn Bugofjorden og Jarfjorden og hva de nå heter disse fjordene der oppe,» sa Nygaardsvold.

Man var også innstilt på å sende «Olav Trygvason» nordover med miner. Man var i ferd med å klargjøre skipet slik at det kunne gå nordover i løpet av første eller neste døgn: «Det må handles. Man kan mange ganger ikke sitte og vente på diskusjoner og komitéinnstillinger og foredrag.»

Nygaardsvold var beskjedent og nærmest ba om unnskyldning for sin manglende militære sakkunnskap. «Men jeg forsøker å snakke med dem som skal rettleder oss militært nå i denne tid og mens jeg snakker om disse båtene, kan jeg nevne at det kan tenkes vi må sende flere undervannsbåter nordover, som kan gjøre sitt til å hindre eventuelle transporter.»

Det er ikke mulig å gå nærmere inn på de dramatiske møtene og de mange uttalelsene som alle var preget av situasjonens alvor. Ryktene fra Berlin to dager tidligere om en tysk-russisk delingsavtale vedrørende Nord-Norge, — etter

den polske modell av september måned — skapte atskillig uro, selv om nok enkelte møtte ryktene med skepsis. Utenriksminister Koht hadde hatt en samtale med den tyske chargé d'affaires og hadde også konferert med sendemannen dr. Bräuer da denne nettopp var kommet tilbake med flyet fra Berlin. Sendemannen kjente intet til sådanne forlydender, hadde han sagt. Han trodde for sin del at Tyskland ikke ville holde seg passiv om det skulle komme slike russiske krav eller et fremstøt mot Norge. — Formentlig er det denne Kohts sondering som har skapt den seiglivede legenden om at utenriksministeren hadde henvendt seg til dr. Bräuer like før 9. april og spurt om det var noe i ryktene om et forestående tysk angrep på Norge og at han da hadde fått det svar man kunne vente, et klart og tydelig nei.

Når man leser referatet fra det fortsatte møte i den utvidede utenrikskomité hin lørdag ettermiddag synes man å fornemme noe av ettervirkningene i Oslo av det chiffertelegram som oberstløytnant Edvard Os hadde sendt til Divisjonen i Harstad den 5. s.m.

Høyrepresentanten, major Sven Nielsen, hadde ordet. Han etterlyste praktiske militære tiltak i Finnmark der «hvor et russisk angrep kan forventes å komme frem». Vi hadde ikke antitankskyts der oppe, ikke luftvernskyts. Riktignok hadde man utdelt gassmasker, det var bare den hake ved dem at de ikke passet.

Det ville sikkert ikke være mulig for Norge i lengden å stå seg mot en stormakt som Russland, sa majoren. Men han mente ikke å bruke et galt uttrykk når han sa at vi i hvert fall «kunne gjøre dem helvede hett — for krig er helvede — slik at det kan ta dem lang tid å få bukt med oss, og forhåpentlig så lang tid at situasjonen i Europa forandrer seg, så forholdene kan bli ordnet».

Sven Nielsen mente at det i forbindelse med den fare som truet oss øverst i nord var særdeles viktig å se på kommandoforholdene. Han nevnte hvordan det var kommet mange forskjellige avdelinger dit, bataljoner, batteri, mitraljøsetropper m.m. fra andre avdelinger. Alt dette måtte ha en felles sjef, mente Sven Nielsen som i middagspausen mellom møtene hadde foretatt visse undersøkelser: Eldste offiser i Kirkenes, Edvard Os, var en flink mann. Men det var en både viktig og vanskelig stilling å være sjef i Finnmark i disse dager. Og majoren var ikke så sikker på at Os var den rette

mannen. Han var nok dyktig, men han hadde ofte vist seg vanskelig å samarbeide med. Og Sven Nielsen var ikke sikker på at han var i besittelse av den balanse som skulle til akkurat nå.

Oberst Ruge ville være en glimrende sjef i Finnmark i den foreliggende situasjon, mente Sven Nielsen og tilføyet:

«Jeg har så ofte vært i opposisjon til oberst Ruge, fordi han etter min mening i de stillinger hvor han tidligere har vært, har hatt anledning til å eksperimentere altfor meget, særlig med nye reglementer og instruksjoner. Han er i det hele tatt en mann med initiativ, etter min mening altfor stort initiativ, og han har, uten selv å ville det, gjort adskillig skade. Men ingen er uenig om hans fremragende dyktighet nettopp til en sådan spesiell oppgave som dette. Jeg tror jeg kan si at han er villig til å ta en slik stilling, om han blir tilbudt den. Han måtte da få adskillig myndighet til sammen med fylkesmannen å ordne det som kan gjøres. For den mann må være tilstede der oppe som kan treffe beslutningene.»

Denne uttalelse fra den senere formann i militærkomitéen treffer utvilsomt noe karakteristisk ved daværende oberst Ruge, generalinspektør for Hæren. Og en del tyder på at denne Ruges legning også har slått igjennom under de disposisjoner han traff etter kapitulasjonen den 10. juni 1940. Selv om man ikke vil legge noen hovedvekt på denne Ruges kjepphest i den spesielle situasjon i annen halvpart av juni 1940, bidrar nok denne tendens hos vår forsvarssjef til å utfylle helhetsbildet av hans motiver.

Det som imidlertid påkaller den store interesse i referatene fra møtene i den utvidede utenrikskomité i desember 1939, er hvor sterk frykten var for faren fra øst.

Følger man utviklingen fremover, støter man på den samme frykt både i januar og februar 1940.

*

Henimot midten av februar 1940 hersket det adskillig nervøsitet på grunn av den økende kommunistiske aktivitet i Skandinavia. Den 12. februar brakte *Tidens Tegn* i Oslo et

stort oppslag på første side om norske og svenske kommunister i tjeneste hos Kuusinen. De hadde, ifølge avisen, smuglet penger til det ulovlige kommunistpartiet.

Under en politirazzia over hele Sverige den 11. februar ble det angivelig skaffet bevis for kommunistenes landsforræderske virksomhet. Hva nå med de norske kommunister, spurte avisen.

To dager senere, den 13. februar, kunne *Tidens Tegn* fortelle om fire norske kommunister i Narvik, som i 1934 hadde fått pass til Moskva. Hvert eneste år hadde det reist et stort antall kommunister til Sovjet. Kontrollen med den kommunistiske virksomhet måtte skjerpes. Også den 14. februar kunne avisen fortelle om en «sensasjonell spionasjeaffære i Stockholm. Tre meget kjente menn arrestert» og om «norske kommunisters skandaløse samarbeide med Moskva.» Trafikken ville nå bli stanset.

Ryktevis var det fra forskjellige kanter blitt meldt at kommunistene planla et kupp et eller annet sted nordpå. Disse meldinger i pressen, og rykter på folkemunne, korresponderte med en situasjonsanalyse som i andre og i formen mere nøkterne ordelag allerede noe tidligere hadde utløst adskillig aktivitet i forsvaret. Den 24. januar hadde 6. divisjon henvendt seg til kommanderende general om overvåkingen i Nord-Norge. Det var, het det i skrevet parafert av stabssjefen major Lindbäck-Larsen og undertegnet av general Fleischer, i den siste tid fra forskjellig hold kommet «meldinger om kommunistiske forberedelser i Nord-Norge for opprettelse av «folkeregjeringer» og for innkalling av russiske tropper til hjelp... Iallfall to av disse meldinger må stamme fra forskjellig kilde.»

Det var i følge Divisjonens skriv notorisk at det foregikk en livlig virksomhet blant våre kommunister. Og Divisjonen hadde kommet over kommunistiske flygeblad, i et tilfelle i de militære forlegninger i Sør-Varanger. Russisk spionasje mot havneanlegg m.m. var også brakt på det rene.

To dager senere, den 26. januar, ekspederte Divisjonen et skriv til Forsvarssjefen i Øst-Finnmark om skjerpning av overvåkingen. På side 2 i dette skriv heter det bl.a.:

«Forsvarssjefen anmodes om å studere hvilke objekter innen de respektive forsvarsavsnitt som kan tenkes å være utsatt for kupp, og om disse er tilstrekkelig

sikret, om alarmberedskapet er tilfredsstillende ved de oppsatte vakter m.v. Divisjonen vil minne om at kringkastingstasjoner og radiosendere må antas å være særlig sannsynlige objekter og nødvendige forutsetninger for et kupp.

Kort redegjørelse for hvilke objekter som ansees truet og hvorledes de er tenkt sikret skal være ved Divisjonen innen 5. februar.

Divisjonen vil advare alle sjefer mot den illusjon at deres egen avdeling er immun mot kommunistisk smitte. Man understreker betydningen av å sørge for indre observatører.»

Samme dag som Divisjonen ifølge ovennevnte skriv skulle ha mottatt en slik kort redegjørelse for skjerpet kuppberedskap fra oberst Faye, forsvarssjefen i Øst-Finnmark, hadde denne ferdig til avsendelse det ønskede skriv. Forsvarssjefen nevner seks særlig utsatte «objekter som kan tenkes å være utsatt for kupp», nemlig kaien i Kirkenes med post- og telegrafbygningen, broen over Langfjorden, kringkasteren i Vadsø, bakkeradiostasjonen i Kirkenes, magasinet i Tana og forskjellige kabelhus og kabeloverganger. Samtidig nevner Faye en rekke sikkerhetsforanstaltninger som er satt i verk.

*

Noen uker tidligere var sjefen for utrykningspolitiet Jonas Lie blitt beordret fra Oslo til Kirkenes som sjef for overvåkingen. Han sto i intimt samarbeid med de lokale militære myndigheter, ikke minst med stabssjefen hos oberst Faye, kaptein Søvik, og etterretningsoffiseren ved staben løytnant K.A. Marthinsen, menn som noen måneder senere skulle bli landskjente i annen sammenheng.

Også Jonas Lie fikk del av Divisjonens direktiver. Og han gikk til løsningen av sin oppgave med ganske særlige kvalifikasjoner og kunnskaper. Som det fremgår av hittil ukjente aktstykker, som det senere kan bli anledning å komme tilbake til, var han på tiden for Hitlers maktovertagelse i januar 1933, til stede som observatør hos sjefen for det prøyssiske politi i Berlin, Rudolf Diels, og fikk en særlig innsikt i det materiale man der satt inne med om kommunistiske og andre former for kupp og kuppforsøk. Disse erfaringer ut-

nyttet han ved sin tilretteleggelse av den politimessige beredskap i Finnmark, ganske særlig i februar 1940.

Den 14. februar hadde Jonas Lie utarbeidet et hemmelig «P.M. angående plutselig kuppforsøk fra kommunistisk side i Kirkenes» som omfattet fire sider og en kartskisse (se fig. 1). «Kun det isolerte kupp med en efterfølgende oppfordring til utlandet om understøttelse er her tatt i betraktning». Lie anslår det til å være 45 «ledende kommunister som kan ansees farlige» og 120 «tilhengere av kommunismen» i området, og kommer fram til at et eventuelt kuppforsøk muligens vil samle mellom 50 og 90 deltakere. Av objekter for kuppet peker Lie særlig på oppsynsskipet «Fridthjof Nansen», som lå ved kai, sambandslinjer, militære staber og forlegninger.

«Fra politiets side er følgende forholdsregler truffet:

På Politikammeret finnes dag og natt bevapnet vakt. Dessuten bor politifullmektigen på stedet og våpen og ammunisjon finnes.

På Hoels Hospits bor undertegnede med overvåkingsstyrken 3 mann.

Resten av politistyrken 6 mann bor privat ute i byen men i umiddelbar nærhet av de to samlingspunkter Hoels Hospits og Politikammeret.

A. Ved alarm samles 6 mann med undertegnede som fører på Hoels Hospits. Styrken bevapnet med 2 maskinpistoler og hver mann med pistol. Brinken vis a vis «Fridthjof Nansen» ovenfor Lipponens hus (Skissen merket A.) besettes, forbindelse opptas med den militære styrke i Skolens Gymnastikksal samt med Falmos Hotell samt ved Lyssignal til Politikammeret.

B. Styrken ved Politikammeret består av 6 mann med 2 maskinpistoler under ledelse av politifullmektigen. Lyssignalforbindelse er avtalt.»

Disse primærkilder forteller med all ønskelig tydelighet om den frykt som hersket i februar 1940 også hos Divisjonen i Harstad. Og det hører med til det store bakgrunnsmateriale som fra det russiske angrep på Finland og opprettelsen av Kuusinens opprørsregjering instruktivt forteller om hvordan slagskyggene falt tunge og illevarslende inn over Nord-Skandinavia. For forståelsen av de disposisjoner som ble truffet dels av forsvarssjefen, general Ruge, dels av fyl-

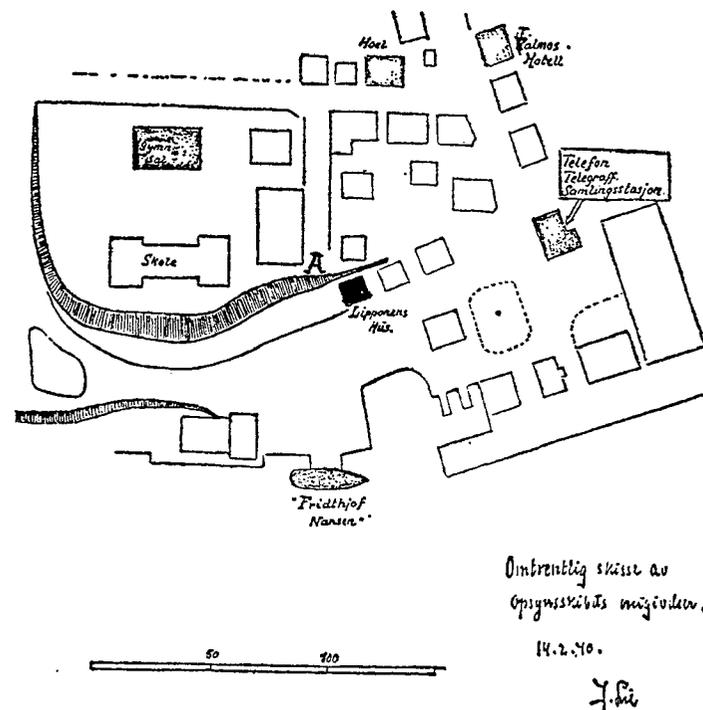

Fig. 1. Denne kartskissen fulgte med det PM sjefen for utrykningspolitiet, Jonas Lie, laget om faren for kommunistkupp i Kirkenes.

kesmann Gabrielsen og major Lindbäck-Larsen etter at Konge og Regjering hadde forlatt landet den 7. juni, er det nødvendig å være oppmerksom på denne side av sammenhengen.

*

Finlands skjebne i årene 1939-44 er et interessant vitnesbyrd om hvordan popularitet og internasjonale konjunkturer kan veksle i et internasjonalt oppgjør der de aller største interesser og ikke mindre sterke følelser er involvert.

I vårt totalbilde av den annen verdenskrig er Finland og Norge etter angrepet på Sovjet i juni 1941 blitt stående på to fløyer av den internasjonale konflikt, ikke bare militært, men også ideologisk og moralsk.

Det kunne være grunn til å se nærmere på hvordan vurderingen av Finland svinget fra grenseløs beundring, da det lille folk grep til våpen mot Sovjet og David holdt Goliat i sjakk flere måneder takket være offervilje, sisu og en oppfinnsom utnyttelse av vinteren som forbundsfelle. Drøyt et år senere var det et helt annet syn som dominerte. Da sto man overfor Finland, ikke i vinterkrig, men i en fortsettelseskrig. Og i stedet for forbundsfelle herr Vinter var trådt våpenbroren i det tredje rike.

I første fasen ble Sovjetunionen utstøtt av Folkeforbundet, halvannet år senere var samme stormakt i øst blitt de alliertes forbundsfelle — mot sin vilje, mens dens offer for aggresjon tidligere kom i vanry fordi det gjorde felles sak med Sovjets vennskapspartner fra 23. august 1939, Tyskland, som hadde gitt russerne ryggen fri og muliggjort presset og overfallet på Finland.

Interessene og øyeblikkets hardhendte behov gjorde det nødvendig og forholdsvis ubetenkelig å sjalte ut de mer nyanserte former for politisk tenkning og militær vurdering. Offeret desember 1939 var selv blitt plassert i kategorien for overgrep, mens den utstøtte storebror ikke lenger behøvde å bry seg med en mindre enn to år gammel brøde av august 1939 og et brudd på en liten nabos nøytralitet den 30. november samme år. Tilgivelse og forståelse har gode muligheter i den internasjonale politikk og opinion for dem som i siste runde og avgjørende omgang er med på den rette siden. Det samme synes undertiden å være tilfelle i den nasjonale politikk, Norge ikke unntatt.

Så markerte ytterpunkter som helteglorien om den finske nasjon og den kraftige kritikk og internasjonale fordømmelse året etter, oppstår ikke av så enkle årsaker som man ved en mer overflatisk betraktning kan være tilbøyelig til å tro. Det kan være at visse hendelser i Norge i løpet av noen av de uker og måneder som var med på å bestemme overgangen fra Vinterkrigen til fortsettelseskrigen, kan bidra til å skape økt forståelse for finnenes standpunkt og tilsynelatende lite konsekvente holdning. Dette norske hendelsesforløp som hittil har glimret ved sitt fravær i norsk og nordisk historie, kan gjøre det naturlig å se nok en gang på visse svensk-norske problemer som har vært underlagt en noe ensidig analyse og bedømmelse. Og det er ikke umulig at man i Danmark med tanke på sin egen situasjon i de fem besettelsesårene, kan komme til å måtte revurdere enkelte sider av synet på begivenheter og personer.

Sist, men ikke minst, kan det være på sin plass å minne om hvordan den store konstellasjon skiftet overraskende og brutalt i løpet av 1939/40, hvordan tilsynelatende pålitelige forutsetninger for sikkerhetspolitisk beregnelighet ble revet i stykker og de enkelte land stillet overfor problemer og muligheter som man tidligere hadde sett bort fra. I denne sammenheng er det av betydning å plassere Sovjet tydeligere i bildet og årsaksrekken. Det har hittil ikke kommet tilstrekkelig klart fram hvordan den russiske politikk har vært med på å forme de grunnleggende forutsetninger for den katastrofe som rammet tre av Nordens land.

Hittil har vestmaktene og særlig Tyskland dominert bildet, på samme måte som Quisling og hans opptreden har bidratt til å trenge Kuusinen og den langt mer bevisste Stalininspirerte aksjon i bakgrunnen. Det er ikke sagt for å unnskyld og bortforklare. Men det må nevnes fordi det er uomgjengelig nødvendig å trekke inn flere forhold og faktorer, for å få en fair sjanse til å forstå sentrale begivenheter og personers opptreden. Det gjelder ikke minst når man skal søke å trenge inn i historien om Norge sensommeren og høsten 1940. Og da vil det bl. a. vise seg at den nordnorske problematikken også kan betraktes som et finsk problem i miniatyr.

*

Inntil Altmark-affæren 16. februar dominerte forholdet

til Finlands motstander Sovjet vår sikkerhetspolitikk. Presset fra Storbritannia og Frankrike fra slutten av 1939 gjorde seg etter hvert sterkere gjeldende. Og man ble også på regjeringshold engstelig for at vestmaktene skulle utnytte påskuddet til angivelig å intervenere til fordel for Finland til å sette seg fast i Skandinavia. For utenriksminister Koht sto det klart at dermed ville tyskerne slå til. Å bremse på vestmaktens iver ble derfor en hovedsak for Koht, noe som forståelig nok lett kunne sløve aktpågivenheten for faren fra syd. Nå dertil kom at forholdet øverst i nord hele tiden var overordentlig usikkert, var det ikke før Moskva-freden den 13. mars at det ble noen avspenning. Men selv etter Moskva-freden kunne man ikke føle seg trygg på hva det neste russiske trekk ville bli.

Det tyske angrep på Norge kom som en gigantisk forstyrrelse av den bestående sikkerhetspolitiske og psykologiske konstellasjon. Vår oppmerksomhet ble kanalisert mot fienden Tyskland. Hva vi hadde av patriopolitiske og ideologiske forestillinger fra slutten av tyveårene ut gjennom trettiårene skapte assosiasjoner som forsterket denne nye prosess og tåkela samtidig det problem våre myndigheter hadde vært sterkest opptatt av.

Først da Konge og Regjering var reist, ble situasjonen igjen en annen. Ganske visst hadde medlemmer av regjeringen og kommanderende general, senere forsvarssjef, Otto Ruge, vært opptatt av tanken på hvorvidt det nordlige Norge kunne risikere å bli delt etter den polske modell, etter en avtale mellom Sovjet og Tyskland. Også nøytraliseringsplanen med svensk militær besettelse av en linje mot Narvik, hadde delvis sin opprinnelse i slike overveielser. Det var først da regjeringen var reist og utenriksminister Koht forgivevis hadde ventet ytterligere en dag på en positiv tysk reaksjon, at østproblemet meldte seg påny. Samtidig foregikk i aksellererende tempo den tyske nedkjemping av motstanden i vest. Man kunne tidlig ane konturene av det franske nederlag. Likevel kom meldingen om Paris' fall som et voldsomt sjokk.

Norges forsvarsjef ble dermed stående tilbake med et sikkerhetspolitisk problem som regjeringen så å si måtte reise fra da den søkte å sikre sin eksistens og sin mulighet for å representere Norge i Storbritannia med Tyskland som sin og landets motstander.

General Otto Ruge

Det går en skjebnetung linje gjennom Otto Ruges liv. På en paradoksal måte kom han både til å tjene sitt land og til å utfordre dets interesser. En mann som gjør det kan ikke bli likegyldig. Og det ble da Otto Ruge aldri.

Hvordan man enn snur og vender på vurderinger og verdidommer, vil han fortsette å stå i vår bevissthet og vår historie som en av vårt lands store sønner.

Men det betyr ikke at hans karriere var uten lyte, at han kunne si seg fri fra personlige svakheter, at han judicium alltid var på høyden. Man gjør i virkeligheten en fremragende mann som vår tidligere generalstabssjef og forsvarssjef urett om man idealiserer ham for sterkt og stiller ham på en pidestall. Det har man hittil gjort. Og det er kanskje en medvirkende årsak til at han selv er blitt stående som et stengsel mellom oss selv og viktige sider av vår erkjennelse, av vår historiske virkelighet. For så vidt er vi kanskje noen hver av oss medskyldige i at Ruge ikke fikk revet seg løs fra legenden i levende live og lagt kortene på bordet. På sett og vis kommer det til å bli noe av hans tragedie. Mon tro om han ikke hadde en temmelig sterk forutelse av det selv? Det synes som om de første årene etter frigjøringen har martret ham ganske sterkt. Det var ikke ganske tilfeldig at han ved bisettelsen av general Fleischers urne grep ordet, og kom til å tale om de hemmeligheter det kunne være nødvendig å ta med seg i graven. Men aller sterkest fornemmer man nok dette enkelte steder i det store verk som han ofret to-tre år av sitt liv på, trebindsverket om Krigens dagbok 1946-1948.

Men la oss først nærme oss Otto Ruge fra den formelle side og studere hans data. Han var unektelig en mann med

sine aner i orden. Oberst Johannes Schiøtz innleder i Norsk Biografisk leksikon omtalen med disse ord:

RUGE, OTTO, 1882—, officer foregåendes sønnesønns sønnesønn, sønn av protokollsekretær, kammerherre CARL CHRISTIAN CONRAD R. og HILDA ELLEN AF SIILEN, f. i Kristiania 9/1 1882. Gift den 3/5 1906 med Ingeborg Sommerfelt,

R. ble student 1899, offiser (premierløytnant) 1902, tok militærhøyskoleeksamen 1905 og generalstabseksamen 1915. Han ble kaptein 1911, major 1930, oberst 1933, generalmajor 1940 og generalløytnant 1945. Han tjenestegjorde i generalstaben i alle grader, som aspirant 1906-10, adjoint 1911-15 (stabschef ved 3. Brigade i Kristiansand 1911-13), kaptein 1917-22 (stabschef ved 1. Divisjon på Fredrikshald 1917-20), avdelingssjef 1930-33 og sjef for generalstaben 1933-38. Han ble generalinspektør for infanteriet 1938 og sto i denne stilling til krigsutbruddet 1940, da han ble generalmajor og kommanderende general fra 11. april. Den 18. mai s. å. ble han utnevnt til forsvarssjef.

Schiøtz nevner så hvordan Ruge satt i tysk krigsfangenskap fra 1940 (på Königstein i saksisk Sveits, i Thorn og Schildberg i Polen og i Luckenwalde s. f. Berlin.) Etter frigjøringen 1945 ble han generalløytnant og på ny forsvarssjef. Han tok avskjed samme høst som følge av uoverensstemmelser med forsvarsministeren, statsråd J. Chr. Hauge.

Ruge var taktisk lærer ved Infanteriets skyteskole 1922-29 og lærer i krigshistorie og strategi på Den militære Høyskole 1929-33, formann i den norske avdeling av Den internasjonale Skytterunion 1926/27.

Schiøtz fremholder hvordan Ruge tidlig henledet oppmerksomheten på seg som en fremragende offiser. Han øvet en meget stor innflytelse på den norske hærs offiserstand, han hadde usedvanlige pedagogiske evner som kom til rik utfoldelse på mange felter. Som avdelingssjef i og sjef for generalstaben satte han i høy grad sitt preg på våre generalstabsoffiserer, og la alle øvelser opp til drøftelse og utførelse på et allsidig plan. Som lærer i Infanteriets skyteskole og som generalinspektør for dette våpen og samtidig sjef for skyteskolen øvde han en tilsvarende innflytelse på våpnets

offiserer ved utarbeidelsen av nye reglementer og ved de tallrike kurser han fikk satt i gang ved skyteskolen de siste år før krigsutbruddet i 1940. Også her la han hovedvekten på den feltmessige og praktiske utdannelse.

Ruge var tidlig blitt oppmerksom på den totale krigs krav, og på hvor nødvendig det var å oppnå et samspill mellom forsvarsgrenene og i forhold til de sivile etater. Han trakk derfor admiralstabens og flyvåpnets offiserer inn i generalstabens teoretiske øvelser, og arbeidet for utviklingen av et selvstendig flyvåpen sideordnet de to gamle forsvarsgrener.

I de minneord som generalløytnant Ole Berg skrev i *Norsk Militært Tidsskrifts* hefte 9-1961 etter Otto Ruges død den 15. august, karakteriserte han general Ruge som en klar intelligens med stringent tenkning, høy målsetning, stor viljestyrke og med en arbeidskraft langt over det vanlige. Krigen brakte ham fram som Hærens øverste leder. Men lenge før den tid hadde han trukket oppmersomheten på seg. Han var i utpreget grad fagoffiseren, hva enten det gjaldt tjeneste i stab eller ved tropp.

Otto Ruge var som major sekretær i den forsterkede militærkomité som utarbeidet innstillingen til forsvarsordningen av 1933, og som han — med rette eller urette — ble tillagt en stor del av ansvaret for. Det ville være uriktig å si at ordningen ikke var omstridt, skrev Ole Berg. Men ett måtte i alle fall være på det rene. I den periode av sulteføring og forfall som vårt forsvar befant seg i 20- og begynnelsen av 30-årene, prøvde han å gjøre de knappe bevilgninger mest mulig rentebærende. Resultatet ble en minimumsordning, basert på den øvelsestid og de personelle og materielle resurser som kunne påregnes stilt til rådighet — en organisasjon som skulle eksistere på bakken, ikke bare på papiret. Men for å gjøre minimumsordningen til et brukbart krigsinstrument, trengtes en storstilt tilleggsutdannelse, opplæring av mer befal og omfattende materiellanskaffelser. Oppmerksom på den fare som nærmet seg, virket Ruge i slutten av 30-årene utrettelig for å øke forståelsen for et sterkere forsvarsberedskap — i foredrag, i tidsskrifter og aviser, — uten at det brakte synderlig store forbedringer.

I *Samtiden* for 1935 skrev Ruge i en av sine mange artikler om forsvarsberedskap noen refleksjoner over temaet i tiden, i siste liten og for sent.

«Det begynner å samle seg tordenskyer over Europa nu. Og som en av dem som har utsikt til å bli hengt når uværet bryter løs, vil jeg gjerne nytte leiligheten til å si noen ord i tide, før spørsmålet om hengning blir aktuelt, og før det kanskje blir for sent å få forsvaret i orden.»

Forholdet mellom statens pengepung og det norske forsvar kan karakteriseres med få ord, skriver Ruge. Den ytterste påholdenhet i normale, fredelige tider, men til gjengjeld en åpen pung hver gang nasjonen forstod at nu gjaldt det, jfr. årene 1895 og 1905 og under verdenskrigen. Det er ikke vilje til forsvar det har skortet på, men nok av og til evnen til i tide å forstå når tiden var inne til å åpne pengepungen.

Ruge var særlig opptatt av å fortelle hvor lang tid det tok før bevilgningene gjorde seg gjeldende i praktiske resultater. Og derfor nevnte han eksempler på hvor lang tid det normalt tar å oppnå og få utnyttet en ordinær stortingsbevilgning. Ikke minst var det viktig å være oppmerksom på hvor lang tid det tar å få gjennomført endringer i øvelsene.

I praksis hadde det etter Ruges oppfatning vært temmelig likegyldig for forsvaret hvilket parti som hadde regjeringsmakten. En regjering som ikke akter å begå politisk selvmord, legger nødvendig fram forslag som den vet vil bli nedvotert, fordi de ikke interesserer velgerne. I de senere år har velgermassen spurt etter andre ting og har fått det den har spurt om. Velgerne har ikke bedt om klar beskjed om vårt forsvarsberedskap sett i forhold til stillingen i Europa, og har heller ikke fått det.

Det er velgerne som bestemmer, legger Ruge til i sin artikkel i *Samtiden* 1935, her hjemme som i alle land. Så lenge mannen i gaten og hans talerør i pressen ikke spør, kan han heller ikke vente å få vite noe. Den dag han krever ordentlig beskjed, vil han få det. Hva han deretter vil bestemme å gjøre med forsvaret, får bli hans sak. Men meget taler for at han iallfall burde begynne å spørre nu. Det er ting som tyder på at det snart kan være i siste liten å få beskjed. Og det *kan* bli for sent . . .

Dette var skrevet i august 1935, fire år før Ragnarokk meldte seg på ny.

I årene som fulgte, fortsatte Ruge ufortrødent å pledere forsvarets sak og å advare. Han kom etter hvert stadig ster-

kere til å understreke hvor lite vi hadde å rutte med, hvor eksponert vi var både strategisk og materiell- og personellmessig. Et foredrag han holdt senhøstes 1937 skulle komme til å stå i en særstilling, uten at hverken foredragsholderen selv eller noen av hans tilhørere den gang kunne ane noe som det.

I det foredrag generalstabssjefen holdt i Oslo Militære Samfund den 4. oktober 1937, ga han en åpenhertig karakteristikk av hvor dårlig det sto til med det norske forsvar. Man hadde riktignok oppnådd noen fremgang med hærens beredskap, men ikke tilstrekkelig. Det var ingen grunn til å legge skjul på hvordan den norske hær fremdeles var den dårligst trenede og dårligst rustede i Europa. Og hadde admiralstabssjefen stått i oberst Ruges, i foredragsholderens sted her i Oslo Militære Samfund, så måtte han ha sagt det samme om marinen, og hadde man hatt en representant for flyvåpnet, så hadde han enda større grunn til å male situasjonen med dystre farger, la Ruge til.

Det var penger som manglet. Ruge påviste at utgiftene til utdannelse av en soldat i Norge lå under halvparten av hva man investerte i Danmark, og det var som bekjent heller ikke overveldende.

Det var for øvrig ikke bare kvantiteten som karakteriserte situasjonen i Norge, men også kvaliteten, nemlig utdannelsen av offiserer og menige. Hva offisersspørsmålet angikk, så forelå det en uttalelse av kommanderende general i Forsvarsdepartementet: man forrådte ingen hemmelighet når man uttalte at det var en påfallende ensartethet når det gjaldt manglende militær dyktighet, hva enten det gjaldt ledelse av bataljon eller tropp. Rekruttskolen måtte i hvert fall vare så lenge at soldaten lærte å beherske våpenteknikken. Dessuten hadde man i høyeste grad behov for manøvrer, men de måtte ikke bli holdt på bekostning av utdannelsen av rekruttene.

I Syd-Norge kunne krigførende stater bare nå oss luftveien eller over sjøen. Og de måtte samtlige tilbakelegge en lang vei, omtrent 500 km. Her kunne vi altså geografisk sett operere med de samlede styrker. Unntatt fra dette var de sannsynligvis mest utsatte områdene Stavanger-Karmsund.

Norges sydvestre hjørne ligger militært sett like isolert som Nord-Norge. Og det er en alvorlig sak, fremholdt Ruge ifølge foredraget og *Aftenpostens* referat. Riksveien til

Nord-Norge var et populært nasjonalt anliggende, og med rette, men det samme kunne man ikke si om riskveien til det sydøstre hjørne av Norge. Diskusjonen om den var gått under i krangel, og projekteringen var skjøvet til side på grunn av andre interesser. Likevel var det militære problem der det samme som i nord. Vi kunne bli angrepet på hele kystlinjen. Det var vår oppgave så raskt som mulig å sette inn våre forenede krefter til sjøs, i luften og til lands, der hvor angrepet måtte komme.

*

Sommeren 1937 hadde tyskerne plassert kaptein Benecke, som var stasjonert i Hannover, i Norge for å «vareta nærmere angitte etterretningsmessige interesser». Etter at Beneckes første misjon var vel avviklet, fikk han sin anerkjennelse i et særskilt brev fra admiral Canaris til avdelingen i Hannover, samme dag som Ruge holdt sitt foredrag i Oslo Militære Samfunn. Få dager senere satt Benecke med *Aftenpostens* utførlige referat fra foredraget den 5. oktober. Man skjønner godt at de opplysninger som Ruge hadde meddelt, spesielt om betydningen av det sørvestre Norge, ga kapteinen blod på tann.

Han hadde vært ytterst begeistret for å få reise til Norge, og med referatet i hende øynet han en mulighet for å fortsette der han slapp ved månedsskiftet juli/august. (Dermed er det ikke sagt at man skal legge ensidig vekt på personlige ønskemål, og se bort fra saklige overveielser og motiver.)

Etter at den internasjonale situasjon forverret seg, og konturene av en kommende væpnet konflikt mellom stormaktene ble tydeligere, ble Benecke av lederen for avdeling Abwehr øst, major Pruck, foreslått til oppgaven å bli fast stasjonert i Norge, som leder av en såkalt K.O., krigsorganisasjon. Det var umiddelbart etter Münchenkrisen.

Da Norge ble lagt under lupen 1939/40 og overkommandoen sendte en særlig vel skolert etterretningsoffiser til Norge den 27. januar 1940, fikk han i utpreget grad nytte av de erfaringer som Benecke hadde høstet, ikke minst av hans klippearkiv fra norsk presse.

Da det så, i forbindelse med utnevnelsen av von Falkenhorst den 21. februar, ble aktuelt å lage en foreløpig hovedrapport over situasjonen i Norge, den militære beredskap der m.v. gjorde Benecke major Pruck oppmerksom på sin

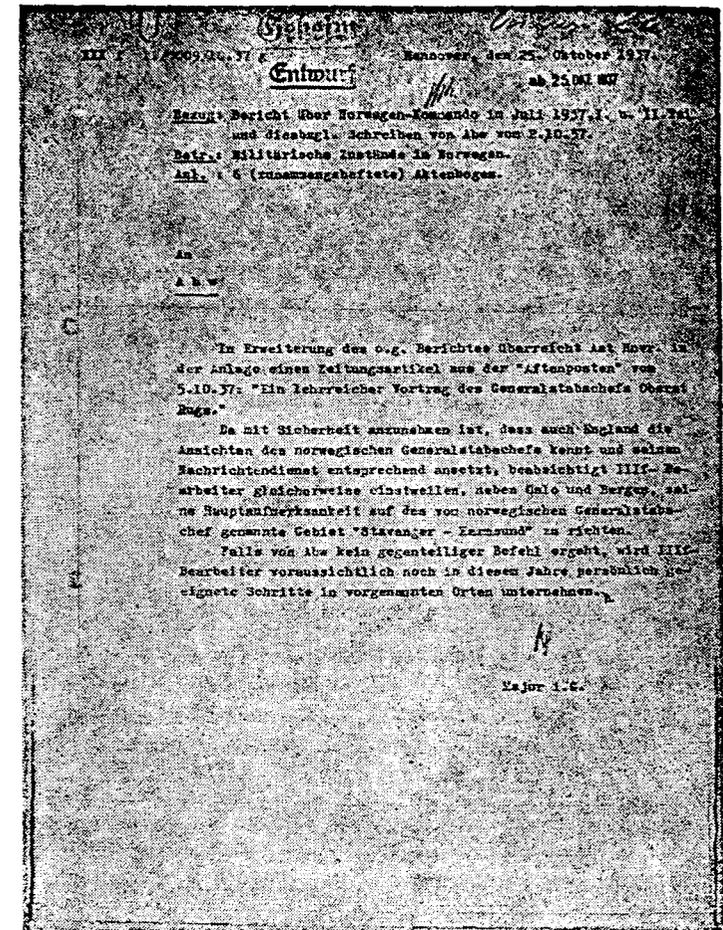

Fig 2. Dette er et vedlegg til den rapporten Hannover-gruppen sendte til Abwehr i 1937. Det heter innledningsvis: «Som supplement til ovennevnte rapport overrekker Abwehrstelle Hannover som vedlegg en avisartikkel fra «Aftenposten» for 5/10 1937: «Et lærerikt foredrag av generalstabssjefen oberst Ruge.»

Da man med sikkerhet kan gå ut fra at også England kjenner den norske generalstabssjefs syn og setter sin etterretningstjeneste inn etter det, har IIIIf-medarbeideren likeledes foreløpig til hensikt ved siden av Oslo og Bergen å rette sin oppmerksomhet mot det område som ble nevnt av den norske generalstabssjef, nemlig området «Stavanger — Karmsund».

skrivelse av 1937 til Abwehr. (se fig. 2). Slik kom Ruges foredrag av oktober 1937 påny i fokus idet foredraget i sin grunntendens korresponderte med situasjonen ved månedskiftet februar/mars 1940. Og dermed fikk den norske generalstabssjefs foredrag via referatet i *Aftenposten* en resonans som det neppe noensinne oppnådde i Norge.

Hvorfor ble oberst Ruges foredrag fra 1937 tillagt slik vekt? Det hadde falt mange andre uttalelser, både i skrift og tale, som det hadde vært god grunn til å feste seg ved. Men Ruge var generalstabssjef, og det ga hans ord og meninger en særlig vekt, helt bortsett fra de mange gjetord om hans faglige ekspertise. Hvordan tyskerne vurderte Ruge kommer også godt frem i en etterretningsanalyse fra tiden rett før angrepet på Norge, der det heter:

«Otto Ruge, oberst, generalinspektør for infanteriet, generalstabssjef inntil 1938.

Født 1882. Sønn av en kammerherre. Lærer ved infanteriskyteskolen og den militær høyskole. 1932 oberst og generalstabssjef inntil 1938. Deretter generalinspektør. Gjelder som en av de dyktigste offiserer. Likefrem, åpen karakter, ingen kompromissets mann. Tenker ikke bra om Stortingsmennene. Ingen venn av parlametarismen. Ikke avholdt av politikerne. Elsker sitt fedreland, ingen demokrat, aktivistisk. En av de mest verdifulle menn Norge har.»

*

Som øverstkommanderende for de norske styrker fra 11. april 1940 ble Otto Ruge med andre ord stillet overfor en fiende som hadde utnyttet den fhv. generalstabssjefs erfaringer og grunnsyn i sitt strategiske og operative opplegg.

Det nærmest paradoksale ved situasjonen og de strategiske forutsetninger trådte klart frem allerede få timer etter invasjonens åpning: fienden fikk føle og erfare i høyst dramatiske former nettopp det dilemma som hans generalstab i sin analyse og prognose ved månedskiftet februar/mars 1940 hadde betegnet som det norske forsvars avgjørende svakhet og handikap. Norge hadde nemlig, sine naturlige forsvarsmuligheter til tross, ikke anledning til å foreta noen virkelig oppmarsj mot en invasjonshær, men måtte passe på ikke å

blottlegge noen av landsdelene. Plasseringen av de seks divisjonsstaber var også et vitnesbyrd om det. Et svakt utbygget vei- og jernbanenett tillot heller ikke rask og raus overføring av styrker og forsyninger fra det ene område til det annet. Det var intet som minnet om det strategiske sambands- og veisystem i oldtidens Italia. Bare Østlandet med sine geografiske forutsetninger og sine to norske divisjoner (i hvert fall på papiret) ga rom for en viss operativ bevegelsesfrihet og eventuell utkrystallisering av et tyngdepunkt — anvendt etter Hindenburgs berømte ord: Et angrep uten tyngdepunkt er som en mann uten karakter.

General Ruges store innsats som leder av felttoget i Norge er vel kjent og trenger ingen ytterligere kommentarer. Det som fremstillingen i denne bok tar sikte på å vise, er hvordan nasjonalbevisste nordmenn under situasjonens trykk fant å måtte trekke konsekvenser som de ellers i høy grad ville ha kviet seg for. Hvordan man vil bedømme deres handlemåte, vil i høy grad variere med politiske plasseringer og sympatier. Men utover det finnes det selvfølgelig kriterier som gjør det mulig å måle graden av aktsomhet, grunnlaget for å påberope seg konstitusjonell nødrett, og eventuell tilstedeværelsen av en større eller mindre grad av feilvurdering, politisk og på annen måte.

I *Krigens dagbok* bind I, utkommet 1946, skrev general Ruge på side 451 i forbindelse med det tyske gjennombrudd og de alliertes sammenbrudd i vest i midten av mai:

«En katastrofe av slike dimensjoner har dypere årsaker enn som så. Vil vi forstå disse årsaker, er det bedre å gå ut fra at aktørene var seg sitt ansvar bevisst og prøvde å gjøre sitt beste, hver ut fra sine forutsetninger. Sannsynligheten taler for at vi på den vei kommer sannheten nærmere.»

I de kommende kapitler skal vi rette søkelyset mot noen av de begivenheter som utspant seg i ukene og månedene etter kapitulasjonen. Det har vært vårt ønske å bidra til å klarlegge disse begivenhetene. De hører med til vår historie, og de utgjør nødvendige komponenter i helhetsbildet som vår vurdering av 1940 skal formes etter. Det er historikerens oppgave å kartlegge begivenhetene, ikke å dømme de personer som formet dem. I *Krigens dagbok* skriver Ruge

følgende som kan stå som eksempel på den nøkterne vurdering som også må prege historikeren:

«Var Pétain en forræder da han som Frankrikes lovlige regjeringssjef nektet å forlate Frankrike, og isteden sluttet sin våpenstillstand? Eller var de Gaulle det, da han — mot sin lovlige regjering — startet sin motstandsbevegelse utenfor Frankrike? Var kong Leopold forræder da han mot sin lovlige regjerings råd ble i Belgia og kapitulerte? Eller var hans regjering det da den forlot sin lovlige konge og fortsatte krigen fra London?»

Nøkternt sett er her ikke spørsmål om forræderi eller patriotisme, den var sikkert like ekte på alle sider. Det avgjørende er de divergerende syn på situasjonen og fremtidsutsiktene; nøyaktig som i Norge, hvor Kongen, Regjeringen og stortingspresidenten gikk en vei, stortingspresidentens presidentskap og riksrådsforhandlerne den motsatte.»

*

Da de allierte hadde trukket seg ut av Åndalsnes og Namsos ved månedskiftet april/mai, og hele Syd-Norge befant seg under fiendens kontroll, skrev general Ruge en omfattende situasjonsanalyse til bruk for Regjeringen. I dette P.M. av 3. mai finner man klar og utvetydig tale, også i punkt 8 som er KONKLUSJON:

«Jeg har i dette P.M. bygget mine betraktninger over den militære situasjon på alliert hjelp i Nord-Norge. Kan vi ikke gjøre regning med effektiv og alliert hjelp til Nord-Norge, vil de trekke seg ut av affærene der som de har gjort i Romsdalen og etter de meddelelser jeg har fått — sannsynligvis vil gjøre det i Trøndelag — står vi militært sett maktesløst overfor Tyskland. Landets skjebne vil da bli avgjort utenfor Norge og uten at vi selv får anledning til å være med ved avgjørelsen».

En måned senere inntraff den situasjon som Ruge ante, men så intenst ønsket å unngå. De allierte hadde tatt den endelige avgjørelse. Av hensyn til utviklingen i vest og Mid-

delhavet, måtte Norge oppgis. Var det riktig, som general Ruge forutsatte i konklusjonen på sitt P.M., at vi når Norge var tapt, ikke lenger var med på selve avgjørelsen?

Dette spørsmål har vært en spore til atskillig strid, og har hatt en ikke liten innflytelse på hvordan man har bedømt innholdet og virkningen av de kapitulasjonsavtaler som ble inngått den 10. juni 1940. Til tross for hva Ruge hadde skrevet om sjømaktens muligheter på lang sikt, var han nok temmelig pessimistisk når han vurderte stillingen for de nærmeste årenes vedkommende. Som en høyst ubehagelig kompliserende faktor kom hensynet til Finnmark og vårt forhold til en mektig makt i øst. Forelå den risiko at det nordligste og nordøstlige Norge kunne komme til å bli delt etter den polske modell fra september 1939? Eller for å si det med Ruges egne ord i redegjørelsen til Regjeringen den 3. mai:

«Det er ennå et moment vi må ta med i regningen, faren fra *Russland*. Jeg minner om at Russland gikk inn i Polen under påskudd av at den polske stat var opphørt å eksistere. Russland kan gjøre det samme i Finnmark. De allierte må gjøre det klart for Russland at det ikke vil bli tålt. De må i tilfelle effektivt støtte vårt forsvar i Øst-Finnmark fra sjøen.»

Da de allierte trakk seg ut, var det ingen slik støtte å få. For forsvarssjefen oppsto det under inntrykket av sammenbruddet i vest, overflyvningene i nordøst, rapportene om utviklingen i de baltiske land og Bessarabia, noe også lokalavisene brakte store oppslag om, en ny situasjonsbedømmelse Ruge hadde i løpet av de to månedene som var gått, fått en nesten legendarisk stilling. Hans autoritet var stor. Og han var seg også sin stilling bevisst. Følelsen av å måtte ta ansvaret selv og innrette seg etter hva man kan kalle en overordnet autoritet og lojalitet, har utvilsomt vært med på å modne de overveielser som omkring St. Hans førte til et nytt og vidtrekkende utspill.

Kongens valg

I forhenstående statsråd Nils Hjelmtveits bok *Vekstår og vargtid* forteller forfatteren også om situasjonen dagene umiddelbart før Konge og Regjering forlot landet, den 7. juni 1940.

Det siste statsråd før avreisen ble holdt ved middagstider den 7. juni på Bispegården i Tromsø. Utkastet til statsministerens foredrag var blitt utarbeidet av Hjelmtveit, kirke- og undervisningsminister i regjeringen, og deretter gjennomgått av statsminister Nygaardsvold og stortingspresident Hambro.

I dette foredrag er det tre punkter av ganske særlig interesse. Stillingen for de allierte i Frankrike og Belgia hadde utviklet seg slik at de ikke lenger kunne yte Norge noen militær hjelp. Deres styrker til lands, til sjøs og i luften ville bli trukket tilbake.

«Under disse forhold, og fordi det har vist seg umulig å skaffe hæren den nødvendige ammunisjon og annet krigsmateriell, vil det være håpløst for Norge å fortsette krigen.»

Det som her *står*, er da ikke bare at det er håpløst å fortsette krigen i Norge, men det mer omfattende at det er håpløst for Norge (som stat) å fortsette krigen.

I foredraget fortelles ganske kort om de forgjeves forsøk som er blitt gjort for å bevare en del av territoriet på norske hender, som et sete for regjeringen. Forhandlingene om en demarkasjonslinje under svensk medvirkning slo feil. Forsvarssjefen, kommanderende general Ruge, hadde «anbefalt at Kongen, Kronprinsen og Regjeringen nå forlater landet».

Siste avsnitt av foredraget henviser til stortingspresident

Hambros uttalelse i Elverum og uttalelsen fra kommanderende general Ruge. Ifølge foredraget fant Regjeringen å måtte tilrå at Kongen, Kronprinsen og regjeringen og stortingets president, og så mange av de embetsmenn som har fulgt med Regjeringen, og av arméens og marinens og luftvernets offiserer som mulig, flytter over til et alliert land for derfra å opprettholde den lovlige regjeringsmakt for Norge.

Hensikten med å forlate landet angis ikke å være ønsket om å fortsette krigen. Det er i et foregående avsnitt av foredraget betegnet som håpløst. Det står uttrykkelig «for derfra å opprettholde den lovlige regjeringsmakt for Norge». Og det blir enda tydeligere ved de avsluttende setninger: «Vi mener at en sann flytning vil være av den største betydning for fremtiden, for så lenge som Kongen og Regjeringen fortsetter sin virksomhet i et fritt land, så lenge vil det være vanskelig for fienden å kunne etablere en lovlige regjering i Norge.»

Dette er statsministerens hovedinnstilling, som ble bifalt av Kongen. Det er de siterte formuleringer som inneholder de grunnleggende forutsetninger og motiver for regjeringens beslutning om å forlate landet.

Statsråd Hjelmtveit hadde ord å seg for å kunne formulere tanker og vedtak på en *særlig* klar og konsis måte. Det var i hvert fall medvirkende til at han ble betrodd å føre dette overordentlig viktige dokument i pennen. Selv opplyser han at utenriksminister Koht antakelig var i Sverige akkurat da man tok fatt på utformingen, slik at forklaringen på at han fikk oppgaven må søkes her.

Det har vært alminnelig å legge avgjørende vekt på den proklamasjon som noe senere ble forelagt i statsråd og sendt ut etter at Kongen og Regjeringen var reist. Men skal man forstå bakgrunnen for denne proklamasjon, må man se den i nøye sammenheng med hva konsipisten, utenriksminister Koht selv, har anført om dens tilblivelse.

Ved månedsskiftet mai/juni var han, bl. a. i følge sin fremstilling i *Fra skanse til skanse*, 1947 s. 158/159, sterkt opptatt av hvordan man skulle forklare for det norske folk at man dro i eksil.

«Dette ordsiftet med meg sjølv er ikkje berre noko eg har tenkt ut no etterpå. Eg feste det på papiret aft den kvelden og neste morgonen. Eg tenkte på den verk-

naden det ville gjera på det norske folket om regjeringa rømte landet, og eg tok alt til å laga i hovudet ei kunngjering om avferda slik at ho ikkje skulle gjera altfor stor skade for framtida for landet».

Det var altså en kunngjøring utarbeidet med et psykologisk sikte. Statsråd Hjelmtveit uttaler (24/9-70) at kunngjøringen ikke var noe statsrettlig dokument, den var ikke inntatt i statsrådsprotokollen, den lå m.a.o. prinsipielt *ikke* på linje med det foredrag han selv hadde ført i pennen og som dannet voringstemaet i statsråd den 7. juni — og ble vedtatt.

Noe av det mest bemerkelsesverdige i Hjelmtveits bok, er vel for øvrig hva han opplyser på sidene 158-161. Under diskusjonen om hvorvidt det lot seg gjøre å få et par av statsrådfamiliene som var i Sverige, over til Tromsø i tide, før avreisen, hadde statsminister Nygaardsvold til og med sagt at han ikke ville reise til England, men til Finland, hvis det ikke ble tid til å få familien med. Ved andre anledninger var stemningen så amper at det så stygt ut for regjeringens fortsatte eksistens. Og hadde ikke britene og franskmennene utsatt evakueringen av de siste tropper pluss den norske konge og regjering til 7. juni — med tanke på svaret fra Tyskland på forslaget om demarkasjonslinje,

«ville resultatet antagelig blitt enten at hele Regjeringen var blitt igjen og senere reist enten til Finland eller Sverige, eller også at Regjeringen var revnet, og at en del var reist hit og en del dit. Jeg tror ikke at det hadde vært mulig å holde regjeringen samlet om å reise til England».

Og til slutt opplyser Hjelmtveit (s. 161) at

«Kongen var samd i at en nå gikk til forhandling med tyskerne om en demarkasjonslinje. Under en senere konferanse med den samlede regjering, fremholdt Kongen at dersom tyskerne ikke ville gå med på en demarkasjonslinje, så fikk en forhøre seg om tyskerne ville gå med på en alminnelig forhandling. Regjeringen var samd i også å søke å holde denne utveien åpen.»

Såvidt vites er det første gang det så utvetydig er blitt gitt til kjenne at Kongen og Regjeringen på et så sent stadium var innstillet på direkte og alminnelige forhandlinger med fienden.

I denne forbindelse er det grunn til å komme nærmere inn på kong Haakons stilling og standpunkt. Under det nordiske historikermøte Helsingfors i 1967 tok jeg for første gang opp dette spørsmål under diskusjon på plenums-møtet den 9. august om De nordiske lands utenrikspolitikk 1939 — 1941. Det heter i det offisielle referat 1968 s. 221:

Atmosfæren omkring kongens avreise fra Tromsø var nok ikke så friksjonsfri som den norske rapporten synes å tyde på. Kong Haakon var utsatt for et hårdt press, bl. a. fra *Johan Anker* om å bli tilbake og bryte med regjeringen. På bakgrunn av sin lojalitet mot norske interesser bøyde dog Kongen seg for regjeringens beslutning, og reiste . . .»

I august 1970 utkom som et ledd i det offisielle verk om britisk utenrikspolitikk under den annen verdenskrig Oxford-professoren Sir LLewellyn Woodwards framstilling i bind I om Storbritannia og Norge 1940. Det fortelles her hvordan det var britene som ved månedsskiftet mai/juni, da de alliertes evakuering var besluttet, foreslo for nordmennene å ta opp igjen planen med tyskerne om en demarkasjonslinje. Da dette mislyktes, bestemte Kongen og Kronprinsen seg likevel til å bli i Norge. Kongen trodde at de allierte ville vinne krigen til slutt, men at Norge måtte gi opp kampen og forhandle med tyskerne etter at de allierte hadde trukket seg ut og nordmennene ikke hadde noen ammunisjon igjen.

Imidlertid samtykket Kongen og Kronprinsen senere, den 5. juni, under sterkt britisk press i å komme til England. De forlot Norge den 7. juni.

Den britiske framstilling har overrasket enkelte her hjemme. Men den synes å stå i fullt samsvar med norske kilder. Og for å dokumentere dette, gjengis nedenfor det referat som Johan Anker ga noen dager etter kongens og regjeringens avreise og som Odd Nansen har vært så elskverdig å la meg få lov til å gjengi fra sine dagboknotegnelser. Den framstil-

ling som dagboken inneholder, korresponderer med hva overlege Johan Scarffenberg fortalte meg for mange år siden, og ligger også på linje med hva oberstløytnant Gerhard Landmark fortalte i fjor på grunnlag av sin samtale med Johan Anker i Tromsø i junidagene 1940.

Men først er det nødvendig å introdusere Johan Anker noe nærmere. Han var ingeniør, en fremstående industrimann som bl.a. var formann i styret for Store Norske Spitsbergen Kulkompani. Et verdenskjent navn hadde han vunnet som seilbåtkonstruktør og som seiler. Som rormann på kronprins Olavs «Norna» vant han den olympiske gullmedalje i Nederland i 1928. Siden fulgte en serie med fremragende internasjonale seilaser og seire. Ikke minst som sportsmann var han kommet til å stå kongefamilien nær og var en gammel venn av kong Haakon. Det må man kjenne til skal man forstå hans noe frimodige ytringer overfor Norges konge.

Odd Nansen skriver:

«Var igår (25. juni) ute hos Johan Anker i Asker — sammen med Scharffenberg og Worm-Müller. Jeg hadde arrangert dette møte — da Scharffenberg gjerne ville treffe Johan Anker og høre hans beretning om hans tur til Nord-Norge. Da det ikke passet J. A. å komme innover og spise middag på Polhøgda ba han oss om å komme dit ut til ham.

Johan Ankers beretning var meget interessant, og ga et godt bilde av situasjonen i Nord-Norge før kongen, kronprinsen og regjeringen reiste. Han hadde brukt all sin overtalelsesevne til å få kongen til å kvitte seg med regjeringen — som, som han framholdt for kongen, ikke lenger hadde noen tillit hos det norske folk. Kongen hadde innvendt at dette vilde være å gjøre opprør — og Johan Anker hadde da oppfordret ham til å gjøre opprør. Kongen hadde da vært meget i tvil om hvad han skulde gjøre — og var nærmest av den opfatning at han skulde følge Johan Ankers råd og bli i landet.

Han hadde skrevet et brev til den engelske minister Dormer som J. A. overbragte og som han fikk lese før han overbragte det. I brevet stod det at England måtte regne med den mulighet at kongen bestemte seg til å bli i landet. Han bestemte seg altså ikke til det, regjer-

ingen — og muligens Dormer — fikk overbevist ham om at det var rett å dra ut av landet. J. A. fortalte at han ga opp videre overtalelse. Kongen fikk reise. Men han gjorde enda flere forsøk på å få kronprinsen til å bli. Disse forsøkene ble altså forgjeves — men kronprinsen hadde vaklet sterkt. Han hadde vært helt fortvilet. J. A. hadde fremholdt for ham hvilken verdi det etter hans mening var for Norge at Olav blev. Selv om han ble fengslet — ja selv om han måtte være forberedt på det værste.

Olav hadde forstått dette — han var villig til å bli — og til å løpe hvilken som helst risiko. Han var fortvilet over — hadde han sagt — at han ikke hadde fått anledning til å yde noen innsats i det hele tatt. Han hadde blitt nektet å slåss . . .

Imidlertid, kronprins Olav reiste med sin far og regjeringen. — Johan Ankers overtalelser hjalp ikke. Avskjeden med dem hadde vært gripende. Kongen hadde holdt en liten kort tale ved en enkel middag som ble holdt. Han hadde takket alle dem som hadde stått ham bi — gjennom alle de 35 år han hadde levet i Norge — og han hadde vært sterkt beveget da han forklarte grunnene til at han nå forlot landet . . . Johan Anker hadde også sagt noen ord til takk til kongen — og hadde forsikret ham om at intet kunde endre på det som var hendt i årene som gikk. Kongens stilling i det norske folk ble uforandret. Deres Majestet har vært en god konge for Norge — og slik vil De gå inn i historien — hva som enn måtte skje nu og i fremtiden . . .

Johan Anker hadde fulgt kongen ned til kaien i Tromsø da han dro. En liten båt hadde tatt ham og kronprinsen og adjutantene deres ut til den engelske krysser som lå lenger ute på havnen. Johan Anker hadde ikke orket å bli stående til krysseren forlot havnen. Han hadde gått hjem.

Såvidt Odd Nansens dagbok.

Johan Ankers beretning gjennom Odd Nansens dagbok- nedtegnelser gir selvfølgelig ikke noe autentisk bilde av hva som foregikk i kretsen omkring Kongen dagene før avreisen til Storbritannia. Johan Anker selv var ingen politiker. Han var en personlig venn av kong Haakon, han kunne tale

åpenhertig med Hans Majestet og gjorde det åpenbart også. Men derav kan man slett ikke slutte at Johan Ankers anførsler og argumenter virket motiverende på kong Haakon. Kongen var en mann som tok selvstendige avgjørelser, og som i all sin ferd var preget av ønsket om å være en lojal monark.

Det er ingen grunn til å tvile på at Johan Anker har uttalt seg slik dagboken forteller. Det finnes mange vitnesbyrd om hvor lite formelt han kunne ytre seg, selv overfor landets konge. Det som har interesse i referatet, er det totalbilde man tross alt sitter tilbake med av en konges dilemma, hvordan han i sin person opplevet hele folkets kvalfulle situasjon som i løpet av ukene som fulgte kom til uttrykk i de politisk sterkt avvikende tendenser i London-Norge og Oslo-Norge.

Man sporer hos vår konge og vår kronprins en overordentlig sterk vilje til å solidarisere seg med sitt folk. Vi vet fra andre kilder at både kongen og kronprinsen var villig til å bli tilbake, og hvordan kong Haakon da han først var klar over at hans konstitusjonelle plikter forutsatte landflyktighet sammen med regjeringen, ikke nølte med å forfekte det standpunkt konsekvent og ubøyelig også overfor sin sønn, kronprins Olav.

Det er tydeligvis den 4. juni som har vært den kritiske dag. Det var den samme 4. juni at sjefen for 6. divisjon, general Fleischer, la fram for medlemmer av regjeringen det brev som var forfattet av stabssjefen, major Lindbäck-Larsen, og som gikk ut på at konge og regjering burde bli og slutte fred med tyskerne.

«Vi har gjort vår folkerettslige plikt. Det gjelder å skaffe vårt folk freden tilbake. Det er hittil ikke inntruffet noe som tyder på at vi må kjøpe freden med kapitulasjon. Iallfall er det en plikt mot dem som ofret sitt liv for landet først å søke å redde det.

Da det er fastslått at kampen i Norge ikke skal fortsettes, anbefaler Divisjonen at Den Kongelige Regjering innleder forhandlinger om våpenstillstand og fred. Det er en verdig løsning.»

Hvorvidt brevet fra 6. divisjon har vært lest av kong Haakon og har påvirket hans vurderinger, vet man visstnok

ikke. Man kan bare konstatere at stabssjefen for 6. divisjon, som tenkte politisk, beveget seg i noenlunde samme tankebaner som kong Haakon. Ifølge brevet fra 6. divisjon kunne man, om landets lovlige myndigheter unnlot å få i stand våpenstillstand og fred, risikere at det ble dannet et nytt regime ved tysk tvang, og at det ble godkjent av de øvrige nordiske land.

Da regjeringen fikk visshet for at de allierte ville trekke seg definitivt ut av Norge, fikk den også fra britisk side det råd å gjenoppta den såkalte Mowinckelplan. Det førte til at utenriksminister Koht tok kontakt med sin svenske kollega Günther og deretter fløy til Luleå 3. juni for å få svensk støtte til å legge planen om en demarkasjonslinje fram for Berlin. Denne plan tok sikte på at den norske konge og regjering fortsatt skulle kunne ha sete på norsk jord. Svenskene skulle sørge for å holde en demarkasjonslinje mellom et tyskbesatt Norge og et fritt Norge i våpenstillstand med fienden. En slik ordning måtte selvfølgelig forutsette at Norge ikke førte krig mot Tyskland utenfor territoriet Norge heller. Det synes åpenbart, selv om det aldri kom så langt som til forhandlinger. For tyskerne hadde ikke vanskelig for å gjennomskue at det var ugler i mosen, at det norske utspill ikke skjedde av styrke, men av en regjering i ytterste nød. Utenriksminister Koht ble som bekjent tilbake etter at konge og den øvrige regjering var reist. Han ville vente nesten 24 timer til for at ingen sjanse skulle forspilles.

Hva Halvdan Koht skriver i sin bok *For fred og friedom i krigstid 1939-40* (Tiden Norsk Forlag 1957) er ikke uten interesse for synet på regjeringens motivgrunnlang. Det heter i kapitlet «Regjering på røming»:

«Det var mangt og mykje å greie med i det jamdøget, mangt eg måtte gie ordrer om å vegne av Regjeringa. Bl. a. samrødde general Ruge seg med meg om formene for kapitulasjonen. Det gjaldt å gjera det klart at om hæren la ned våpna og kapitulerte, så hadde ikkje dermed den norske regjeringa gjevi opp striden for sjølvstendet — vi gjorde ingen fred.»

Det framgår her for det første at Koht har orientert, respektive instruert general Ruge på vegne av regjeringen. Det

er åpenbart foregått muntlig. Når Koht taler om hæren, så er det i betydningen arméen eller forsvarsmakten. Når den belgiske konge kapitulerte, så var det også den belgiske arméen som la ned våpnene. Det var ingen som trodde at flyvåpen og marine var holdt utenfor. I virkeligheten dreier det seg om en innarbeidet internasjonal betegnelse. Man taler også om at et land blir hærtatt uten at man spesielt nevner flyvåpen og marine.

Når tidligere utenriksminister Koht taler og skriver om hæren, er det åpenbart heller ikke tale om noen begrensning til 6. divisjon. Det er hæren lik forsvarsmakten i sin helhet — i motsetning til den øverste politiske myndighet, regjeringen. «Vi gjorde ingen fred.» men forsvarsmakten la ned våpnene og kapitulerte.

Dette er viktig å fastholde av hensyn til forholdet og ansvarsforholdet mellom forsvarssjefen, general Ruge, og regjeringen. At Ruge selv benyttet ordet hær på samme måte som Koht finnes det en masse eksempler på. I *Krigens dagbok* skriver han i bind I s. 488:

«27. mai kapitulerte kong Leopold med resten av den belgiske hær og la dermed nordgruppens motstand åpen. Hans regjering ville hatt ham med seg til Frankrike eller England, men han ville ikke, han ville dele sin hærs og sitt folks skjebne.»

Når Ruge heller ikke ville bli med regjeringen, men ba om å få bli tilbake hos hæren, så var det også forsvarsmakten han siktet til. Hans solidaritet gjaldt begge forsvarsgrener med flyvåpnet. Men folk som ikke har vært klar over språkbruken, har trodd å kunne tolke kapitulasjonen i juni 1940 i lys av ordet hæren som uttrykk for de landmilitære enheter, troppene. Og Kohts og andres bruk av ordet fred er blitt satt på linje med uttrykket full militær kapitulasjon, forsvarsmaktens kapitulasjon. At regjeringen ikke tenkte på å slutte fred, var ikke ensbetydende med at regjeringen forutsatte at forsvarssjefen skulle være avskåret fra å slutte en full *militær* kapitulasjonsavtale med regjeringens bemyndigelse, på dens ordre, på vegne av Forsvarets Overkommando.

Dersom regjeringen hadde hatt *militære* planer da den reiste 7. juni, er det egnet til å forbause at den ikke utnevnte

en ny forsvarssjef etter først å ha berøvet general Ruge hans funksjon etter oppnevningen i statsråd den 18. mai. Nå ble Ruge igjen som forsvarssjef, med en tilsvarende stillingsfullmakt og legitimasjon til å forplikte Norge i denne egenskap.

Det vil her føre for langt å gå inn på det ikke helt ubetydelige kildemateriale som foreligger på dette område, og som synes å vise at regjeringen hadde tre hovedmotiver for å reise — og de var sannelig gode nok:

1. Å hindre konge og regjering i å komme under tysk kontroll og dermed gjøre det lettere for Hitler å inkorporere Norge i Stor-Tyskland — etter et folkerettslig debellatio.

2. Å sørge for å holde handelsflåten på norske hender, m. a. o. hindre at britene tok den som kollektiv prise.

3. Å sørge for at Norge hadde en suveren regjering som kunne sette seg ved forhandlingsbordet etter en alliert seier.

Stortingspresident Hambro som selv hadde formulert den såkalte Elverumsfullmakt, var meget engstelig for at regjeringen skulle gå i eksil. Oberstløytnant Wrede Holm, sjef for etterretningsavdelingen hos forsvarssjef Ruge, forteller i sine personlige nedtegnelser om hvordan han hadde vært sendt til militærattasjéen (Hansteen) i Helsingfors i begynnelsen av mai:

«Først den 10. mai ved 10-tiden om formiddagen kom jeg til Stockholm. Den siste store begivenhet var at tyskerne hadde brutt inn i Holland og Belgia.

Jeg kjørte straks til legasjonen hvor jeg talte med Hambro som hadde etablert en legasjon så vidt jeg skjønner ved siden av den egentlige legasjon. Men det var ham jeg hadde ordre til å oppsøke og levere bl. a. gjenpart av general Ruges redegjøring for situasjonen etter at kampene i Sør-Norge var oppgitt. Ruge konkluderte med at kampen i Nord-Norge burde fortsette så lenge det var mulig. Denne redegjøring hadde regjeringen fått straks vi kom sørfra og regjeringen var enig.

Etter å ha lest redegjøringen erklærte Hambro seg enig. Og han tilføyet at som siste utvei måtte kongen og regjeringen forlegge sitt sæte til Jan Mayen. «Der er den i sikkerhet og på norsk jord.» Dette gjentok han flere ganger og ba meg si det til general Ruge — hvad

jeg ikke gjorde. Men jeg fikk med et brev til generalen og der hadde han også nevnt det.»

I en kommentar til sine nedtegnelser opplyser oberstløytnant Wrede Holm at han fant det pinlig å overbringe et så urealistisk forslag som Hambros til general Ruge. Etter et par dager nevnte han saken for generalstabssjefen, oberst Halvor Hansson. Men Hansson beroliget ham. Ruge hadde allerede fått forslaget skriftlig i brev fra Hambro.

Kapitulasjonen og avtalene

«Konge og regjering har forlatt landet og har gitt meg ordre om å innstille fiendtlighetene. De kan i dag klokken 20 underrette den tyske legasjon, Stockholm, om at jeg har fått ordre om å innstille fiendtlighetene og ønsker å komme i forbindelse med den tyske overkommando, Oslo, med sikte på forhandling.»

Dette telegram sendte forsvarssjefen, general Ruge, den 8. juni 1940 til den norske sendemann i Stockholm, etter at fristen for tysk svar på det norske forslag om en løsning med demarkasjonslinje var utløpt. Ifølge de offisielle svenske dokumenter hadde den norske sendemann, minister Wollebæk, oppsøkt det svenske utenriksdepartement som kl. 20.35 overbrakte Ruges meddelelse om innstilling av fiendtlighetene til den tyske chargé d'affaires, prinsen av Wied.

Hvordan man på tysk militært hold kom til å oppfatte general Ruges henvendelse gjennom diplomatiske kanaler, fremgår på en interessant måte av oberst Munthe-Kaas' bok om Narvikavsnittet 1940 s. 214: I sin krigsrapport på vegne av II/IR 16 skriver Munthe-Kaas:

«— — — — Mens de to bataljoner av Troms infanteriregiment traff sine forberedelser for tilbaketrekningen, kom det 9. juni kl. 0800 to parlamentærer fra en av den nevnte gruppes (Gruppe Windisch) bataljoner til II/IR 16's Ko med den underretning at Kong Haakon og Den norske Regjering hadde kapitulert og befalt at all kamp mot de tyske tropper straks skulle opphøre . . . »

Dette er det grunn til å registrere fordi det korresponderer med general Ruges telegrafiske henvendelse via Stockholmlegasjonen den 8. juni, der han meddelte at Konge og regjering hadde forlatt landet og hadde gitt ham befaling om å innstille fiendtlighetene. Det var slik tyskerne måtte oppfatte dette. Og det er selvfølgelig folkerettslig sett — av hensyn til bedømmelsen av hvilket forhold som ble etablert til okkupasjonsmakten — av interesse å måtte konstatere at det skjedde en ensidig norsk henvendelse på diplomatisk vei fra den norske forsvarssjef etter regjeringens ordre. Det er vanskelig å se at general Ruge har ment noe annet enn det han faktisk sa gjennom sin utvetydige formulering. Og det er for tolkingen av dette norske budskap om innstilling av fiendtlighetene av betydning at utspillet ikke skjedde overfor den umiddelbare militære tyske sjef og motstander i Nord-Norge, general Dietl, eller noen av hans underordnede, men på diplomatisk vei via tredje makt til selve overkommandoen. Man behøver i og for seg ikke å legge avgjørende vekt på at meddelelsen skjedde på diplomatisk vei, det er tilstrekkelig å peke på hvordan henvendelsen skjedde til den tyske militære toppinstans i Norge. Allerede dette viser hvordan kapitulasjonen i juni også i utgangspunktet atskiller seg fra tidligere lokale kapitulasjoner. Selv om man skulle ville holde åpent et visst spillerom for tvil vedrørende motivet for å benytte diplomatiske kanaler, f. eks. ønsket om å nå sikkert frem eller å vinne tid, må man fremdeles fastholde at en lokal kapitulasjon forholdsvis enkelt hadde kunnet la seg formidle gjennom de lokale tyske ledd. Dessuten er selve formuleringen av henvendelsen fra Ruge utvetydig. Dermed bør man kunne fastslå at den faktiske krigstilstand ble opphevet i og med den ensidige norske meddelelse til fienden via nøytral tredje makt, og at denne opphevelse av den faktiske krigstilstand i forpliktende former ble låst fast for den annen verdenskrigs varighet gjennom Trondheimsavtalens hovedbestemmelse, dens § 1.

Dermed har man en overordentlig viktig bakgrunn for bedømmelsen av general Ruges initiativ og handlemåte etter at selve kapitulasjonsforhandlingene var avviklet.

Utgangspunktet for det som synes å være general Ruges personlige sikkerhetspolitiske og militære linje kan det være naturlig å knytte til to forhold, dels hans oppfatning av regjeringens intensjoner da den ba ham bli med til Storbri-

tannia, dels hans forslag om å bevare Finnmark på norske hender med demarkasjonslinje mellom Finnmark og Troms fylke.

I sine nedtegnelser skriver den tidligere sjef for etterretningsavdelingen ved Forsvarets Overkommando, oberstløytnant Harald Wrede Holm:

«Den 6. juni sent på kvelden fikk vi beskjed om å vente på generalen som var i Tromsø. Han kom litt før midnatt sammen med oberst Strugstad som var kommet gjennom Sverige. Generalen meldte oss foreløpig hemmelig at de allierte hadde sett seg nødt til å trekke alle sine stridskrefter bort fra Norge... General Ruge skulle bli med og være sjef for de norske tropper som ville bli organisert i England, vesentlig ved hjelp av de hvalfangere — et par tusen mann — som var der. En av begrunnelsene for dette var at Kongen etter grunnloven ikke måtte oppholde seg mer enn 6 måneder av gangen utenfor landet uten når han var i felten. Ved at general Ruge ble med og organiserte disse tropper ville Kongen kunne sies å være i felt. Et begrenset tall offiserer kunne bli med, og generalen ønsket at en del av overkommandoens offiserer skulle bli med ham, men helt frivillig. Vi skulle tenke over saken til neste morgen.

Vi syntes det var uheldig om Kommanderende General forlot landet. Det kunne gjøre et uheldig inntrykk i store deler av folket om hærens og forsvarets øverstkommanderende reiste fra troppene. Jeg for min del følte det også som det ville være en flukt. Og den del av begrunnelsen at Kongen derved kunne regnes å være i felten, syntes jeg var svak. Vi hadde jo allerede en general i England — Steffens — og det måtte være tilstrekkelig for den styrke det kunne bli tale om å sette opp. Senere kom vi nok til å få en annen oppfatning.

Men alle var enig om at general Ruge burde bli i landet. Neste morgen, 7. juni, spiste vi frokost klokken 7½ og etter frokosten ble alle offiserene samlet på generalens kontor. Oberst Hansson fremholdt vårt syn på saken og generalen var enig i vårt resonnement. Resultatet ble at generalen sammen med oberst Hansson og

Strugstad og redaktør Gotås reiste til Tromsø for å få regjeringens samtykke til å bli i landet».

Denne redegjørelse fra vedkommende avdelingssjef i Ruges stab er meget interessant, og forteller, kanskje noe mindre inngående og detaljert enn ønskelig kunne være, om hvordan general Ruge kom til å endre standpunkt. En korreksjon må gjøres. I Wrede Holms erindringer er hendelsesforløpet forlagt til natten mellom 6. og 7. juni. Det har åpenbart vært et døgn tidligere. For det var i regjeringskonferanse den 6. juni general Ruge fikk endret avgjørelsen og fikk lov til å bli tilbake og lede kapitulasjonen.

Det siterte avsnitt fra Wrede Holms erindringer bør sammenholdes med hva general Ruge uttalte som vitne under bevisopptagelse i anledning begjæring om gjenopptagelse i straffesak mot Ragnar Skancke den 25. november 1947:

«Vi hadde den norske regjeringens ordre til kapitulasjon. Det var på det rene at man skulle kapitulere når Kongen og Regjeringen var ute av landet, og når de militære styrker hadde dekket de alliertes innlastning. Regjeringen var en del plaget av Grunnlovens bestemmelse om at Kongen ikke kan forlate landet utover en viss tid uten å være i felten. I den anledning skulle han så vidt mulig ha væpnete styrker med seg. Det som da lettest kunne følge ham var den del av Sjøforsvaret som var for hånden og det flypersonell som kunne skaffes til veie. Regjeringen ønsket dessuten at det skulle sendes med en bataljon av hæren, men vi forklarte at dette var umulig, hvis det skulle la seg gjøre å dekke de allierte styrkers innlastning».

Sett på bakgrunn av at det tidligere var bestemt at Forsvarssjefen skulle bli med til Storbritannia, at han selv hadde vært enig og at det til og med hadde vært på tale å utnevne ham til medlem av regjeringen, som forsvarsminister, vil det alltid knytte seg noen uklarhet til hvorfor general Ruge allikevel valgte å bli tilbake. Det er grunn til å tro at han følte seg mindre foranlediget til å bli med i eksil når det syntes som om det mere formelle spørsmål om å skape den tilstrekkelige konstitusjonelle ramme om Kongen i forholdet til kravene i Grunnlovens § 41, spilte en fremtredende rolle i regjeringens overveielser. Dette har nok også

vært med på å motivere generalstabens råd til sin sjef om å bli hos sine styrker i Norge. Dermed blir det større sammenheng og konsekvens i general Ruges opptreden de nærmeste dagene. Og man forstår bedre den formuleringen han valgte da han via Stockholmlegasjonen gjorde sitt fremstøt overfor den tyske overkommando i Oslo.

Kanskje man også skal søke en linje og en sans for konsekvens hos general Ruge i nok en sammenheng. Det gjelder hans forsøk på å bevare Finnmark under norsk kontroll, som et selvstendig stykke Norge.

Som bekjent hadde regjeringen på britisk råd søkt å få i stand en forhandlingsløsning med svensk-kontrollert demarkasjonslinje mellom Nord-Norge og den større tyskokkuperte del av Norge. Så sterkt var dette ønske at man lot utenriksminister Koht bli tilbake et døgn for om mulig å oppfange en positiv tysk reaksjon. For det tilfelle hadde man utarbeidet chiffermelding til Konge og Regjering som eventuelt ville gjøre vendereis. Både bevisstheten om dette og det kjennskap man må gå ut fra at general Ruge har fått om Kongens ønske om å stå solidarisk med det norske folk, på samme måte som kronprins Olav, kunne bidra til å utkrySTALLISERE et ønske hos generalen om å forsøke å sette ut i livet det forsøk på løsning som inntil avreise og kapitulasjonsbeslutning hadde slått feil. Da forsvarssjefen sent på ettermiddagen den 9. juni sendte oberstløytnant Wrede Holm og kaptein Jean Michelet av gårde for å møte general Dietl i samsvar med den tyske overkommandos forutsetning under den forutgående telegramutveksling, insisterte han sitt ønske slik: enten måtte tyskerne straks besette Finnmark, eller de måtte gi ham anledning til å ha norske tropper stående under norsk kommando inntil de kunne bli avløst av tyske tropper. Vi måtte for enhver pris unngå at det rykket en tredje makt inn under påskudd av at området lå herreløst, slik at landet på den måten ble delt mellom to makter. Da Wrede Holm under oppholdet i general Dietls hovedkvarter hadde underrettet telegrafisk om vanskelighetene, sendte Ruge (F.O.K.) den 10. juni klokken 1608 følgende tilleggsinstruks:

«Ad Finnmark stopp. Jeg ønsker prinsipalt norsk militær styrke i Finnmark under norsk kommando uten tysk kontroll og med demarkasjonslinje mot tyskerne

Avskrift!

Til Pol I N 8299 hen./ bilag 1

Mellom den tyske overkommando i Norge, representert ved oberst i generalstaben Buschenhagen, og den norske overkommando, representert ved oberstløytnant i generalstaben R. Roscher-Nielsen, er idag sluttet nedenstående avtale:

I betraktning av den norske 6. divisjons tapre holdning innrømmes den for nedleggelsen av våpnene nedenstående ærefulle betingelser:

§ 1.

Samtligte norske stridskrefter legger ned våpnene og skal ikke gripe til våpen igjen mot det tyske rike eller dets allierte sålenge den pågående krig varer.

§ 2.

Den norske overkommando utleverer straks de tyske krigsfanger som er i dens varetekt samt en liste over sårede og fanger som måtte være transportert bort. Den tyske overkommando overtar oppsynet over de tyske sårede og sårede fra de allierte tropper. Legebehandlingen overtar vedkommende norske instanser.

§ 3.

Den norske overkommando sørger for nedleggelse og utlevering av alle forhåndenværende våpen, militære transportmidler til lands og til vanns, forhåndenværende forråd av ammunisjon, materiell, drivstoffer, smøreoljer, bilringer og sprengstoffer i ubeskadiget stand. Med hensyn til foreliggende lagre som ikke kan utleveres, skal det fremlegges en fullstendig fortegnelse, det samme gjelder alle skip over 100 tonn. Den tyske overkommando forplikter seg til å frigi de transportmidler som er nødvendige for å forsyne befolkningen, og over disse skal det settes opp en fullstendig og entydig liste.

§ 4.

Den tyske overkommando skal etter at utleveringen av tyske krigsfanger samt våpen og utstyr har funnet sted tillate offiserer, underoffiserer og menige som ikke er yrkesmilitære å vende tilbake til sine hjemsteder. Yrkesmilitære har valget mellom å avgi æresord om ikke å gripe til våpen igjen i denne krig mot det tyske rike eller dets allierte, eller ærefullt krigsfangenskap. Offiserene får beholde sine personlige våpen.

§ 5.

Den norske overkommando skal omgående tilstille den tyske

side 2

overkommando en fullstendig fortegnelse over alle de kamphindere som er laget, f.eks. land- og sjøminer, sperringer, forberedte sprengninger, inklusive slike som er laget av allierte tropper, med skisse over beliggenhet såvel som en skisse over samtlige eksisterende sambandsmidler (ledningsnett, radiotelegrafi o.s.v.). Den norske overkommando skal stille til den tyske overkommandos rådighet innen sitt område alle nødvendige transportmidler og andre midler som trengs for å fjerne de i foregående setning nevnte kamphindere til lands og til vanns.

Den norske overkommando sørger for at flyplassene Bardufos og Skaanland blir bragt i omgående brukbar stand. Den norske overkommando avholder seg straks fra å benytte de forhåndenværende sambandsmidler til å kommunisere med utlandet og sørger for at det heller ikke gjennom sivile myndigheter eller privatpersoner finner sted noen radio- telefon- og telegramforbindelse med de stater som befinner seg i krig med det tyske rike.

Grensetrafikken med Sverige og Finland opprettholdes i den utstrekning de økonomiske forhold krever det.

§ 6.

Den norske overkommando stiller mot betaling etter anmodning av den tyske overkommando skipstonnasje under sjøkyndig ledelse til disposisjon i den utstrekning som trengs for Wehrmachttransporter.

§ 7.

Den demobilisering som allerede er innledet av den norske overkommando skal også utstrekkes til å omfatte de norske tropper som står i Finnmark. Bestemmelsene om nedleggelse og avlevering av våpen, utstyr m.v. gjelder for dem i samme utstrekning, unntatt er to bataljoner og 1 batteri ved den søstfinnermarkske grense. Inntil det er truffet endelig bestemmelse om ordningen av grensevernet sørger disse under befaling av fylkesmannen i Finnmark og under betegnelsen "grensevakt-bataljon" respektive "-batteri" for grensevernet som hittil.

§ 8.

Den norske overkommando vil gi vedkommende myndigheter anvisning på å imøtekomme den tyske forsvarsmakts krav til beskyttelse av Norge og til sikring av skips- og luftfarten m.h.t. loser, sjømerker, fyrvesen såvel som værvarsling.

§ 9.

Denne avtale trer i kraft med øyeblikkelig virkning. Den tyske forsvarsmakts forbindelsesoffiser ved den norske overkommando har fullmakt til å ordne med detaljer vedrørende gjennomføringen av den. Avtalen er laget i 5 tyske og 5 norske eksemplarer. Den tyske tekst er avgjørende for tolkningen av den.

Trondheim den 10. juni 1940

Fig. 3. Trondheimsavtalen i norsk oversettelse.

stopp. Subsidiært tyskerne besetter Finnmark på samme måte som øvrige Norge stopp. Første alternativ best for Finnmark som da kan opprettholde fri handel, fiske og innførsel stopp».

Den avtalen som Forsvarets Overkommando inngikk med Den tyske Overkommando i Trondheim den 10. juni 1940, (se oversettelse fig. 3) medførte en opphevelse av den faktiske krigstilstand og forpliktet forsvarssjefen med den norske forsvarsmakt, som han underskrev på vegne av, til ikke å gripe til våpen mot Tyskland eller dets allierte for krigens varighet. Det lar seg gjøre å føre bevis for dette på flere innbyrdes uavhengige grunnlag.

Om morgenen samme dag som Trondheimsavtalen ble inngått, den 10. juni, underskrev den norske forsvarssjef ved sin befullmektige oberstløytnant H. Wrede Holm *Bjørnefjellsavtalen*, som stadfester at de deler av den norske forsvarsmakt som inntil 9. juni kl. 24 hadde vært i kamp med den tyske forsvarsmakt, hadde innstillet fiendtlighetene og foreskrev tilsvarende kapitulasjon. Alt utstyr fra hær, marine og flyvåpen *hvor det enn* måtte befinne seg i Norge skulle overleveres. I og med undertegnelsen av Bjørnefjellsavtalen på Spionkop ved Narvik var samtlige norske gjenværende styrker i folkerettslig bindende form brakt til kapitulasjon, foruten at avtalen forpliktet Forsvarets Overkommando til å overholde alle tidligere inngåtte kapitulasjoner (fra 9. april til 9. juni 1940).

Når derfor hovedforhandlingene mellom de to overkommandoer ble innledet to timer senere, forelå det ikke bare en rettslig bindende våpenstillstandsavtale mellom overkommandoene, trådt i kraft klokken 24 natten mellom 9. og 10. juni, men også en kapitulasjonsavtale som omfattet alle de norske styrker, alle de deler av den norske forsvarsmakt, som inntil dette tidspunkt klokken 24 hadde stått i kamp med den tyske forsvarsmakt. Den norske forsvarssjefens befullmektigede, oberstløytnant Ragnvald Roscher Nielsen, hadde hverken noen 6. divisjon eller andre enheter, det være seg fra hær, marine eller det mikroskopisk lille flyvåpen som var inkorporert i våre daværende to forsvarsgrener, å nedlegge våpnene for.

Enn mindre hadde oberstløytnant Roscher Nielsen noen avdelinger eller noen 6. divisjon å inngå *våpenstillstandsav-*

tale for, slik han har hevdet i sine vitneprov for retten både i 1947 og 1969. Våpenstillstandsavtalen var allerede inngått mellom overkommandoene, på norsk side av forsvarssjefen, general Ruge personlig på telegrafisk vei om ettermiddagen 9. juni med ikrafttreden fra midnatt, lenge før oberstløytnant Roscher Nielsen forlot det norske hovedkvarteret for å bli hentet til Trondheim av et tysk sjøfly. En del av de vidtrekkelige misforståelsene om kapitulasjonens innhold og rekkevidde har sin opprinnelse i denne Roscher Niensens beklagelige feilerindring, helt bortsett fra at vitneprovene ikke ved noen anledning har omfattet hele det avtalekompleks som oberstløytnanten på vegne av forsvarssjefen knyttet sin underskrift til, ikke bare den 10., men også den 11. juni 1940.

Trondheimsavtalen er ikke vanskelig å forstå dersom man leser den sproglogisk riktig, og i hvert fall ikke tolker den mot ordlyden. Dessverre har avtalen aldri vært presentert i korrekt skikkelse for norske domstoler, aller minst i oversettelse. Det lyder utrolig, men er sant. Selv den passus i § 9 i den tyske originalutgaven som fastslår at den tyske tekst blir å legge til grunn, er uriktig oversatt og i stedet blitt til at den tyske tekst er avgjørende i tvilstilfelle. Når foreligger tvilstilfelle? Det følgende vil vise at feilaktige oversettelser på andre punkter har tåkelagt mulighetene for å oppdage de tvilstilfelle som har foreligget i rikt mon.

Fra første stund ble Trondheimsavtalen uriktig oversatt og uriktig satt opp i de forskjellige avskrifter. Disse feilaktige avskrifter er så blitt gjengangere i våre rettsaler, domstolenes premisser og avgjørelser og i vår historiske forskning.

Den grunnleggende feil foreligger ved oversettelsen av ordene «nachstehendes Abkommen» og «nachstehende ehrenvolle Bedingungen». Disse to uttrykk er konsekvent blitt oversatt med «følgende avtale» og «følgende ærefulle betingelser». Det skulle ha stått «nedenstående avtale» og «nedenstående ærefulle betingelser». Dessuten er ordet «avtale» blitt trukket ut av sin nøytrale sammenheng, det gjelder også i avskrifter av originalteksten med ordet «Abkommen», og plassert med sperret trykk for seg. Det er jevngodt med å sette ordet som overskrift i teksten, slik at man innbys til å oppfatte det som følger umiddelbart etter som innledningen på selve avtalen. Attpåtil har man endret tegnsetningen, og det gjelder også det angivelig autentiske eksemplar i uten-

riksdepartementets arkiv. Ved at kolon etter «nedenstående ærefulle betingelser» er blitt fjernet, forsterkes ytterligere den ureflekterte forestillingen om at det som følger umiddelbart etter «følgende avtale» er en integrerende del av overenskomsten mellom partene. Så er ikke tilfelle.

Ordet «nachstehend» — «nedenstående» kan riktignok omfatte de ord og setninger som følger like etter. Men på samme måte som uttrykket «ovenstående» som regel angår en plass som står et stykke oppe på siden, er forholdet tilsvarende når retningen er den motsatte. «Nedenstående avtale» referer seg derfor til § 1 og de følgende paragrafer avtalen ut. Det innskutte ledd mellom «nedenstående avtale» og § 1 inneholder den nesten til kjedsommelighet analyserte og forvrengte setning om de ærefulle betingelser som 6. divisjon ble innrømmet i erkjentlighet for sin tapre innsats og for sin allerede stedfundne nedleggelse (die Niederlegung) av våpnene. En slik honnør er ikke gjenstand for avtale mellom partene. Det er ikke noe man kontraktmessig forplikter seg til å motta. Setningen: «I betraktning av 6. divisjons tapre holdning innrømmes den *nedenstående ærefulle betingelser*», er derfor logisk isolert fra selve avtalen og referer seg til § 4 direkte og til denne paragraf alene.

Når det i § 1 heter at samtlige norske stridskrefter forplikter seg til å legge ned våpnene og ikke gripe til dem (til våpen) for krigens varighet, er det i høy grad unaturlig å lese dette som innledning på de ærefulle betingelser. De «nedenstående ærefulle betingelser» inneholdes i overenskomstens § 4, og gjelder behandlingen av fangene og retten til å bære håndvåpen. For å illustrere dette har jeg utarbeidet en tenkt privatrettslig kontrakt:

«Mellom firma Antirust A/S og direktør Stålberg er idag inngått nedenstående avtale:

I betraktning av direktør Stålbergs mangeårige virksomhet i firmaets tjeneste, innrømmes direktøren nedenstående særlige fordeler:

§ 1. Direktør Stålberg trekker seg med øyeblikkelig virkning ut av firmaet.

§ 2.

§ 3. ...

§ 4. Firmaet overlater direktør Stålberg to gamle skrivemaskiner, en lenestol i mahogni samt innrømmer di-

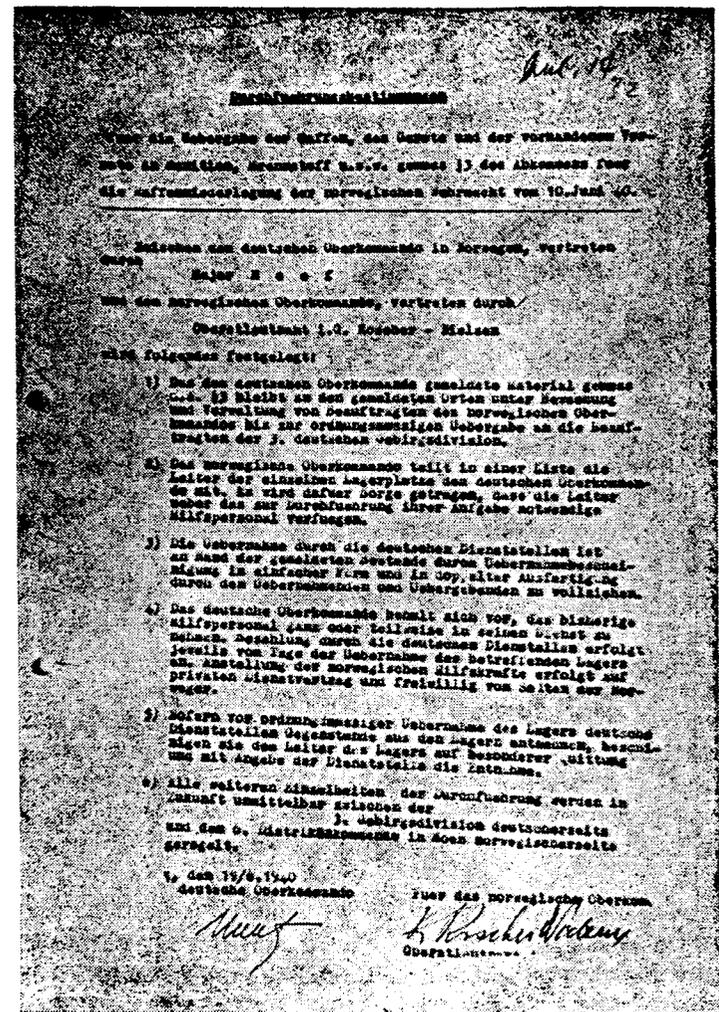

Fig. 4. Dette dokument, datert 19/6 1940, er undertegnet av den tyske overkommando ved sambandsoffiseren, major Neef, og for den norske overkommando av oberstløytnant Roscher-Nielsen. Dette er det eneste kjente kapitulasjonsdokument som foreligger i original. I innledningen heter det: «Gjennomføringsbestemmelser i samsvar med § 3 i avtalen av 10. juni om den norske forsvarsmakts våppedleggelse.» Daværende oberstløytnant Roscher Nielsen har m.a.o. knyttet sin underskrift til en formulering som ikke etterlater noen tvil om hva hovedavtalen tok sikte på, ikke en våpenstillstand for 6. divisjon, men en våppedleggelse eller kapitulasjon for hele den norske forsvarsmakt.

rektøren adgang til å bruke firmaets emblem på sitt private brevpapir.

§ 5. ...

§ 6. Kontrakten er satt på riksmål og på nynorsk. Ved tolkningen av avtalen legges riksmålsteksten til grunn.

For firma Antirust A/S

H. Nickelsen

(sign.)

Stålberg

(sign.)

Etter dette turde det ikke være så vanskelig å lese avtalen som den bør leses: den tysk-norske hovedavtale i Trondheim av 10. juni 1940 er en generell kapitulasjonsavtale inngått etter de strenge folkerettslige forpliktelser i Haager landkrigsreglementets artikkel 35. Den forplikter Forsvarets Overkommando til ikke å gripe til våpen for krigens varighet. Brudd på en slik avtale er «war crime». Dermed opphevet avtalen den faktiske krigstilstand.

Man kan imidlertid komme til samme resultat ved å ta for seg innledningen til avtalen mellom major Neef og oberstløytnant Roscher Nielsen av 19. juni 1940 som inneholder gjennomføringsbestemmelser om den norske forsvarsmakts våpennedleggelse (se fig. 4). Der er formuleringen utvetydig klar og foreligger i et dokument som virkelig er undertegnet av general Ruges befullmektigede, oberstløytnant Roscher Nielsen.

Videre kan man også støtte seg til et dokument som hører til forarbeidene til kapitulasjonsavtalen. Interessant nok dreier det seg om et dokument som tidligere er blitt sitert i utdrag for å underbygge en ganske annen konklusjon, nemlig at Trondheimsavtalen var en lokal affære og bare gjaldt 6. divisjon. I redegjørelsen til det nordiske historikermøtet i Helsingfors i august 1957 om Norsk utenrikspolitikk 1939-41, fremholdt professor Skodvin på side 157 bl.a. følgende som også er kommet med på sidene 40/41 i boken med fellestitelen *Mellom nøytrale og allierte*:

«I det utkastet som er utarbeidd i Trondheim og lagt fram til godkjenning for det tyske hovedkvarteret i Oslo om kvelden den 9. juni, heiter det i § 1: «Die norwegischen Streitkräfte zu Land, zu Wasser und in der Luft legen die Waffen nieder...» Utkastet var sendt tilbake til Trondheim same kveld kl. 22.15 og har

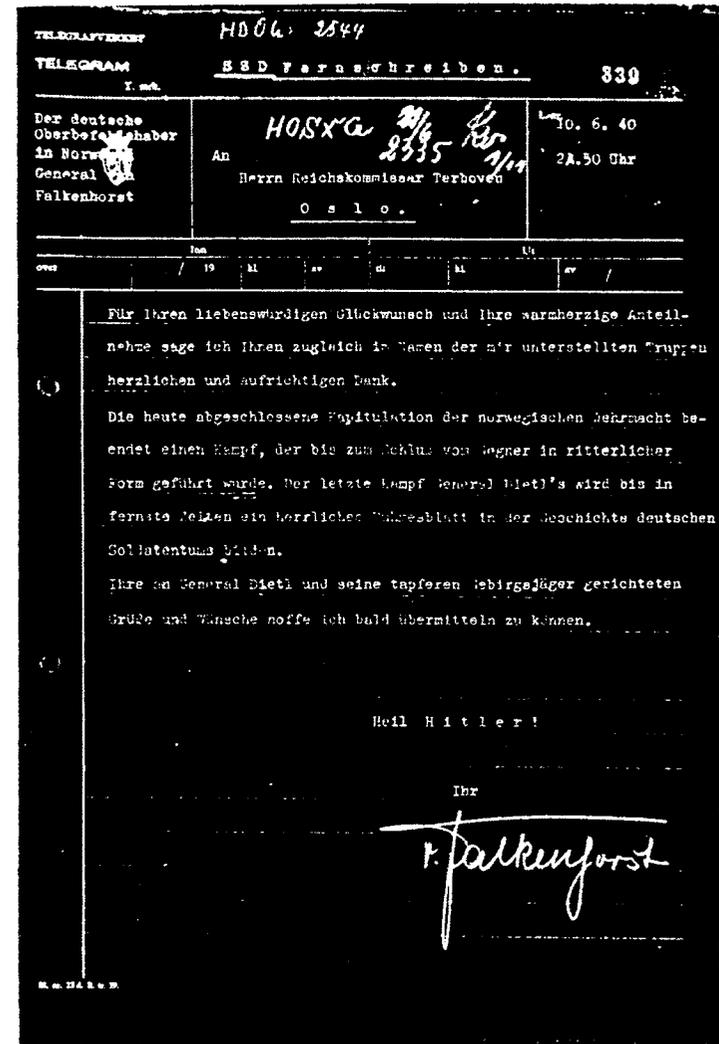

Fig. 5. Den 10. juni sendte den tyske øverstkommanderende i Norge, general von Falkenhorst, dette fjernskrivertelegrammet til rikskommisær Terboven i Oslo:

«For Deres elskverdige lykkønskning og Deres varmhjertede deltagelse ber jeg også på vegne av de tropper som står under meg å få fremføre en hjertelig og oppriktig takk.

Den i dag avsluttede kapitulasjon for den norske forsvarsmakt ender en kamp, som like til slutten ble ført ridderlig av vår motstander. General Dietls siste kamp vil langt inn i de fjerneste tider utgjøre et æresblad i den tyske militære historie.

De hilsener og ønsker som De har rettet til general Dietl og hans tapre fjelljegere håper jeg snart å kunne overbringe.

Heil Hitler!

Deres
v. Falkenhorst»

på dette punktet same ordlyd. Endringa til «die gesamten norwegischen Streitkräfte» har altså kome inn i Trondheim etter dette tidspunkt, og det ligg nær å tenkja seg at formuleringa er endra då det var klart at dei norske forhandlarane ikkje hadde fullmakt til å forhandle om alle land-, sjø- og luftstridskrefter, men berre om dei styrkar som på dette tidspunkt var att i landet og som uspesifisert vart kalla «die gesamten . . . »

Etter dette er det i hvert fall på det rene at professor Skodvin anså den opprinnelige formulering som en forpliktelse som omfattet hele den norske forsvarsmakt. Han har neppe rett i at endringen til «die gesamten norwegischen Streitkräfte» medfører en innsnevring av bestemmelsen. I virkeligheten er ordet «gesamten», «samtlige», et uttrykk som om mulig er enda mer omfattende. Avgjørende er imidlertid en feil ved professor Skodvins presentasjon av dokumentet. Han unnlot å sitere det som sto foran paragraf 1, nemlig honnørtillegget om 6. divisjon. Og det er nettopp denne henvisning til 6. divisjon som har ført til misforståelsen om den sanne rekkevidde av kapitulasjonsavtalen i Trondheim. Nå viser det seg at honnørtillegget om 6. divisjon har stått uendret fra utkastet til selve avtaleteksten som ble undertegnet klokken 17 den påfølgende dag. Når § 1 ikke er berørt av dette tillegget så lenge den opprinnelige tekst ble opprettholdt, kan man selvfølgelig ikke mobilisere «6. divisjon» mot § 1, selv om bestemmelsen gjennomgår en redaksjonell endring.

Det betyr med andre ord at kapitulasjonsavtalens § 1 kan og må leses etter sitt fulle pålydende.

I det foregående har det latt seg gjøre å vise på fire forskjellige grunnlag at den tysk-norske avtalen i Trondheim på ingen måte var noen lokal affære. Beviset for at det var den norske forsvarsmakts kapitulasjon har kunnet føres ved en filologisk logisk tolkning av avtaleteksten, ved å sammenholde utkastet til avtalens hovedbestemmelse i § 1 med den endelige redaksjon av paragrafen som i virkeligheten er enda mer omfattende enn uttrykket «de norske stridskrefter til lands, til vanns og i luften». Videre ved å gjøre det klart at tillegget om de ærefulle betingelser til 6. divisjon også var plassert foran § 1, da denne hovedbestemmelse under ingen omstendighet kunne oppfattes som noe annet og mindre enn

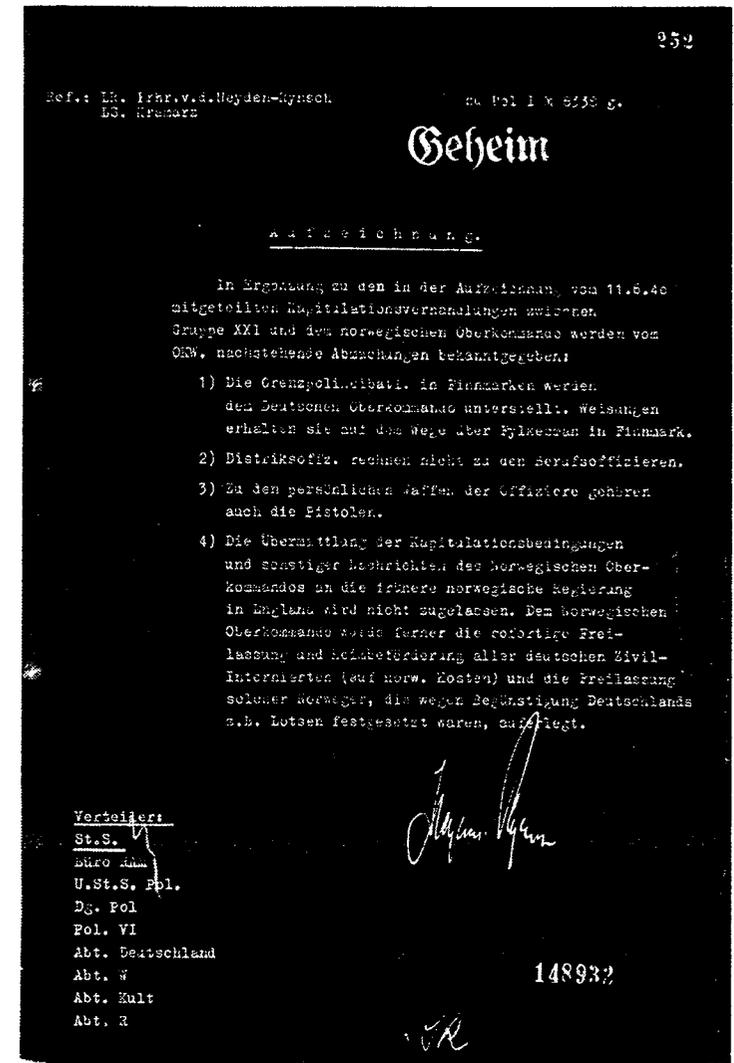

Fig. 6. Fotografi av et originaldokument som inneholder referat av Narvikavtalens bestemmelser, undertegnet av legasjonsråd von den Heyden-Rynsch, sjefen for den avdeling i det tyske utenriksministerium som foresto den fortrolige forbindelsen med den øverste tyske militærledelse i Berlin.

de norske stridskrefter til lands, til vanns og i luften. Og for det fjerde ved å henvise til oberstløytnant Roscher Nielsens egen underskrift på det dokumentet som etter sin ordlyd ikke innbyr til noen usikkerhet om hva der står.

*

Som folk har vi siden 1940 levet på et par hovedlegender. Den ene legende er knyttet til forutsetningen om at det ikke skjedde noen omfattende militær kapitulasjon med forpliktelser for den norske forsvarsmakt til ikke å gripe til våpen for krigens varighet. Den annen legende hører intimt sammen med den nevnte, men fører langt videre. Hittil har vi gått ut fra at Forsvarets Overkommando, etter at Konge og Regjering forlot landet den 7. juni 1940, uten avvikelse hadde fulgt den linje som våre øverste myndigheter sto som eksponent for. Så er ikke tilfelle.

Bare få dager etter at Konge og Regjering hadde skipet seg inn for Storbritannia, undertegnet forsvarssjefen gjennom sin befullmektigede oberstløytnant Roscher Nielsen den militært sett (formelt og juridisk) altomfattende kapitulasjonsavtale i Trondheim klokken 17 den 10. juni. Men dessuten inngikk han også en Narvikavtale den 11. juni, nøyaktig ett døgn etter. (se fig. 6). I følge denne supplementsavtale til hovedavtalen, forpliktet Forsvarets Overkommando seg til både å stille de norske styrkene i Øst-Finnmark under tysk overkommando, og til ikke å meddele kapitulasjonsbetingelsene og andre opplysninger vedrørende det tysk-norske forhold til — som det het — den *tidligere* norske regjering i London.

Oberstløytnant von Buttlar, som var første operasjonsoffiser i von Falkenhorsts stab, og var blitt tilbake i Oslo blant annet for å opprettholde kontakten mellom det fremskutte hovedkvarter i Trondheim og Berlin, satte dagen etter inngåelsen av Narvik-avtalen opp følgende melding av 12/6, som foreligger i avskrift bekreftet av von Buttlar selv:

«Som supplement til kapitulasjonsforhandlingene ble følgende bestemmelser truffet mellom oberst i gsb. Buschenhagen og oberstløytnant i gsb. Roscher Nielsen den 11.6.1940 i Narvik:

1. Grensepolitibataljonene i Finnmark stilles under den tyske overkommando. Ordre får de via fylkesmannen i Finnmark.

2. Distriktoffiserer regnes ikke til yrkesoffiserer.

3. Til offiserers offisielle våpen hører også pistoler.

4. Det er ikke tillatt for den norske overkommando å meddele kapitulasjonsbetingelsene eller andre opplysninger til den tidligere norske regjering i England. Den norske overkommando ble videre pålagt å frigi og befordre hjemsendt straks alle tyske sivilinternerte (på norsk bekostning) og frigi slike nordmenn som er blitt satt fast for å ha begunstiget Tyskland, f.eks. lo-ser.»

Etter å være kommet tilbake til von Falkenhorsts fremskutte hovedkvarter i Trondheim sendte generalstabssjefen, oberst Buschenhagen, den 13. juni en instruks om nyordningen av kommandoforholdene i Øst-Finnmark til 3. fjelldivisjon. Den østfinnmarkske grense skal utelukkende besettes av norske tropper under tysk overkommando. De to bataljoner og det ene norske batteri trer under befaling av fylkesmannen i Finnmark som på sin side får sine ordre fra de stedlige Wehrmachtsmyndigheter. (Ifølge mikrofilm, reg.nr. 444 i Forsvarets Krigshist. avd.) (Om general Ruges omtale av ordningen i skriv av 23. juni 1940 se bl. a. s. 72 ff.)

I den kurérekspedisjon som general Ruge sendte av gårde dagen etter, den 12. juni, til Stockholmlegasjonen og regjeringen, unnlot han å vedlegge noen avskrift av Narvikavtalen eller å meddele innholdet. Tvert imot ordla han seg i følgeskrivet slik at man snarere kunne være tilbøyelig til å trekke bindende antitetiske slutninger:

«En av de tyske forhandlere har sagt til min forhandler — oberstløytnant Roscher Nielsen — at den tyske plan er snart å melde at den ikke lenger anerkjenner den «flyktede» Regjering som lovlig. Det høres ikke usannsynlig ut. Det betyr jo intet; men Regjeringen bør være oppmerksom på saken.»

Da den norske legasjon i Stockholm senere sendte en avskrift av kapitulasjonsavtalen til regjeringen i London kom man i skade for å villedte mottageren ved å gjøre en feil under avskriften. Og denne ukorrekte avskrift har så etter 1945 via Utenriksdepartementet i Oslo funnet veien til

våre domstoler. I ekspedisjonen til Stockholmlegasjonen medfulgte heller ikke Bjørnefjellsavtalen med tillegg av 10. juni klokken 9.15 og 9.40, med henvisning til våpenstillstandsavtalen som gjennom telegramutveksling mellom de to overkommandoer var trådt i kraft natten mellom 9. og 10. juni klokken 24, en avtale som ikke har den snevre lokale karakter man hittil uten videre er gått ut fra. Ingen av disse fire avtaler har funnet veien til den norske allmennhet, det være seg i original eller originalkopi, Narvikavtalen har overhodet ikke vært kjent, tiltross for at det under vitneprov ved våre domstoler hadde vært all mulig foranledning, en moralsk og rettslig plikt, å nevne avtalens eksistens.

I sin vitneforklaring for Oslo byrett i Jacobsen/Løberg-saken 20. mars 1970 fortalte generalmajor Roscher Nielsen bl. a. om hva han oppnådde under kapitulasjonsforhandlingene i Trondheim. Det heter i *Arbeiderbladets* referat dagen etter, 21. mars, side 15:

«Det jeg oppnådde under Trondheim-forhandlingene var at æresordet om ikke igjen å gripe til våpen, skulle begrense seg til hva tyskerne kalte yrkessoldater, det ville i Norge si yrkesoffiserene. Det ble oppnådd at det ikke skulle gjøres gjeldende for vernepliktige offiserer.»

Hvis *Arbeiderbladets* referat er nøyaktig, må Roscher Nielsen her ha forvekslet vernepliktige offiserer med distriktoffiserer. For det var den siste kategori som ble holdt utenfor yrkesoffiserbegrepet og derfor slapp valget mellom å avgi æresord eller å gå i fangenskap. Men det foreligger en annen endringsforskyvning hos general Roscher Nielsen som unektelig er ganske interessant. For han mener å erindre at denne unntagsordning for «distriktoffiserene» kom i stand under forhandlingene i Trondheim. I virkeligheten ble dette spørsmål først avgjort den 11. juni, under drøftelsene som resulterte i Narvik-avtalen. Og det er punkt 2 i *Narvikavtalen* som fastslår at distriktoffiserene ikke skulle regnes til yrkesoffiserer. Dermed har man, såvidt skjønnes, en klar bekreftelse på det Roscher Nielsen benekter, nemlig at han har vært med på Narvikavtalen. General Roscher Nielsens rettslige forklaring i Oslo Byrett synes dermed å ha fastslått hans egen medvirkning ved opprettelsen av Narvik-avtalen.

Det finnes ikke noe originaldokument fra Narvik den 11. juni med underskrifter fra begge de to hovedforhandlere,

Buschenhagen og Roscher Nielsen. Men det foreligger heller ikke originaler eller originalkopier av noen av de andre avtaler som ble inngått, hverken av Bjørnefjellsavtalen av 10. juni om morgenen eller av den tysk-norsk hovedavtale inngått i Trondheim, som Narvik-avtalen slutter seg til. Ingen vil av den grunn betvile eksistensen av Bjørnefjells-avtalen eller Trondheim-avtalen. I brev til meg av 29/5 1969 skriver den daværende tyske oberst og generalstabssjef, nå general Buschenhagen: «Tilleggsavtalen i Narvik husker jeg og kan bekrefte.» Generalmajor Roscher Nielsen benekter å ha truffet Buschenhagen mer enn en eneste gang, nemlig under hovedforhandlingene i Trondheim den 10. juni, men som vi har sett, tyder hans vitneforklaring under Jacobsen/Løberg-saken på at han her er utsatt for en erindringsforskyvning.

I ett nytt brev av 6/6 1969 skriver general Buschenhagen: Ærede, kjære herr Hartmann!

Som supplement til min skrivelse av 29.5.69 angående problemet kapitulasjonsavtalen av 10.6.1940 skal jeg få meddele følgende overveielser:

1. For vurderingen av *betydningen av og gyldighetsområdet for kapitulasjonsavtalen i Trondheim* kan etter min mening *utelukkende* den ordlyd som de befullmektigede representanter for de to parter undertegnet den 10.6.1940, inklusive det supplement som ble undertegnet i Narvik den 11.6.1940 ha relevans.

2. I preambelen står helt logisk den norske 6. divisjon som mottager av kapitulasjonsbetingelsene, da den — bortsett fra noen mindre norske rest-kampavdelinger i Syd-Norge — etter at de allierte tropper trakk seg ut av Norge var Tysklands eneste kjempende motstander på norsk territorium og dermed den siste aktive representant for den norske forsvarsmakt.

Likeså logisk tok selve avtalen sikte på — ikke bare 6. divisjon, men samtlige norske stridskrefter inklusive dem, som allerede tidligere uten noen formell kapitulasjonsavtale hadde lagt ned våpnene og befant seg i tysk krigsfangenskap. Også for dem måtte det treffes bestemmelser. Denne betydning av avtalen av 10. juni 1940 at den omfatter *alle* norske stridskrefter fremgår uimotsigelig at ordlyden og av den kjensgjerning, at den ble mottatt og underskrevet, ikke bare av en representant for 6. divisjon, men av den befullmektigede for

den norske øverstkommanderende, general Ruge, som selv betegnet seg som «Øverstkommanderende for de norske land- og sjøstridskrefter. (Sml. Forsvarssjefens skrivelse til major Neef av 17. juni 1940.)

Hva angår uttrykket «nachstehendes Abkommen» — «nedstående avtale» bekrefter jeg Deres oppfatning. Det betyr ikke det «følgende», men den «lenger nede stående» avtale.

3. Med undertegnelsen av avtalen av 10.6.40 ble krigshandlingene og dermed krigstilstanden i hele Norge ansett for avsluttet både fra tysk, svensk og norsk side.

4. Til de utsagn som general Roscher Nielsen kom med i året 1947 og som Oslo Byrett under Jacobsen-Løberg-prosessen sendte meg i utdrag til orientering med anmodning om min stillingtagen har jeg gitt et svar, som jeg vedlegger til fortrolig kunnskap.

For meg er det uforståelig at en tidligere generalstabs-offiser ikke kjenner forskjellen på våpenstillstand og våpennedleggelse (kapitulasjon) og at han taler om en lokal våpenstillstand begrenset til landstridskreftene i Nord-Norge, mens han den 10.6.1940 uten noen form for tvang eller press satte sin underskrift på den kapitulasjonsavtale som omfattet «samtlige norske stridskrefter».

Hans ytringer gjengitt i norske aviser fra Jacobsen-Løberg-saken, og som går ut på at jeg er en «eventyrforteller» og at min hukommelse skulle ha blitt svekket (skadelidende) på grunn av min mangesidige virksomhet på andre krigsskueplasser o.s.v. kan jeg bare ta til etterretning med humor. Men de karakteriserer verdien av hans uttalelser om kapitulasjonsproblemet.

Med vennlige hilsener
Deres E. Buschenhagen (sign.)

En rekke tyske dokumenter viser til Narvikavtalen og dens bestemmelser. Det er likevel grunn til å understreke at denne avtalen ikke er noen hovedsak i min fremstilling, selv om avtalen unektelig er interessant, viktig, ja nødvendig. Det er det nye helhetsbildet med tyngdepunkter også i august og oktober 1940 som påkaller den største interesse. Vi skal i de kommende kapitler se nærmere på de begivenheter som knytter seg til spørsmål om grensevernet i Finnmark.

Grensevernet i Finnmark

Etter at Konge og regjering forlot Tromsø den 7. juni 1940 og siden etablerte seg som eksilregjering i London, har det i vår oppfatning vært to Norge: Det Norge som fortsatte kampen i utlendighet med handelsflåten som sitt viktigste aktivum, og det Norge som ble tilbake, i første rekke representert ved Administrasjonsrådet og i noen utstrekning karakterisert ved Stortingets Presidentskap og dets deltagelse i de såkalte riksrådsforhandlinger, som kunne ha resultert i en motregjering til regjeringen Nygaardsvold.

Først senere ble den sivile og militære motstand organisert på landsbasis. Og den fikk økt fart etter Terbovens berømte og beryktede tale av 25 september 1940 — etter sammenbruddet av riksrådsforhandlingene — med sikte på å utnevne de kommissariske statsråder, det nye riksstyre i et okkupert Norge.

Det ble en naturlig tvedeling i Ute-Norge og Hjemme-Norge. Og til tross for mange misforståelser og visse motsetninger, vokste det etter hvert fram en dypere forståelse av felles interesser og mål. Quisling og hans Nasjonal Samling ble dels en forstyrrende, dels en provoserende og nasjonalt forsterkende faktor til en motstand reist på forargelsens grunn.

Men utover dette fantes det i 1940, etter at Kongen og regjeringen hadde reist, et tredje Norge — og sammen med det en problematikk av stor rekkevidde og betydning. Eksistensen av dette tredje Norge er hittil ikke gått inn som en del av vår historie. I løpet av noen ytterst viktige uker og måneder fantes det et militærpolitisk sentrum. Det ble først formet omkring forsvarssjefen, general Otto Ruge, i dagene etter den norske forsvarsmakts kapitulasjon den 10. juni og fram til oppløsningen av hovedkvarteret den 27. juni 1940, og siden, med utgangspunkt i visse fortrolige direktiver fra forsvarssjefen, omkring Nord-Norges administrasjon i

Tromsø, med fylkesmann Hans Gabrielsen og den tidligere stabssjef ved 6. divisjon, major Odd Lindbäck-Larsen, som hovedpersoner på norsk side.

Mens de to nevnte Norge var preget av den tyske invasjonen og okkupasjonen, fikk det tredje Norge en problemstilling som avvek sterkt. For i Nord-Norge oppsto etter at kampene i Norge var slutt med ett slag den gamle sikkerhetspolitiske konstellasjon, der hensynet til den mektige nabo på den annen side av Finland dominerte. Den sikkerhetspolitiske risiko som hadde foreligget etter Sovjets overfall på Finland, den som kulminerte kort før Moskvafreden og som ble fullstendig avsporet innen det Norge som befant seg syd for Narvik, den dukket opp igjen med full tyngde.

For en dypere forståelse av utviklingen i Nord-Norge etter kapitulasjonen vil det være nyttig å foreta en sammenligning med de holdninger man har kunnet registrere i ledende politiske kretser i Oslo-Norge. Ikke minst interessant er opptakten til riksrådsforhandlingene under inntrykket av det franske sammenbrudd. Det er åpenbart at general Ruges holdning i høy grad ble påvirket av de samme nyheter, av det samme bilde av en kontinentalmakt i oppløsning. Men i tillegg kom den problematikk som ihvertfall bare i ytterst beskjeden målestokk kan ha influert på vurderinger og standpunkter i hovedstaden, nemlig forholdet til Sovjet, den noe labile situasjon i Finnmark etter Moskvafreden den 13. mars og den forsterkede russiske aktivitet ikke bare overfor Randstatene og Bessarabia henimot midten av juni.

På ledende hold innen okkupasjonsmakten var det selvfølgelig mulig å sammenligne reaksjonene i det norske hovedkvarteret på Nordmo og i de dominerende politiske kretser i Oslo-området. Rikskommissær Terbovens politiske opplegg fra den 11. juni må også sees i lys av dette. Og det er på det rene at hans reise til Kirkenes den 16. juni — med Jonas Lie som guide og politisk bølgebryter overfor de stedlige norske sivile og militære myndigheter — ikke bare hadde et militært sikte, å markere tysk interesse overfor Sovjet ved å heise det rikstyske flagg, men også det formål å fastslå at Norge okkupasjonsrettslig var en enhet. Det hadde avgjørende betydning for opprettelsen av et riksråd, en motregjering til eksilregjeringen, regjeringen Nygaardsvold.

I sin redegjørelse til Regjeringen den 3. mai skrev Ruge:

Herr General Dietl

Ich möchte Ihnen gerne
sagen das Ich dankbar bin für den
persönlichen Besuch den Sie mir
gestattet haben

In diese für uns schweren
Zeit hat das Soldatische Feingefühl
das Sie durch diesen Besuch
gezeigt haben mir zum Herz
gegangen

13/6 40 Ihr ergebener

Otto Ruge

Fig. 7. Den 12. juni, to dager etter at Forsvarets overkommando hadde kapitulert på vegne av den samlede norske stridsmakt, avla general Dietl et besøk i hovedkvarteret for Forsvarets Overkommando på Nordmo. Dagen etter sendte general Ruge ham ovenstående brev, som lyder i oversettelse:

«Herr general Dietl.

Jeg vil gjerne få si Dem at jeg er takknemlig for det personlige besøk De avla hos meg.

I denne for oss så vanskelige tid gikk den soldatiske finfølelse som De viste gjennom dette Deres besøk meg til hjertet.

13/6 40 Deres hengivne

Otto Ruge.»

«Det er ennå et moment vi må ta med i regningen, faren fra *Russland*. Jeg minner om at Russland gikk inn i Polen under påskudd av at den polske stat var opphørt å eksistere. Russland kan gjøre det samme i Finnmark. De allierte må gjøre det klart for Russland at det ikke vil bli tålt. De må i tilfelle effektivt støtte vårt forsvar i Øst-Finnmark fra sjøen.»

Da de allierte trakk seg ut, var det ingen slik støtte å få.

For forsvarssjefen oppsto det under inntrykket av sammenbruddet i vest, overflytningene i nordøst, rapportene om utviklingen i de baltiske land og Bessarabia, en ny situasjonsbedømmelse. Ruge hadde i løpet av de to månedene som var gått, fått en nesten legendarisk stilling. Hans autoritet var stor. Og han var seg også sin stilling bevisst. Følelsen av å måtte ta ansvaret selv og innrette seg etter hva man kan kalle en overordnet autoritet og lojalitet, har utvilsomt vært med på å modne de overveielser som omkring St. Hans førte til et nytt og vidtrekkende utspill.

Fra å ha stillet sine offiserer fritt i valget om de ville gå i krigsfangenskap eller bli fange av sitt æresord og beholde sin fysiske frihet, endret Ruge i løpet av en uke sitt standpunkt. Han anmodet eller rådet yrkesoffiserene til å avgi æresord. Og det ble oppfattet som en ordre som alle fulgte, uten unntakelse. (General Ole Bergs bekreftelse i Sundlo-saken).

Den 23. juni sendte Ruge en redegjørelse til Administrasjonsrådet om Finnmark-spørsmålet som vi vil gjengi i sin helhet:

Forsvarets Overkommando.

Jnr. 2141/1940.

23. juni 1940.

Til Administrasjonsrådet.

Demobiliseringen i Øst-Finnmark.

I den avtale jeg 10/6 har truffet med den tyske overkommando om opphør av fiendtlighetene heter det i § 7:

«Die bereits vom norwegischen Oberkommando eingeleitete Demobilmachung wird auf die in Finnmarken stehenden norwegischen Truppen ausgedehnt, die Bestimmungen über die Niederlegung und Ablieferung der Waffen, des Geräts, u.s.w. treffen auf sie in Gleichen Ausmass zu; ausgenommen sind 2 Bataillone und 1 Batterie an der Ostfinnmärkischen

Grenze. Diese versehen bis zur endgültigen Regelung des Grenzschutzes unter dem Befehl des Fylkesmannes von Finnmark und unter der Bezeichnung Grenschutz-Polizei-Bataillon bzw. Batterie den Grenschutz wie bisher.»

Bestemmelsen om at vi foreløpig skal ha enkelte norske avdelinger i Øst-Finnmark er foranlediget av meg. Jeg framholdt under forhandlingene at jeg var redd for at Russland ville nytte anledningen til å besette Øst-Finnmark. Derfor forlangte jeg *enten* at tyskerne straks skulle sende tropper til Øst-Finnmark *eller* at vi skulle beholde de tropper vi hadde der — og under norsk kommando — inntil tyske tropper kunne overta vaktholdet.

Forholdet har senere utviklet seg slik:

1. Den tyske overkommando lot meg — etter et par dager — meddele at det kunne ta noen tid før tyske tropper kunne komme til Øst-Finnmark. Den foreslo at de norske tropper der formelt skulle stilles under den tyske overkommando, så kunne Tyskland meddele Russland at Tyskland hadde overtatt vaktholdet i Øst-Finnmark.

Jeg av slo, idet jeg gjorde oppmerksom på at Norge og Tyskland fremdeles er i krig og at norske tropper derfor ikke kan stå under tysk kommando.

Den tyske forhandler holdt på sitt, bare på dette grunnlag kunne Tyskland overfor Russland forklare at Øst-Finnmark var besatt av tyskerne.

Vi inngikk et kompromis, den tyske overkommandos representant her skulle kunne gi ordrer videre, i sitt navn, til avdelingene i Øst-Finnmark. Forholdet skulle holdes hemmelig for alle unntagen fylkesmannen. På dette grunnlag skulle så Tyskland meddele Russland at Tyskland har overtatt vaktholdet i Øst-Finnmark.

Hittil har den tyske overkommando ikke benyttet seg av adgangen til å gi ordre.

2. For noen dager siden var Herr Terboven i Kirkenes og heiste det tyske flagg der. Litt tysk politi er også stasjonert der.

3. Våre avdelinger i Øst-Finnmark er utålmodige etter å komme hjem; de knurrer litt av frykt for at det kanskje er meningen at de nå skal være i tysk tjeneste. Og det vil de ikke.

4. Jeg har gjentagende ganger overfor den tyske overkommandos representant fremholdt at jeg ønsker de norske trop-

per avløst av tyske snarest. Og at jeg må få vite når avløsningen skal finne sted. Jeg er hittil blitt oppholdt med snakk.

Ut av dette trekker jeg disse slutninger:

- Tyskerne er uinteresset i Øst-Finnmark, de vil ikke ha noen kranjel med Russland for Finnmarks skyld.
- De arbeider kanskje også mot det mål å få norske tropper til å utføre vaktholdet her under mer eller mindre åpenlys tysk kommando — for å kunne si at her samarbeider Norge og Tyskland militært.

Det ville være et fint trekk for dem å oppnå dette. Deres politiske mål er jo — det sier de militære åpent — å få oss til å slutte fred med Tyskland utenom Kongen og Regjeringen. Litt samrøring i Øst-Finnmark kan være et litet skridt i den retning.

Mit syn er dette:

- Så lenge Norge og Tyskland er i krig er militært samarbeid i hvilken som helst form utelukket.

Enten må norske tropper under norsk kommando sikre Øst-Finnmark — altså som nå,

eller tyske tropper må overta vaktholdet og de norske tropper sendes hjem.

Noe tredje alternativ er utelukket.

- Jeg må ha fastsatt den endelige ordning *nå*, ellers risikerer jeg mytteri ved avdelingene i Øst-Finnmark.
- Skal det også framtidig være norske tropper i Øst-Finnmark, må vi få en annen ordning enn nå, man kan ikke holde de samme utskrevne avdelinger inne i det uendelige. Den beste ordning vil da være å erstatte de utskrevne avdelinger med garnisonerende, enten vervede eller utskrevne med 1 års tjenestetid.
- Kan jeg ikke på annen måte få endelig beskjed fra den tyske overkommando, vil jeg prøve å fremtvinge denne ved å fastsette en dato for demobiliseringen av de norske tropper i Øst-Finnmark.

Jeg er klar over at disse spørsmål formelt er utenfor Administrasjonsrådets virkeområde, som ikke omfatter forsvar og utenrikspolitikk.

Jeg er også klar over at jeg må ta bestemmelsen på eget ansvar, etter det oppdrag jeg fikk av Kongen i statsråd før Kongen og Regjeringen forlot landet.

Avskrift.

Hemmelig.

P. M.

Grensevaktpolitivdelingene i Øst-Finnmark.

Hvis ordningen blir noenlunde permanent, bør vi prøve å utnytte grensevaktpolitivdelingene som befalskole for Hæren, således:

- Som bataljons- og kp.sjefer (batterisjefer), adjutanter samt nestkommanderende ved kp. (btt.) brukes de best skikkede fra hele hæren, med fortrinnsvis sikte på at hovedoppgaven er befalsutdannede.
- Som troppsjefer brukes löytnanter (K) av de siste officerskull (1940, 1939, 1938).
- Som underordnet befal brukes de som i 1939 og 1940 ble antatt som kadetter av krigsskolen.
- De menige antas så vidt mulig jevnt fordelt fra alle Hærens regimenter, fortrinnsvis korporaler og menige som etter sin sivile utdanning og etter avdelingens uttalelser antas skikket for utdanning til troppsførere.

Utdannelsen legges slik an at de skikkede i løpet av en 6 måneders periode kan bli utdannet som troppsførere (altså som 6-måneders troppsførerkurser).

De som ønsker videre utdanning og ansees skikket for dette, kan beholdes ytterligere 1 år for utdanning til offiserer.

- Grensevaktpolitivdelingene holdes utenom Hærens normale organisasjon. E. V. s. at Varanger bataljon og I/L.R.14 demobiliseres.

Det søkes ordnet slik at grensevaktpolitivdelingene ikke legger beslag på Varanger bataljons materiell. Dermed har vi denne bataljon som når som helst kan mobiliseres som forsterkning for grenseavdelingene.

- Ved stadige små forhandlinger med tyskerne bør søkes oppnådd en suksessiv styrkelse av grensevaktpolitivdelingene f. eks.

få håndgranater og maskinpistoler til infanteribataljonen, få antall bombekastere øket til 6 pr. bataljon, få litt panservernskyts og luftskyts, Prøve å få øket artilleriet fra ett batteri til en bataljon.

Få satt opp en liten pionertropp og snubandetropp (også radio), slik at vi kan få drevet befalsutdanninge også for ingeniørvænet.

Prøve å få lov til å ha noen fly.

Det kan tenkes at situasjonen kan utvikle seg slik at tyskerne kan bli villige til å tillate dette og skaffe oss materiell; det gjelder å være fremgå og nytte chanser som byr seg.

- Vi må innløstid holde strengt fast ved at det ikke må være noen samrøring mellom norske og tyske tropper i Øst-Finnmark, så lenge Norge og Tyskland offisielt er i krig med hinannen.

Fig. 8. General Ruges hemmelige instruks av 23./24. juni til major Lindbäck-Larsen, slik den i avskrift medfulgte majorens og fylkesmann Gabrielsens ekspedisjon av 24/10 1940 til Innenriksdepartementet (se senere).

Men jeg vil gjerne handle i overenstemmelse med Administrasjonsrådet og vil derfor være takknemlig for å få høre Rådets oppfatning av spørsmålet.

Da det haster ber jeg om at fylkesmann Gabrielsen må få svar med tilbake.

Otto Ruge
(sign.)

St. Hans-aften kalte generalen til seg major Lindbäck-Larsen, som oppholdt seg som stabssjef hos fylkesmann Gabrielsen i Tromsø. Gabrielsen på sin side var blitt en slags overfylkesmann eller norsk visekonge, etterat den tidligere fylkesmann i Troms hadde fått fullstendig sammenbrudd og avgikk ved døden under tragiske omstendigheter.

Majoren, den tidligere stabssjef for 6. divisjon under general Fleischer (som var blitt beordret med regjeringen den 7. juni) fikk nå sitt overraskende oppdrag av general Ruge. Han mottok for det første en hemmelig instruks (se fig. 8) som skulle være hans egen ledetråd i tiden som fulgte. Men dessuten ble major Lindbäck-Larsen betrodd tre skrivelser som han skulle formidle til fylkesmann Gabrielsen og til sjefen for grensebevoktningen i Øst-Finnmark, oberst Wilhelm Faye. De sistnevnte tre skrivelser med fortrolige direktiver forelå ikke tilgjengelig noe sted i Norge, men var inkorporert i krigsdagboken for Gruppe XXI, for tiden fra kapitulasjonen, ført av de tyske forbindelsesoffisere i det norske hovedkvarteret på Nordmo.

Sammenholder man innholdet i de nevnte direktiver og skrivelser, oppstår et overordentlig interessant helhetsbilde, og man får et sterkt inntrykk av hvilken sikkerhetspolitisk og militær løsning general Ruge ønsket å få i stand.

I juninummeret av *Norsk Militært Tidsskrift* for 1970, står en utførlig anmeldelse av en nyutkommet bok av Franz von Gaertner: *Die Reichswehr in der Weimarer Republik, erlebte Geschichte*. Opplysningene der gir en ytterligere stadfestelse på den oppfatning man får når man studerer de samtidige dokumenter fra juni 1940. Den norske forsvarssjefen ønsket å legge til rette forutsetningene for en norsk riksværnplan. Det gjaldt raskest mulig å bygge opp kadrene til en norsk hær — samtidig med at man best mulig skjøttet den mer akutte oppgave å holde et norsk militært vaktvern i Øst-Finnmark. Men det synes likevel som om Ruge i første

rekke var opptatt av mulighetene ikke bare til å holde ved like kontinuiteten militært, men å utnytte sjansen til å få i stand en mindre norsk elitehær, tanker som hadde opptatt ham allerede før han ble sekretær for komitéen til utarbeidelse av forsvarsordningen av 1933. Skal man forstå Ruges opplegg, må man også se disse hans forslag og direktiver i sammenheng med hans formentlige situasjonsbedømmelse og prognoser politisk og militært.

I *personlig* skrivelse av 24. juni 1940 til fylkesmann Gabrielsen, forfattet av general Ruge i samråd med stabssjefen oberst Halvor Hansson og paraferert av denne, ga forsvarssjefen direktiver for «Utdannelsen ved Grensevaktpolitivdelingene i Øst-Finnmark i tiden 1/7 til 1/10 1940».

Etter å ha påpekt at utdannelsen skal omfatte fortsatt a. enkeltmannsutdanning (fysisk trening, finpussing av detaljer, skyte- og nærkampøvelser, og b. taktisk utdanning i tropp, kompani (batteri) og bataljon, heter det:

For lagførere og menige bør utdannelsen søkes lagt slik an at alle som har anlegg for det ved avslutningen av den 3 måneders utdanningsperiode er fullt utdannet — etter sine anlegg — som nestfører ved tropp, lagfører eller spesialist.

For befalets vedkommende bør målet være, at de ved avslutningen av den 3-måneders utdanningsperiode er *skikket for føring av nest høyere enhet* (tropp, kompani, batteri) enn de etter sin grad skal føre. Det legges vekt på stram «garnisonerende» tjeneste.

Ved antagelsen av frivillige (se annet skriv av i dag, heter det) bør tas hensyn til det mål for utdannelsen som her er angitt.

Ingen som leser dette, kan være i tvil om det nære slektskapet mellom general Ruges direktiver og general von Seects ordrer for Riksværnets oppbygning etter Versaillesfreden — i de hemmelige oppbygningsår i begynnelsen av 1920 og fram til midten av 30-årene.

I dette skriv, som major Lindbäck-Larsen tok med til fylkesmannen, sluttet direktivet med følgende:

«Skrivelsen blir *ikke* å meddele videre i denne form. Men oberst Faye sørger, gjennom sine ordrer og direktiver for øvelsene, at utdannelsen blir lagt an overensstemmende med foranstående — også tjenlig som for-

billede for den norske hær når den i sin tid blir gjenopprettet.»

Det var en langsiktig prosedyre general Ruge her tok sikte på. I første runde skulle man, i henhold til hans fortrolige skriftlige instruks, forsøke å utnytte grensevaktpolitivdelingene som man av politiske grunner valgte å kalle dem, som befalsskole for hæren. De menige forutsattes rekruttert noenlunde jevnt fordelt fra alle hærens regimenter, fortrinnsvis korporaler og menige som etter sin sivile utdannelse og etter avdelingens uttalelser ansås skikket for utdannelse til troppsførere. Ved stadig små forhandlinger med tyskerne burde man søke oppnådd en suksessiv styrkelse av grensepolitivdelingene, såsom med håndgranater og maskinpistoler til infanteribataljonen, et økt antall bombekastere pr. bataljon, dessuten panservernskyts og luftskyts. Videre foreskrev instruks at man skulle prøve å få øket artilleriet fra et batteri til en bataljon, å få satt opp pionértropp og sambandstropp slik at det også kunne la seg gjøre å drive befalsutdannelse for ingeniørvåpnet. Fly måtte man også be tyskerne skaffe seg. Det kunne i det hele tenkes at situasjonen kom til å utvikle seg slik at de ville være villig til å tillate dette, og skaffe nordmennene det ønskede materiellet. Det gjaldt, skrev forsvarssjefen i instruks av 23.—24. juni, å være frampå og nytte sjansene som bød seg. Man måtte imidlertid holde strengt fast ved at det ikke måtte bli noen samrøring mellom norske og tyske tropper i Øst-Finnmark så lenge Norge og Tyskland offisielt var i krig med hverandre. Det er mulig noen vil lese et reservatio mentalis ut av ordet «offisielt», og kan finne noen støtte for en slik oppfatning i den uttrykksmåte major Lindbäck-Larsen benytter i et P.M. av 3. september s.å.: «sålenge det ikke er sluttet fred mellom Norge og Tyskland». Ruge var i hvert fall klar over at det ikke kunne nytte å la samarbeidet foregå på soldatnivå. Det ville føre til sammenstøt og protester. Slik det foreløpig var ordnet, fungerte fylkesmannen (for Troms og Finnmark) som en psykologisk fender mellom Wehrmacht som ga eller kunne gi direktiver, og de norske troppene ved deres lokale sjef, oberst Wilhelm Faye.

Denne general Ruges instruks kom fire måneder senere sammen med en del andre militære forslag og overveielser til å bli overlevert sjefen for det nye regimes innenriksde-

partement, den kommissariske statsråd Hagelin, og gjennom ham til NS' fører Vidkun Quisling. De eventuelle virkninger instruks og det øvrige materiale fikk på hans disposisjoner ligger utenfor rammen av denne fremstilling.

De samtidige kilder vedrørende disse hitril hemmeligholdte forhandlinger er for den viktigste fasens vedkommende, da forsvarssjefen var gått i krigsfangenskap og initiativet lå hos andre etter Ruges oppdrag eller ønske, først blitt tilgjengelige den aller siste tiden.

I et annet brev av 24. juni, stilet både til fylkesmann Gabrielsen og til oberst Faye, og forfattet på tysk av hensyn til gjenparten til den tyske forbindelsesoffiseren major von Schlebrügge (som få dager tidligere hadde etterfulgt major Neef, kommandert til våpenstillstandsforhandlingene i Frankrike) tar Ruge opp spørsmålet om en mere langsiktig ordning med garnisonerende tropper dersom ordningen blir som det heter «permanent — dvs. for krigens varighet». Og da var det meningen å rekruttere styrkene ikke bare fra de forskjellige avdelinger av 6. divisjon, men om mulig også ved frivillige fra de øvrige regimenter i hæren. Og som frivillige kunne man anta offiserer, underoffiserer og menige fra alle kjempende våpenarter og avdelinger innen hæren.

Det skulle stilles strenge krav og alle måtte ha en militær forutdannelse, fortrinnsvis være befal og menige som hadde gjort tjeneste under krigen.

Som et punkt 6 ble det presisert hvordan det umiddelbare vakthold heretter så langt som mulig skulle begrenses for å kunne holde troppene slik samlet (kompanivis eller bataljonsvis) at man kunne drive systematisk utdannelse. Det var altså meningen å drive militær opplæring i en betydelig målestokk.

Og avsnittsjefen for Øst-Finnmark fikk av forsvarssjefen fullmakt til å slutte de nødvendige avtaler, inngå kontrakter, for å kunne sikre styrkene de nødvendige øvelsesfelt og skytebaner på privat grunn. Dessuten skulle avsnittsjefen, oberst Faye, straks ta opp forbindelse med distriktkommandoen (i Harstad) for å ta fatt på de nærmeste angitte planer om å bygge varige boliger og brakker av jernbetong, slik at prosjektene kunne settes i gang «så snart det er truffet endelig avtale om ordningen».

Det står ikke angitt noe *hvis*. Det var tydelig at Ruge regnet med denne løsningen som overveiende sannsynlig eller sikker.

Her står intet i skrivelserne om hvordan Ruge så på sin egen stilling. Men etter hele opplegget, med riksværnideer som den tyske overkommando måtte forutsettes å ha forståelse og sympati for, og ikke minst med sikte på å gjøre det hele effektivt, var det neppe noen fremmed tanke at man under omstendighetene kunne være interessert i å opprettholde en norsk Forsvarets Overkommando som overordnet faginstans og som samarbeidspartner for påkommende tilfelle. Hvis tyskerne først ville akseptere ordningen, noe Ruge synes å ha regnet med, så måtte det også være i tysk interesse å gjøre den samme ordningen mest mulig rasjonell.

Når forsvarssjefen hadde pålagt sine offiserer så å si kollektivt å avgjøre om ikke å gripe til våpen for krigens varighet mot Tyskland eller dets forbundne, må det selvfølgelig sees i den mest intime sammenheng med forslaget. Skulle tyskerne gå med på en slik riksværnplan — ikke så liten etter norsk målestokk, i forhold til folkemengde og militært behov — måtte de ha alle mulige garantier for at de ikke ble falt i ryggen, for at de kunne stole på norsk lojalitet og samarbeidsvilje innen det øverste offiserkorpset — ikke minst i forholdet til det ytterst ømfindtlige problem — sikringen militært mot Sovjet, som Hitler hadde sluttet vennskapspakt med. — Dette kommer særlig klart fram i major Lindbäck-Larsens to P.M. av 3/9 og av 20/9 1940, som vi skal komme til senere.

Men i Berlin hadde avgjørende ting hendt i forhold til Sovjet, i hvert fall indirekte. Ett av utgangspunktene var general Ruges rapport via forbindelsesoffiseren mellom Ruge og Falkenhorst den 15. juni som førte til følgende telegram:

«Gruppe general von Falkenhorst telegraferer til O. K. W.: Den tyske befullmektigede for gjennomføringen av den norske armés kapitulasjon meddeler på oppdrag av den norske øverstkommanderende general Ruge:

1. To russiske firemotors krigsfly fløy 14. juni kl. 10.52 over Vardø fra syd.
2. Befolkningen i Finnmark foruroliget på grunn av melding over Moskvaskenderen om at Nord-Norge for tiden er herreløst og at det må opprettes en bufferstat.»

Det var i disse dagene, mens tyskerne befant seg i den avsluttende nedkjempingen av den franske motstand, en stigende oppmerksomhet å spore hos Hitler overfor de russiske bestrebelse på å utnytte tiden mens Tyskland var fullt engasjert i vest, til å skyve fram sine posisjoner i Baltikum og i Bessarabia. Også Finland lå under press. Denne utvikling kunne på sin side ikke unnlate også å gjøre virkning på general Ruges oppfatning av behovet for å sikre Norge militært mot øst — og dermed øke hans ønske eller interesse for å finne en militær modus vivendi med tyskerne.

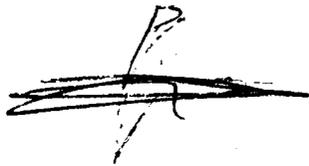
Hitler på sin side hadde allerede den 17. juni gitt en hemmelig ordre om å skyte på russiske fly som etter 25. juni måtte vise seg over nord-norsk territorium. Fra dette tidspunkt var det meningen om mulig å få sendt SS-avdelinger til Kirkenes og stasjonere dem i området omkring, for å markere den tyske interesse.

Dette var foreløpig ikke meldt til den tyske overkommandoen i Norge. I det øyeblikk de tyske SS-avdelingene ultimo juni ble stasjonert øverst i nord, begynte utviklingen av den norske militære grensevakt trinnvis å finne sted. Og den ble avsluttet i midten av juli etter skriftlig ordre til sjefen for Varanger bataljon, oberstløytnant Edvard Os, fra den tysk SS-sjefen, Sturmabführer Deutsch under henvisning til kapitulasjonsavtalen i Trondheim, særlig dens par. 7 og den overordentlige viktige tilleggsavtalen av 11. juni, Narvikavtalen. (se fig. 10).

Oberstløytnant Os reagerte skarpt mot denne tyske ordre om demobilisering. For han var ikke som oberst Faye, orientert om den hemmelige overenkomst mellom de to overkommandoer, der fylkesmannen var et mellomledd mellom den tyske Wehrmachtbefehlshaber i Tromsø og avsnittsjefen i Øst-Finnmark.

Det annet stadium i den militære problematikken vedrørende Finnmark ble, som tidligere påpekt, aktualisert ved utviklingen i august samme år. Det skjedde dels ved Administrasjonsrådets beslutning — etter pålegg fra overkommandoen og rikskommisæreren — om å oppløse den norske forsvarsmakt i alle deler. Dels var det utviklingen i forholdet Sovjet-Finnland henimot midten av august som fikk avgjørende innflytelse, ikke bare på de tyske militære disposisjoner, men også på de norske ønsker om en remilitarisering i Nord-Norge.

Sovjet — farligere enn fienden?

Spørsmålet om en grensevaktordning i juni 1940 hang sammen med at den tyske militære okkupasjon ikke hadde kunnet utstrekkes så langt mot nord, og at det derfor lett kunne oppstå et vakuum. I midten av juni hadde imidlertid Hitler bestemt seg for å trygge grensen mot øst med SS-tropper, og denne nye kurs hos Hitler kom i kryss med Ruges utspill overfor major Lindbäck-Larsen. Ruges planer kom derfor ikke til å bli realisert i løpet av juni-juli. Det hele begrenset seg til en muntlig ordre fra major Lindbäck-Larsen, en ordre som måtte annulleres nesten med det samme. Hadde Hitlers nye standpunkt blitt tatt mindre enn en uke tidligere, ville Ruge ikke ha rukket å føre sine instruks i pennen. Grensevaktordningen ble avvirket i og med oppløsningen av Forsvarets Overkommando på Nordmo i slutten av juni. I midten av juli var den norske demobiliseringen gjennomført — under tysk ordre.

Ruges instruks skulle imidlertid få nytt liv noen uker senere, etter av Ruge selv og hans stab var blitt ført til Oslo der offiserene fikk beholde sin borgerlige frihet mot å være fange av sitt æresord, mens Ruge selv ble plassert på Grini i ærefullt krigsfangenskap. Det skjedde da Nord-Norges administrasjon den 20. august henvendte seg til Administrasjonsrådet med forslag om å hindre oppløsningen av forsvarets organisasjon i Nord-Norge og stille norske styrker på bena.

Ifølge Gunnar Jahns dagbok umiddelbart før møtet i Administrasjonsrådet den 20. august, opplyste formannen i rådet til Jahn at fylkesmann Gabrielsen var kommet fra Finnmark. Han var meget nervøs fordi man der oppe følte det som om russerne kunne gå på Finland og Finnmark hver dag. De tyske offiserer som sto i intim kontakt med de finske, var

meget opptatt av spørsmålet om russisk invasjon, og de hadde også brakt på bane spørsmålet om hvordan nordmennene i så fall ville forholde seg. De hadde til og med foreslått om ikke den norske hær i Finnmark kunne mobiliseres og delta sammen med tyskerne og finnene i kampen mot Russland. Fylkesmann Christensen mente det var disse ting hans kollega fylkesmann Gabrielsen ville forelegge Rådet.

Som det fremgår av referatet i Administrasjonsrådets møteprotokoll, ønsket fylkesmann Gabrielsen og major Lindbäck-Larsen fra Nord-Norges administrasjon å drøfte med Rådet *viktige og aktuelle spørsmål om Nord-Norges sikkerhet mot angrep fra øst*. Fylkesmannen henviste innledningsvis til de store tyske troppeoverføringer til Øst-Finnmark.

Om årsaken til disse forserte forflytninger av tropper, særlig fra Trøndelag, opplyste han visstnok ikke noe. I dag vet man at det var krisen mellom Finland og Sovjet som hadde utløst Hitlers ordre. Og den umiddelbare foranledning var et telegram fra militærattachéen i Stockholm, generalmajor von Uthmann om aftenen den 12. august, der han gjenga alarmerende informasjonen fra sjefen for etterretningsavdelingen i den svenske forsvarsstaben, oberst Carlos Adlerkreutz Telegrammet lyder:

«Uanmeldt oppsøkte oberst Adlerkreutz meg i dag. Uttalte den mest alvorlige bekymring for umiddelbart forestående russisk overfall på Finland fra alle sider, inklusive okkupasjon av Åland og avsnøring av Den botniske bukt. Formodet langt voldsommere, hurtigere aksjon enn vinteren 1939. Uttalte med måtehold og taktfullt svenske følelser ved bolsjevisering av Finland. Hensikten med besøket var, selv om det ikke ble direkte uttalt, å sondere den tyske innstilling. Svarte overensstemmende med instruksene. Det var ikke tale om aktiv svensk understøttelse av Finland slik som i vinter. Anser det usannsynlig etter at Vestmaktene har falt fra, etter den forverrede finske situasjon og den tyske okkupasjon av Norge. Ønske herom foreligger muligens i vide svenske kretser.»

Hitler, som nettopp var kommet tilbake fra Berchtesgaden da telegrammet nådde Berlin den 13. om morgenen, beordret øyeblikkelig von Falkenhorst til hovedkvarteret og in-

struerte ham om å sørge for en forflytning av det militære tyngdepunkt fra Sentral-Norge til Nord-Norge, og framfor alt til Finnmark. Den 15. august reiste von Falkenhorst ens ærend til Trondheim og informerte general Dietl, der Wehrmachtsbefehlshaber for Nord-Norge, om alle detaljer. Parallelt med dette ga Hitler forskjellige vidtrekkende ordrer til sine militære toppsjefer, og i forhold til Finland kom midten av august måned til å markere et tydelig sporskifte. Vennskapsavtalen med Sovjet av august året før var i ferd med å blekne.

Ifølge referatet fra Administrasjonsrådets møte den 20. august, hadde fylkesmannen fortalt hvordan det fra de tyske militære myndigheters siden var kommet krav om å få riksveien nordover fullført og holdt åpen for vintertrafikk. Innvendinger om de enorme utgifter og veldige vanskeligheter hadde de tyske myndigheter avvist. Rådets medlem, direktør Gunnar Jahn, var allerede informert om denne pågang. I dagboken for lørdag den 17. august skriver Jahn om hvordan Norges Banks direktør, N. Rygg, hadde telefonert og fortalt at han samme dag klokken 13.30 var blitt presentert en sjekk på kr. 60 millioner. Rygg var forferdet. Mandag den 19. august hadde Rygg oppsøkt Jahn i Statistisk Sentralbyrå. Han «var bestyrtet over det krav de tyske militære myndigheter hadde stilt til Norges Bank lørdag middag. Han visste ikke hva han skulle gjøre.»

Fylkesmannen Gabrielsen hadde, hvilket ikke er tatt med i referatprotokollen, også nevnt et annet krav som var kommet fra de tyske myndigheter, og som han dokumenterte ved å sende Rådet gjenpart av sin skrivelse til Hovedstyret for Vassdrags- og Elektrisitetsvesenet to dager senere. Det bidrar ytterligere til å forklare den tyske pågangen på Norges Bank. For den 19. august, umiddelbart før fylkesmannen og majoren var reist fra Tromsø, var overingeniørene for elektrisitetsforsyningen i Troms og Finnmark blitt innkalt til møte hos sjefen for den tyske divisjon i Nord-Norge, oberst Ringels. Og der var det blitt framsatt vidtgående krav om utbygging av kraftforsyningsanleggene øverst i nord. Oberst Ringels påla fylkesmannen å overbringe de rette myndigheter krav om at de nevnte kraftforsyninger straks måtte bli gjennomført, og at de fornødne midler måtte skaffes til veie.

Det var m.a.o. etter Hitlers ordre av 13. august og instruksene til general Dietl to dager senere satt full fart på

de tyske forberedelser på alle plan. Av Jahns nedtegnelser noen dager senere framgikk det at tyskerne nevnte lørdag hadde beslaglagt 1000 lastebiler i Syd-Norge. De hadde også beslaglagt all olje og bensin på fat i hele Syd-Norge. Transporten nordover var meget stor, het det i dagboken.

Fylkesmann Gabrielsen orienterte Administrasjonsrådet om hvordan major Lindbäck-Larsen hadde søkt å skaffe større klarhet over den militære situasjon ved en reise til vedkommende distrikter. Han hadde gjort interessante observasjoner om forholdet tyskere — finner — russere. Man måtte se den mulighet i øynene at Nord-Norge på nytt kunne bli krigsskueplass.

Spørsmålet var nå hvilke tiltak eller forholdsregler Rådet ville gå med på. Og en særlig alvorlig sak var det etter fylkesmannens mening at Administrasjonsrådet hadde måttet følge de tyske myndigheters påbud om avvikling av all norsk militærvirksomhet (om oppløsning av forsvaret i alle deler) innen utgangen av september. Det var særlig alvorlig for Nord-Norge.

Det var derfor ønskelig at Rådet tok opp spørsmålet om å få samtykke av tyskerne til å gjenopprette norske hæravdelinger som kunne danne kjernen i eventuelle vernetropper for Nord-Norge ved siden av eller til avløsning av tyske tropper. Om nødvendig kunne man fordele operasjonsområdene mellom de norske og tyske tropper. Etter fylkesmannens mening gikk de norske interesser i den foreliggende situasjon først og fremst ut på å beskytte landet mot angrep fra øst, selv om man da måtte samarbeide militært med tyskerne, heter det i Administrasjonsrådets referatprotokoll.

Major Lindbäck-Larsen supplerte fylkesmannens redegjørelse bl. a. ved å belyse de organisatoriske og militærtekniske sider av saken og avsluttet sitt innlegg med å fastslå at det var av stor betydning å få anledning til å ha norsk militær beskyttelse av landsdelen ved siden av den tyske.

La det med det samme være tilføyet at referatet fra møtet ble skrevet av en meget skolert mann. Det var nåværende byråsjef Kaare Salvesen i Sosialdepartementet. Gjennom politimester Kr. Welhaven hadde Administrasjonsrådets formann eller kontorsjef fått rede på at sekretær Salvesen var interessert i arbeid innen kontoret. Han fikk i oppdrag å referere forhandlingene under fylkesmannmøtet i mai, og gikk siden rett inn i jobben som sekretær for møtene, til

oppløsningen av Administrasjonsrådet den 25. september. Det er derfor ingen grunn til å betvile at det foreligger et objektivt referat skrevet under møtet. Og det er da også blitt bekreftet av byråsjef Salvesen.

Gunnar Jahns dagbok er her av stor interesse som en samtidig kilde til kontroll av referatet i møteprotokollen. Jahn skriver:

«I rådet møtte fylkesmann Gabrielsen og major X. De var begge opptatt med Russlandsspørsmålet. Fremstillingen var omtrent slik: Nervøsiteten i Finnmark var meget sterk. De var engstelige for Russland, og herrerne hadde et bestemt inntrykk av at også de tyske offiserer så på muligheten av et innfall i Finland som nokså nær forestående. Det var nå et samarbeide mellom de finske og de tyske offiserer. De møtte hverandre på Svanvik. Fylkesmann Gabrielsen og major X brakte spørsmålet på bane om å opprettholde en del av den norske hær der oppe til forsvar mot invasjon fra Russland.

Deres plan var at norske tropper skulle overta endel av vaktholdet hvor det ingen tyske tropper var. Tanken var å foreta en delvis mobilisering. Major X var sågar inne på at man skulle opprettholde den norske hær der oppe og at mobilisering skulle skje gjennom frivillig melding, fordi man ikke helt kunne stole på alle i Finnmark. Ideen høres nokså fantastisk ut. Hvis Russland skulle gjøre innfall, så skulle vi slåss mot russerne sammen med tyskerne, samtidig som vi er i krig med tyskerne. Muligheten av den slags forhold gjør jo situasjonen ytterst broget. For meg står det som om disse ideer som fylkesmannen og major X brakte frem har svært lite med virkeligheten å gjøre, fordi det ville være temmelig utelukket at tyskerne beveget norske styrker der oppe. Selv har tyskerne enda ikke mer en et par bataljoner der nord, og skulle vi også reise et par bataljoner, så ville det bety at tyskerne heller ikke kunne føle seg helt sikre. Men bortsett fra dette er jo tanken politisk ganske umulig, slik stillingen nå engang er. Men man må på den annen side ikke lukke øynene for at den slags komplikasjoner kan inntre.»

Jahn nevnte under møtet at han hadde hørt at tyskerne

tenkte å sende 17 000 mann nordover. Og da sa de begge, fylkesmannen og majoren, at det var ganske umulig å underholde en styrke på 17 000 mann i Finnmark.

*

Det hendelsesforløp som her er skissert, har ikke vært behandlet i noen av de offisielle verker fra Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, hverken i generalmajor Sandviks tobinds verk om kampene i Nord-Norge eller i oberst Munthe-Kaas' bøker. Riktignok har man vært inne på den grensevaktordning som hadde sitt første utgangspunkt i § 7 i den norsk-tyske Trondheimsavtalen av 10. juni 1940. Men fremstillingen har ikke vært korrekt. For man har ikke i noe tilfelle lagt frem det kildemateriale som viser hvordan den opprinnelige bestemmelse ble endret og et militært underordningsforhold etablert, slik bl.a. general Ruge selv har beskrevet det i sitt brev av 23. juni 1940 til Administrasjonsrådet (et brev som beror i original i Riksarkivet). I samtlige framstillinger bestrides det at en slik ordning har foreligget. Heller ikke general Ruges hemmelige instruks av 23./24. juni 1940 har vært omtalt offentlig før den ble presentert i artiklene i *Aktuell*.

I den hovedinnstilling som Undersøkelseskommissjonen av 1945 offentliggjorde i 1947 heter det om Administrasjonsrådet m.m. på side 219:

«I august ble det bragt inn for rådet et spørsmål om Nord-Norges militærpolitiske stilling. Da saken var av utenrikspolitisk natur og lå utenfor rådets kompetanse, ble det besluttet ikke å foreta noe skritt i saken.

Den andre saken som hadde en utenrikspolitisk side, gjaldt de norske handelsskipene som lå i svenske havner ... »

I tilråding fra Protokollkomitéen om Innstilling fra Undersøkelseskommissjonen av 1945 (Innstil. O IX A (1948)) ble det tilsvarende punkt behandlet på side 51. Man innskrenket seg her til å sitere Undersøkelseskommissjonens knappe kommentarer, og skrev: Komiteen kan slutte seg til dette.

Da stortingsmann, redaktør Nils Hønsvald i januar 1948 ble utnevnt til forsyningsminister i Gerhardsens annen re-

gjering, trådte stortingsmann *Jakob Friis* inn i hans sted som medlem av protokollkomitéen og ble plutselig kastet inn i den avsluttende gjennomgåelse av undersøkelseskommissjonens arbeider. Noen måneder etter at komitéens innstilling forelå, offentliggjorde Friis, fremdeles i 1948, på Johan Grundt Tanums forlag, en orientering for riksrettsdebatten i Stortinget under tittelen *Historie og politikk*. På side 34 skriver han:

«Allerede 7. mai 1940 hadde Koht i London fått telegram fra den norske sendemann i Moskva at Sovjetregjeringen «ikke ville legge seg bort i striden om Norge». Det ble bekreftet i en melding til Tromsø fra den russiske sendemann i Stockholm. Noen «fare fra Russland» for Finnmark var det følgelig ikke. Alt i august måned var det klart for Administrasjonsrådet og storparten av befolkningen at «vennskapet» mellom Tyskland og Russland var slutt. Det var da visse kretser i vårt land som ønsket et norsk-tysk våpenbrorskap i Finnmark mot «faren for Russland». I de brede folkelags bevissthet ble derimot krigen mot Tyskland først nå fullt og helt en folkekrig.»

Dette lille kampskrift fra Jakob Friis hånd vakte, så vidt jeg vet, ikke noen større oppmerksomhet i de dager. I 1952 og 1953 hadde jeg et par samtaler med Friis, der han kom nærmere inn på den siterte passus. Han fortalte at han hadde meget dårlig samvittighet fordi han som medlem av protokollkomitéen og ordfører for innstillingen ikke hadde insistert på at de nevnte forhold fra august 1940 var blitt tatt opp fra grunnen av, og lagt fram for offentligheten i komitéens regi. Og den samme selvbekredtelse gjenfinnes man i Friis' personlige nedtegnelser som etter hans død i 1956 er blitt deponert i Arbeiderbevegelsens arkiv.

Det er et ufullstendig manus (om Bevegelsen og Målet. Mitt liv i arbeiderbevegelsen), som etter titelsidens påskrift å dømme senest har vært under bearbeidelse i 1955. På side 138 heter det:

«Dulgte ting fra 1940.

Det er likevel etpar ting jeg gjerne vil gjøre fremtidige historikere oppmerksom på m.h.t. protokollkomitéens behandling av krigsårenes problemer.

For det første vil jeg minne om at protokollkomitéen hadde adgang til en rekke dagbøker, særlig *Paal Bergs og Gunnar Jahns*. Der var det mange opplysninger som vi av forskjellige grunner ikke tok med i vår innstilling. Dette gjelder bl.a. de forslag som fra visse norske hold ble gjort på å skape et norsk-tysk våpenfelleskap i Finnmark til forsvar mot et eventuelt angrep fra sovjetrussisk side. Disse planene gikk altså ut på at vi der oppe skulle søke våpenvennskap med Tyskland, som vi ellers i landet var i krig med, mot den makt som fra 22. juni 1941 var vår allierte! Administrasjonsrådet avviste planene, så det ble ikke noe av dem. Men til eget forsvar mot eventuell fremtidig kritikk for at vi ikke slo ned på de ansvarlige for disse planene, finner jeg at jeg har rett og plikt til, som ordfører for innstillingen, å nevne at fortielsen skjedde etter konferanse med regjeringen. Det vil neppe være til å unngå at fremtidige historikere får adgang til å studere disse dagbøkene, enten de før eller senere blir offentliggjort eller ikke.

Overfor historiens dom må jeg ha rett til å si at jeg ikke hadde ansvaret alene for denne fortielsen. Dette punktet gjelder det særlig Jahns dagbøker, for et annet punkt, nemlig sammensetningen av Riksrådet, gjelder det særlig Bergs dagbøker. Også der var det opplysninger som vi fant det riktig ikke å ta med.»

Den 8. oktober 1955 brakte *Orientering* en stort opplått artikkel på første side under overskriften: FORSVARS-SAMARBEID MED TYSKERNE! FORESLO LINDBÄCK-LARSEN OG FYLKESMANN GABRIELSEN I 1940.

Det heter så:

Vår antydning i siste nummer av *Orientering* om at hærverket med den egenmektige fjerning og brenning av tyske torturredskaper fra Vadsø Museum hadde dypere årsaker, har vakt oppsikt og fremkalt oppfordring om å tale tydeligere:

Når vi ikke gjorde det straks, skyldtes det at det ikke var helt på det rene at Undersøkelseskommissjonens og Protokollkomitéens arkiver, som nå i nyordnet stand ligger i Stortinget, var tilgjengelig for forskning. Etter at vi har fått bekreftet dette av Stortingets kontorsjef, og

de opplysningene vi siktet til følgelig kan bli lagt fram når som helst av en eller annen arkivgransker, finner vi ingen grunn til å vente med våre opplysninger . . .

Og dermed fulgte en gjengivelse av Administrasjonsrådets møteprotokoll av 20. august 1940 for dette punkts vedkommende. Hvem som på forhånd satt med referatet, ble det ikke opplyst noe om i artikkelen, som ble brakt redaksjonelt. Men det er på det rene at referatet er autentisk og gjengir innholdet in extenso. Og man kan i dag, med absolutt sikkerhet, si at det var Jakob Friis, medlem av *Orienterings* redaksjonsstab (med Finn Gustavsen som redaksjonssekretær) som la fram materialet og hadde sikret seg avskrift av referatet i egenskap av medlem av Stortingets protokollkomité.

Tidligere stortingsmann Friis' forsøk på å få ventilert og eksponert saken ved å publisere møtereferatene fra Administrasjonsrådets protokoll i *Orientering*, mislyktes i 1955. Det ble av aktørene bestridt at møteprotokollen ga et autentisk referat. Ifølge avisintervjuer dreiet det seg utelukkende om forslag med sikte på en tenkt situasjon, nemlig det tilfelle at Nord-Norge, eller i hvert fall Finnmark, skulle bli oppgitt av okkupasjonsmakten og ligge utlevert stormakten i øst. For å forebygge en slik utvikling, ønsket man på forhånd å sørge for norske militære beredskapsstyrker som kunne mobiliseres og overta om tyskerne trakk seg ut.

Som det allerede er påvist var det intet ved den militære situasjon i det okkuperte Norge på tiden for fremstøtet overfor Administrasjonsrådet som tydet på en slik utvikling. Tvertimot skjedde det en massiv tysk militær oppladning fra midten av august, noe både fylkesmann Gabrielsen og major Lindbäck-Larsen hadde fått vite av de tyske militære myndigheter. I en artikkel som generalmajor Lindbäck-Larsen offentliggjorde i pressen i slutten av august 1970, om Finnmarksproblemet i 1940 og bakgrunnen, i sammenheng med mine offentligjørelser, skriver han da også følgende:

«Men i midten av august bestemte tyskerne seg for å overføre store styrker — jeg tror å erindre 50 000 mann — til Finnmark. Det var jo egnet til å gi en første følelse av lettelse. Faren for deling av Finnmark med Russland var åpenbart over, faren for angrep fra

Russland med. En stormakt hadde etablert seg i Finnmark.»

På samme linje ligger opplysningene i Lindbäck-Larsens i sin tid båndlagte rapport av november 1955. Ifølge denne framstilling mottok Nord-Norges Administrasjon i midten av august meddelelse

«fra den tyske garnisonssjef om at tyskerne aktet å overføre meget betydelige styrker til Øst-Finnmark og krevet en konferanse med de nord-norske tekniske sjefer i veivesen, elektrisitetsforsyning, telegrafverk m.v. Jeg varslet fylkesmann Gabrielsen som da var i Finnmark og vedkommende myndigheter. Fylkesmannen anmodet meg om å ta en tur til Øst-Finnmark for å orientere meg om den øyeblikkelige situasjon og komme til konferansen som fant sted en mandag i midten av august (19. august).

Fylkesmannen og jeg var begge til stede. Konferansen ble ledet på vegne av general Dietl av en tysk oberst som jeg ikke hadde sett før og ikke husker navnet på. (Det var oberst Ringels.) Det ble krevet omfattende tekniske arbeider. Under oppholdet i Tromsø meddelte fylkesmannen meg at han nå ville reise til Oslo for å snakke med fylkesmann Christensen om den militære situasjon og ta opp mitt forslag av 4. august (skal være 13. eller 16. august vedrørende 6. divisjon). Han mente dessuten at vi burde ta opp spørsmålet også om de norske politiavdelinger våpenstillstanden hadde fastsatt.

Vi diskuterte hvor de kunne legges for ikke å risikere sammenblanding med tyskerne. Jeg tror jeg anbefalte Skogenvarre og muligens Alta eller Nord-Varanger. Da vi ikke visste noe om tyskernes planer, kunne denne diskusjon ikke gå ut over rent generelle punkter. Men det er dette spørsmål det siktes til når det i Administrasjonsrådets møteprotokoll i referatet av fylkesmann Gabrielsen tales om de norske avdelingens «operasjonsområder».

Under disse omstendigheter er det grunn til å spørre om hvorfor man akkurat i denne fortrøstningsfulle situasjon følte seg foranlediget til å ta et initiativ — selv om det er forståelig at en offiser har liten sympati for tanken på en oppløs-

ning av forsvaret som fredsorganisasjon. Det forelå ikke noe presserende behov. Det var tid til å innhente de lovlige myndigheters standpunkt, hos regjeringen i London. Var det derimot den akutte fare som motiverte fremstøtet og ønsket om å hjelpe til ved et eventuelt tysk forsvar av norsk territorium, kunne man bedre forstå et sådant forslag. Men fremdeles vil man måtte stille et stort spørsmålstejn ved det politisk betimelige i å blande seg opp i forholdet mellom stormaktene. Risikerte vi ikke å komme inn mellom gigantenes møllestener — la vi ikke veien åpen for ulike farlige muligheter og konsekvenser?

*

I sine personlige nedtegnelser skrev Jakob Friis, som vi har sett: «Administrasjonsrådet avviste planene, så det ble ikke noe av dem.» Her henholder han seg til den meget knappe, uriktige karakteristikk av tilfellet i Undersøkelss-kommisjonens innstilling. Og det er mulig at Friis som medlem av Protokollkomitéen er blitt bestyrket i denne sin tro ved sin lesning av Gunnar Jahns dagbøker. Forholdet er imidlertid at Jahn i følge sine nedtegnelser ti dager senere, var reist opp til Gjendesheim sammen med en venn den 22. august, og derfor ikke kom til å delta i det møte hvor saken ble sluttbehandlet, selvsamme torsdag. Det er derfor en lakune i de ellers så omhyggelige nedtegnelser som Gunnar Jahn hver dag dikterte sin sekretær.

Formannen i Administrasjonsrådet, fylkesmann Christensen, opplyser i sine erindringer fra 1940, at han henvendte seg til Regjeringspræsident dr. Dellbrügge, Terbovens stedfortreder og sjefsforhandler under riksrådsforhandlingene. Dr. Dellbrügge svarte at spørsmålet ikke var aktuelt. Og det var selvfølgelig ikke å undres over, ettersom det var rikskommissær Terboven som kort tid i forveien på Hitlers ordre i skrivelse av 5. august hadde anmodet Administrasjonsrådet om å oppløse den norske forsvarsmakt også som fredsorganisasjon. Dagen etter vedtok Rådet å oppløse det norske forsvar i alle dele med virkning fra 1. oktober samme år.

At Administrasjonsrådet ikke viste forslaget fra seg, framgår for øvrig av et P.M. forfattet av major Lindbäck-Larsen den 24. oktober 1940 som ledd i en større ekspedisjon stilet til det nye riksstyre ved Innenriksdepartementet og dets sjef, kommissarisk statsråd Hagelin.

Det heter i majorens P.M. s. 2 bl.a.:

«I løpet av august kom det rykter som tydet på en tilspisning av forholdene ved Russlands nordøstre grense. De militære forberedelser var av en slik natur at fylkesmann Gabrielsen fant det riktig å gjøre Administrasjonsrådet oppmerksom på saken, og fløy sammen med Lindbäck-Larsen til Oslo.

Administrasjonsrådet bestemte etter forhandlinger 20.-22.8.40 at det skulle gjøres et forsøk på å få anledning til å opprettholde et visst mobiliseringsberedskap for 6. divisjon, om mulig også på å få overta Grensevaktene i Øst-Finnmark etter samme prinsipp som i juni. Videre ble det bestemt at det skulle søkes opprettet et norsk tråleroppsyn. Men det ble bestemt at denne sak skulle tas opp av Nord-Norges administrasjon overfor de lokale tyske myndigheter.»

Denne beslutning ble selvfølgelig truffet etter at Rådets formann ikke hadde hatt hell med seg i sitt personlige fremstøt overfor dr. Dellbrügge.

Major Lindbäck-Larsen utarbeidet så, i følge sin egen skriftlige framstilling til Innenriksdepartementet, et P.M. av 3. september om de retningslinjer som tenktes fulgt i arbeidet. Majoren hadde av fylkesmannen fått lov til å bli etter i Oslo noen dager for å feire studentjubileet, og fikk dermed anledning til personlig å levere eksemplarer av dette P.M. til Hærens sivile administrasjon og til Justisdepartementet. Endelig utarbeidet majoren et P.M. til bruk ved innledningen av forhandlingene med de tyske myndigheter, et P.M. som ble forelagt fylkesmann Gabrielsen til godkjenning, og senere sendt general Dietl til bruk under en personlig konferanse med denne i hovedkvarteret i Kaafjord i Alta.

Det er således på det rene, både at Administrasjonsrådets formann tok saken opp direkte med Terbovens nærmeste medarbeider, og at Nord-Norges administrasjon fikk understøttelse til å ta opp spørsmålet lokalt med de tyske militære myndigheter. Og dette skjedde til tross for at Administrasjonsrådet ingen kompetanse hadde i et spørsmål av så utpreget utenrikspolitisk og sikkerhetspolitisk natur. Det medfører altså ikke riktighet når Undersøkelsskommisjonen

av 1945 under henvisning til den manglende kompetanse, reservasjonsløst hevder at Rådet avviste saken.

I denne forbindelse er det av interesse å sitere hva generalmajor Lindbäck-Larsen opplyser i sin redegjørelse av 1955, utarbeidet internt og båndlagt for en 10-årsperiode, etter å ha vært forevist forsvarsminister Handal. I rapporten, skrevet som følge av offentliggjørelsen i *Orientering*, forteller generalen at han, på den tid da han var blitt regimentssjef i Kristiansand, hadde til hensikt å utarbeide rapport om virksomheten i Nord-Norge sommeren og høsten 1940:

«På grunn av flytning kom jeg imidlertid ikke i gang, og alt om våren ble jeg beordret i Senior Officers School i England. Før jeg kom i gang med rapporten, forelå rapport fra Undersøkelseskommisjonen av 1945.

Denne uttalte at Administrasjonsrådet hadde avvist forslaget om å søke bibeholdt de militære institusjoner i Nord-Norge etter våpenstillstandsavtalen.

Om dette skyldtes feilaktige opplysninger fra Administrasjonsrådet, eller om det skyldtes en vurdering av hva som var hensiktsmessig å opplyse på det daværende tidspunkt, visste og vet jeg ikke. Meget talte for den siste forklaring, bl. a. det faktum at jeg ikke var blitt forhørt om dette til tross for at jeg et par ganger hadde vært forhørt om andre emner.

Skulle jeg skrive en rapport, måtte den imidlertid være fullstendig, og det ville enten bringe en rekke fremtredende og høyt fortjente menn i en vanskelig stilling eller rokke tilliten til Undersøkelseskomitéen. Jeg besluttet derfor å oppgi å skrive rapport».

*

Så vidt generalmajor Lindbäck-Larsen.

Administrasjonsrådet var klar over at det bare var Londonregjeringen som hadde den politiske kompetanse til å uttale seg i dette spørsmål. Derfor ble saken behandlet underhånden, og derfor har Undersøkelseskommisjonen av 1945 sitt på det tørre sålenge den bygger sin vurdering utelukkende på den beslutningsprosess som lar seg kartlegge i de offisielle referater og protokoller.

Lindbäck-Larsen har både i de samtidige skrivelser og i sin senere kommentar til begivenhetene i august 1940 frem-

holdt at forslagene om remilitarisering tok sikte på å møte den situasjon som ville foreligge om tyskerne trakk seg ut av Finnmark. Hadde han ikke understreket dette så sterkt, ville man ha vært tilbøyelig til å se anførselene under en taktisk synsvinkel. Det var på tysk anmodning Administrasjonsrådet traff sin beslutning av 6. august om å oppløse det norske forsvar i alle dele. Det nyttet da ikke å komme med et forslag som hadde direkte spiss og front mot en så fersk og gjennomgripende beslutning. Men en henvisning til situasjonen og behovet for det tilfelle tyskerne selv trakk seg ut av området, kunne lettere la seg høre.

For tyskerne var dette overhodet ikke aktuelt. Man befant seg i en utpreget oppladningsprosess. Og med de opplysninger som fylkesmann Gabrielsen og Helge Ingstad hadde gitt i Administrasjonsrådet allerede flere uker tidligere, hersket det ingen tvil om at man i Nord-Norges administrasjon var fullt på det rene med at en slik styrkelse av den tyske beredskap i Finnmark var under utvikling.

Det ville for øvrig ha vært liten grunn for nordmenn til å engasjere seg utenom konge og regjering i forhandlinger med okkupanten i så vidtrekkende utenrikspolitiske og militære spørsmål. Man har unektelig større forståelse — ut fra nødrettsbetraktninger — for et slikt initiativ, dersom det virkelig forelå en aktuell fare for russisk pågang og etterfølgende annekasjon. Uten hensyn til hvilke planer eller mangel på planer russerne måtte ha, var det tydelig å merke hvordan tyskerne vurderte sine motstandere, selv om det givetvis er vanskelig å trekke et klart skille mellom offensive og defensive overveielser.

*

Når man i dag leser Friis' personlige nedtegnelser, får man en sterk fornemmelse av hvordan han har følt seg utsatt for et stadig økende psykologisk press og til slutt ikke har kunnet motstå fristelsen til å publisere ihvertfall noe, og ikke overlate det hele til en kanskje fjern fremtid.

Under Stortingets behandling av Protokollkomitéens innstilling om fylkesmennene i 1948, leste representanten Trygve Utheim opp en redegjørelse fra fylkesmann Gabrielsen, der denne forteller om hvordan han var blitt kalt til general Ruge i Tromsø. Av generalen fikk han i oppdrag å

vareta befolkningens tarv i Nord-Norge. Det var ingen formell skriftlig ordre, men like tydelig for det.

Ifølge *Arbeiderbladets* referat den 27. oktober 1948 gikk det oppdrag Gabrielsen fikk, langt utover pliktene han hadde som fylkesmann, og det førte meget ubehag med seg. «Oppdraget kunne ikke utføres uten at jeg måtte gjøre ting som under frie forhold måtte karakteriseres som utilbørlig», sier Gabrielsen i sin rapport. Skrivet fra fylkesmannen var blitt vedlagt protokollen. Noen enkeltheter ble ikke referert i Stortinget og nådde følgelig heller ikke offentligheten.

Det var først nokså nøyaktig 7 år senere at fylkesmann Gabrielsen og på det tidspunkt den øverstkommanderende for Nord-Norge, generalmajor Lindbäck-Larsen, under trykket av en dokumentasjon kom til å ytre seg offentlig om ihvertfall én side av sammenhengen.

Siste fase

Før vi går over til å behandle siste fase i forsøket på — i forståelse med tyskerne — å få opprettet norske grensevaktstyrker mot øst, og muligheter til å drive militær opplæring, skal vi raskt rekapitulere de avsnitt vi allerede har behandlet.

Den finsk-russiske vinterkrig i desember 1939 brakte krigen helt inn på norskegrensen, og førte til at de militæres oppmerksomhet ble dirigert mot faren fra øst. I januar og februar 1940 verserte det hektiske rykter om mulig kommunistkupp i Nord-Norge, og det militære anti-kuppberedskap ble kraftig økt. Sjefen for utrykningspolitiet, Jonas Lie, ble sendt til Kirkenes for å lede overvåkningsarbeidet der. I løpet av februar syntes imidlertid utenriksminister Koht å bli overbevist om at Sovjet ikke hadde planer av denne art i Nord-Norge. Og myndighetenes oppmerksomhet ble igjen vendt mot Sør-Norge og truselen fra Vestmaktene og Tyskland.

I sitt PM til Regjeringen av 3/5 1940 om krigens gang, konstaterer general Ruge at «vi må være forberedt på å tape hele Sør-Norge», og presenterer de avgjørende spørsmål Regjeringen etter dette er stilt overfor. Her kommer han inn på

«faren fra *Russland*: Jeg minner om at Russland gikk inn i Polen under påskudd av at den polske stat var opphørt å eksistere. Russland kan gjøre det samme i Finnmark.»

Noe over en måned senere telegraferte Ruge til den norske sendemann i Stockholm regjeringens ordre om å innstille fiendtlighetene og ba ham formidle forbindelse med den tyske overkommando med sikte på forhandlinger. Den 10. juni telegraferte han følgende instruks til sine forhandlere:

«Ad Finnmark stopp Jeg ønsker prinsipalt norsk mi-

litær styrke i Finnmark under norsk kommando uten tysk kontroll og med demarkasjonslinje mot tyskerne stopp Subisidiært tyskerne besetter Finnmark på samme måte som øvrige Norge stopp Første alternativ best for Finnmark som da kan opprettholde fri handel, fiske og innførsel stopp.»

Som vi husker, var situasjonen på denne tid at tyske tropper ikke hadde rykket helt fram til Finnmark, og at det kunne tenkes å oppstå et militært vakuum i det nordligste Norge.

I Trondheimsavtalen av 10/6, § 7, ble det etter ønske fra Ruge inntatt følgende bestemmelse:

«Den demobilisering som imidlertid allerede er innledet av den norske overkommando skal også utstrekkes til å omfatte de norske tropper som står i Finnmark. Bestemmelsene om nedleggelse og avlevering av våpen, utstyr m.v. gjelder for dem i samme utstrekning, undtatt er 2 bataljoner og 1 batteri ved den østfinnmarkske grense. Inntil det er truffet endelig bestemmelse om ordningen av grensevernet sørger disse under befaling av fylkesmannen i Finnmark og under betegnelsene «grensevaktbataljon» respektive «batteri» for grensevernet som hittil».

Dagen etter, den 11. juni, ble bestemmelsen i § 7 endret gjennom en tilleggsavtale mellom de to overkommandoer. I sitt brev til Administrasjonsrådet av 23/6 skriver Ruge:

«Vi inngikk et kompromis, den tyske overkommandos representant her skulle kunne gi ordrer til fylkesmann Gabrielsen, som så igjen skulle gi disse ordrer videre, i sitt navn, til avdelingene i Øst-Finnmark. Forholdet skulle holdes hemmelig for alle undtagen fylkesmannen. På dette grunnlag skulle så Tyskland meddele Russland at Tyskland har overtatt vaktholdet i Øst-Finnmark.»

Samme dag og dagen etter utferdiget Ruge instruksjoner som tok sikte på å legge til rette forutsetningene for en norsk riksværnplan, og med utgangspunkt i grensevaktbataljonen i Finnmark å bygge opp kadrene til en norsk hær. Men noen

dager tidligere hadde Hitler — uten at det var kjent for Ruge — besluttet å sende SS-avdelinger til Kirkenes for å markere den tyske interesse for Norges øst-grense overfor Russland. Dermed ble den norske grensevakt avvirket, og forutsetningene for Ruges planer falt bort.

I august ble imidlertid saken påny brakt frem. Det resulterte som vi har sett i besøk av fylkesmann Gabrielsen og major Lindbäck-Larsen hos Administrasjonsrådet 20/8. Hensikten med besøket var å ta opp spørsmålet om «å få samtykke av tyskerne til å gjenopprette norske hæravdelinger som kunne danne kjernen i eventuelle vernetropper for Nord-Norge ved siden av eller til avløsning av tyske tropper.» På dette tidspunkt var imidlertid store tyske troppeforflytninger til Nord-Norge allerede i gang.

Vi har videre sett at Administrasjonsrådet ikke — som det står i det offisielle referat — «avviste planene», men at formannen i rådet kontaktet Terbovens stedfortreder, og at det videre ble «bestemt at denne sak skulle tas opp av Nord-Norges administrasjon overfor de lokale tyske myndigheter.»

Det var på denne bakgrunn major Lindbäck-Larsen utarbeidet sitt PM av 3/9 om de retningslinjer som tenktes fulgt i arbeidet.

Lindbäck-Larsen innleder med å fastslå:

«De premisser som må ligge til grunn for opprettholdelse av mobiliseringsberedskap for 6. Divisjon er — sålenge det ikke er sluttet fred mellom Norge og Tyskland:

1. Det må ikke bli noen samrøring mellom norske og tyske kommandoforhold.
2. Det må kunne gi tyskerne sikkerhet for at Divisjonen ikke mobiliserer avdelinger mot tyskerne.»

Det heter videre at formålet med bibehold av 6. Divisjon må være at den skal kunne mobiliseres for forsvaret av Finnmark og Troms fylke, og majoren trekker deretter fem konklusjoner:

1. 6. Divisjons staber opprettholdes — eventuelt med unntagelse av I.R.14 og bemyndiges til å utarbeide nye mobiliseringsplaner — og oppgjør.
2. Det nødvendige materiell for opprettelse av 6. Divi-

sjons avdelinger reserveres — henholdsvis nyanskaffes, og det treffes avtale lokalt mellom de norske og tyske militære myndigheter om hvorledes materiellet skal overtas av de norske avdelinger ved krigsoppsetning.

3. Garnisonskompaniet (i Sør-Varanger) bør gjenopprettes på et sted som fastslås etter konferanse med de tyske myndigheter.

4. Det er ønskelig at befalskolens forskole kommer i gang senest til våren, og befalsklassen fra neste sommer på et sted som fastslås etter konferanse med de tyske myndigheter.

5. Vaktholdet i Øst-Finnmark bør igjen overtas av norske tropper. (se fig. 9)

I første halvdel av september reiste så Lindbäck-Larsen til Helsingfors under dekke av et handelspolitisk oppdrag fra Administrasjonsrådet. Om dette skriver han i sin båndlagte rapport av 1955:

«Jeg reiste til Helsingfors. Jeg fikk kontakt med endel kjente fra min militærattachetid og fikk der klar beskjed om at Finland hadde sett seg nødt til å kaste seg i tyskernes armer, som det rett ut ble sagt.»

Han kunne ikke gå inn på militærattasjeen, major Hansteens forslag om å etablere etterretningstjeneste i Nord-Norge. Heller ikke fant han å kunne orientere militærattasjeen om sitt egentlige oppdrag eller om de verserende remilitariseringsplaner. Etter å ha skaffet seg den fornødne orientering om situasjonen vendte Lindbäck-Larsen tilbake til Tromsø og sendte like etter en rapport til formannen i Administrasjonsrådet, dets «upolitiske» forsvarsminister, fylkesmann Christensen. Noenlunde samtidig, omkring 20. september, oppsøkte han den tyske kommandant i Tromsø, oberst Weiss, og ba ham formidle en konferanse mellom seg, sjefen for det militære kontor hos fylkesmannen for Troms og Finnmark og Wehrmachtsbefehlshaber for Nord-Norge, general Dietl, som nylig hadde forlagt sitt hovedkvarter fra Trondheim til Kaafjord i Alta. For å underbygge hva konferansen tok sikte på overleverte majoren et «P.M. for forhandlinger med de tyske myndigheter» som det var forutsetningen at general Dietl skulle få til gjennomlesning snarest mulig. (Se den tyske original gjengitt in extenso 138 ff.)

I dette P.M. hadde den norske majoren skrevet en utførlig innledning om

«Nord-Norges forsvar . . .

«Ordningen med norske grensevaktbataljoner i Øst-Finnmark strandet på visse øyeblikkelige vanskeligheter i de daværende avdelinger. Men selve ordningen var den for Norge og Norden fordelaktigste og beste.

Den bør søkes gjennomført.

Med hensyn til de tyske behov for sikkerhet er å merke at slike bataljoner ikke kan bety noen som helst trusel mot den tyske okkupasjon. Selv om en bortser fra at bataljonenes viktigste befal vil være bundet av sine æresord, vil bataljonene for sin eksistens være avhengig av tilførsels- og transportmidler som tyskerne helt vil kunne kontrollere.

Styrken bør mobiliseres som normale formasjoner av 6. Divisjon. Men styrken av korporaler og menige bør skaffes i form av frivillige, og for verving av disse bør det kunne tas folk også fra andre divisjonsdistrikter.

Som passende styrke for "grensepolitiet" i Øst-Finnmark kan uttas 2 infanteribataljoner, en bergartilleribataljon og 1 pionerkompani - alle med motorisert mat og pakktren.

Konklusjon nr. 5.

Vaktholdet i Øst-Finnmark bør igjen overtas av norske tropper.

*Oslo 3.9.1940 . . .
O. Lindbäck-Larsen*

Fig. 9. Siste side av Lindbäck-Larsens PM av 3/9 1940.

Det ville kunne demonstreres for statene Russland og England på en måte som ikke er til å misforstå, hvis den militære bevoktning i Finnmark — f.eks. i området øst for Porsangerfjord — blir overlatt til norske tropper . . .

Det er ikke vår sak å angi de forskjellige situasjoner som kunne gjøre det ønskelig fra tysk side å overlate vaktholdet i Øst-Finnmark til norske tropper. Men vi vil gjerne peke på at forsyningen av norske tropper i Finnmark vil være forbundet med langt mindre risiko enn man må anta er tilfelle for tyske tropper. Risikoen for eventuelle angrep på tilførselene til *norske* tropper vil sannsynligvis først bli aktuell, når og hvis Russland kommer til å delta i krigen.

Vi ønsker også å peke på at det eventuelt kan bli ansett ønskelig å skåne de tyske tropper for vakttjenesten i Finnmark, i betraktning av de derværende klimatiske og atmosfæriske forhold.

Som et utgangspunkt må man fastslå at norske tropper ikke kan stå under tysk kommando. Den formel man fant etter våpenstillstanden i juni må fremdeles benyttes ifall norske tropper skal overta vaktholdet. De norske tropper må, som dengang, stå under fylkesmannens kommando, som «grensepoltiavdelinger».

Slike avdelinger kan settes opp når og hvis det er mulig å anviser dem disposisjonssteder der de i isolerte vakt- og vernavsnitt kan stå under fylkesmannens direkte kommando.

Idet vi tar som et utgangspunkt å forlegge troppene i området Ifjord-Tana-Varangerfjord, burde det være naturlig å ta sikte på å *sette opp* en vaktstyrke på en svak brigade, og ha en lignende styrke *klar til opsetning* — til avløsning og forsterkning, het det bl.a. i major Lindbäck-Larsens P.M. til general Dietl, idet han avsluttet med å nevne de nærmere forutsetninger for et slikt norsk-tysk arrangement.

Det trakk imidlertid ut med sammenkomsten, idet det stadig ble stillet i utsikt at generalen skulle komme til Tromsø. I mellomtiden skjedde store forandringer i Oslo. Den 25. september kom Terbovens tale den 25. september om at Kongen og Regjeringen var avsatt og Administrasjonsrådet avløst av et nytt riksstyre bestående av 13 «kommissariske statsråder». Denne avgjørende begivenhet fikk imidlertid ingen følger for arbeidet med å få tysk samtykke til en norsk remilitarisering. Fylkesmann Gabrielsen var enig i at majoren skulle fortsette sitt fremstøt overfor tyske militære myn-

digheter nordpå. I et P.M. av 24. oktober 1940 skriver Lindbäck-Larsen:

«Den 21.10 1940 hadde major Lindbäck-Larsen en konferanse i Kåfjord i Alta med general Dietl. Generalen så seg ikke berettiget til å drøfte et spørsmål av den art det her dreiet seg om, da det var av overveiende politisk natur.»

Etter dette tok Gabrielsen og Lindbäck-Larsen direkte kontakt med det nye nazistiske riksstyret. Den 24. oktober sendte de et brev til Innenriksdepartementet, vedlagt et langt PM om «sakens forhistorie». Med sendingen fulgte en rekke andre dokumenter, bl.a. general Ruges instruks av 23/6, som på denne måten ble gjort kjent for Quisling.

I brevet til Innenriksdepartementet (som er gjengitt med samtlige medfølgende bilag på s. 125 ff) henviste man til den resultatløse forhandling (med general Dietl) og vedla, for å orientere det nye riksstyre et P.M. om sakens forhistorie. Man nevnte hva planene om gjenoppsettelse av norske styrker gikk ut på og hvilket motiv som lå bak, og henstillet til slutt til Innenriksdepartementet ved forhandlinger med de tyske myndigheter å søke saken løst.

Dette siste forsøk ble imidlertid også avslått av tyskerne, og planene kom dermed ikke til utførelse.

•

Originalkopier med major Lindbäck-Larsens underskrift fra ekspedisjonen av 24/10 1940 ble først gjennom et skjebnens lune tilgjengelig i 1969. En daværende ekspedisjonssjef i Innenriksdepartementet, nå advokat Ole Vries Hassel, som var blitt oppsøkt av Gabrielsen og Lindbäck-Larsen for å understøtte saken like overfor statsråd Hagelin, hadde oppbevart hovedskrevet med samtlige bilag. Advokat Hassel skrev til meg 26/6 1969:

«Efter Deres anmodning fikk De — såvidt sees 10. ds. — overlevert fra meg mitt eksemplar av fylkesmann Gabrielsen og daværende major O. Lindbäck-Larsens forslag av 24. oktober 1940 om etablering av norske tropper til forsvar av Finnmark med diverse bilag.

Jeg husker meget godt hvordan jeg fikk overlevert disse dokumenter og de nærmere omstendigheter hermed. Datoen for min konferanse med de to herrer kan jeg desværre i øyeblikket ikke nøyaktig oppgi, men jeg skulle anta at det vil kunne lykkes meg å finne min almanak for 1940 der alle mine konferanser er opptegnet.

Jeg skulle imidlertid anta at den fant sted i slutten av oktober 1940. Jeg erindrer at den fant sted nokså snart etter at kommunalavdelingen — hvis sjef jeg var siden juni 1940 — var flyttet fra Justisdepartementet til Meltzersgate. Fylkesmann Gabrielsen ba om konferansen, og jeg kan med absolutt bestemthet si at major Lindbäck-Larsen kom sammen med denne.

Saken hørte ikke inn under kommunalavdelingen og mitt sak-område, og dokumentene ble ikke journalisert i avdelingen. De to herrer var fuldt oppmerksom herpå, men uttalte at de kom for å søke om min *personlige* hjelp, således at jeg kunne bistå dem med å gjøre statsråd Hagelin interessert i planen. Denne ble under konferansen ganske inngående drøftet med de to herrer, særlig gjorde Lindbäck-Larsen rede for planens detaljer.

Jeg ble absolutt overbevist om planens riktighet og verdi. Her forelå mulighet for gjenreisningen av den norske armé og dermed innen den militære sektor å redde noen del av norsk selvstendighet. Det gjaldt jo i de tider å prøve å redde de stumper av denne som det overhodet var mulig.

Jeg snakket med statsråd Hagelin om planen så snart jeg fikk tak i denne og gikk sterkt inn for planen med den argumentasjon som foran er nevnt, mitt inntrykk var at Hagelin nettopp ut fra de samme synspunkter var enig med meg.

En tid etter meddelte imidlertid Hagelin meg at tyskerne hadde avslått. Jeg husker at han virket nærmest noe flau over at han og NS ikke hadde den innflydelse at de kunne få planen gjennomført.

Ovenstående er meddelt under samme ansvar som et vidne.

Med hilsen

Ole Vries Hassel»

Inntil dette skjedde hadde hele det massive fremstøt ligget i mørke.

Når slike planer gjennom så lang tid har vært forholdt forskningen og allmennheten, er det ikke annet å vente enn at fremleggelsen av stoffet må skape røre og gjøre det vanskelig å bygge opp et akseptabelt bilde. Aktørene må selv bære et hovedansvar her. Hvordan så ansvaret skal fordeles mellom dem innbyrdes, er det ikke så lett å felle en endelig dom over.

I den utstrekning sammenhengen er innrømmet, er versjonen likevel noe uklar. Det kan utvilsomt foreligge en hukkommessvikt, skjønt det er vanskelig å forstå at man har kunnet glemme det på sett og vis viktigste, den vel underbygde ekspedisjonen til Innenriksdepartementet så sent som i annen halvpart av oktober, der hovedskrivet med de fleste bilag var ført i pennen av major Lindbäck-Larsen. Ukjent er imidlertid ikke psykologiske fortrenninger i sånne situasjoner.

Etter at jeg hadde tatt opp kontakt med generalmajor Lindbäck-Larsen om det nye kildemateriale, nemlig hovedskrivet av 24. oktober 1940 til Innenriksdepartementet med diverse bilag, skrev generalen i tilslutning til sin båndlagte redegjørelse av november 1955 et Forord på nærmere 5 sider den 10. juli 1969 og deponerte det i Krigshistorisk Avdeling. Bortsett fra en «detalj» skulle det bilde som var gitt i selve rapporten være helt og holdent korrekt. Denne detalj gjaldt punkt 4 i rapporten, nemlig situasjonen etter at han i midten av oktober hadde bilt opp til Alta og avlagt besøk hos general Dietl den 21. oktober 1940:

«Jeg underrettet fylkesmann Gabrielsen om utfallet, men tror ikke jeg sendte melding til noen myndighet i Oslo, idet de opprinnelige oppdragsgivere var satt ut av spillet.»

De opprinnelige oppdragsgivere som det her siktes til er Administrasjonsrådet. Og det var blitt avløst av et nytt riksstyre av Terbovens nåde. Til dette riksstyre skjedde så henvendelsen:

«Det foreligger faktisk et skriv undertegnet av oss i Tromsø den 24. oktober med redegjørelse for sakens

forløp, stilet til Innenriksdepartementet. Jeg kan idag ikke erindre grunnen til at det ble satt opp, men en foranledning har det vel vært.»

Det er unektelig overraskende at fremstøtet overfor Innenriksdepartementet er gått i glemmeboken. For det nye initiativet som ble tatt, og det bærer hele ekspedisjonen preg av, gjaldt å få det nye riksstyrets bistand til å oppnå det ønskede samtykke til en remilitarisering hos rikskommisæreren og dermed også hos general von Falkenhorst.

*

Major Lindbäck-Larsen kom til Oslo i november. I stedet for å få noe som kunne minne om en positiv reaksjon på forslaget som ville ha gjort ham til stabssjef for et betydelig militært opplegg, ble majoren forelagt en arrestordre og tilbrakte resten av krigen i fangenskap hos tyskerne.

Fremtidige historikere vil nok stå adskillig friere enn den som nå har hatt den ikke udelt behagelige oppgave å presentere kildematerialet. Etter så mange års tilbakeholdelse av opplysningene er det uunngåelig at kommentarer og referater i pressen kan virke misvisende, noe sterke. Men den omstendighet at man ikke tidligere har funnet å kunne legge kortene på bordet, er ihvertfall et overordentlig meningsfylt indisium på at det ikke kan være tale om noen ren bagatellaffære.

Ved vurderingen av de initiativ som ble tatt både fra sivilt og militært norsk hold i Nord-Norge høsten 1940 vil det ha en ikke liten interesse å undersøke om det finnes holdepunkter for at utspillet overfor de tyske militære myndigheter var influert av de pågående riksrådsforhandlinger og de forventninger som kanskje ikke minst fylkesmann Christensen, i egenskap av Administrasjonsrådets formann og påtenkt sjef for et opprettendes riksråd, gjorde seg om et forholdsvis selvstendig styre i okkupert Norge.

Man kan ikke se bort fra at det underhåndssamtykke som synes å ha foreligget i annen halvpart av august fra Administrasjonsrådet eller dets formann, på samme måte som den medvirkning, kanskje til og med det initiativ som fra Rådets side lå bak major Lindbäck-Larsens orienteringsreise til Finland i første halvdel av september 1940, må sees i nøye sammenheng med de mer og mindre begrunnede forventnin-

ger enkelte hadde om et gunstig eller forholdsvis positivt utfall av riksrådsforhandlingene. Ja, man tør muligens gå et skritt lenger og tenke seg at det i første rekke for fylkesmann Christensen som disse spørsmål nærmest hørte inn under, fremsto som likefrem betenkelig å ventilere et så ømfintlig utenriks- og sikkerhetspolitisk spørsmål for Londonregjeringen, når det ihvertfall ikke var usannsynlig at Stortinget i løpet av en ikke altfor fjern fremtid kunne komme til å suspendere den samme Konge og regjering for å oppnå en politisk modus vivendi for okkupert Norge.

Her foreligger en rekke spørsmål som naturlig nok aldri er blitt lagt under lupen ettersom selve forutsetningene for det, kunnskapene om hva der foregikk i Nord-Norge etter kongens og regjeringens avreise, hittil har vært et mer og mindre mørklagt kapittel av vår historie.

**Situasjonen i Nord-Norge sommeren og
høsten 1940. En imøtegåelse og doku-
mentasjon.**

Artikkel i Norsk Militært Tidsskrift nr. 5/1971

Under ovennevnte hovedtittel holdt generalmajor Odd Lindbäck-Larsen et foredrag i Oslo Militære Samfund den 30. november 1970, et foredrag som så er gjengitt in extenso i *Norsk Militært Tidsskrift* nr. 1 for iår.

Innholdet av foredraget stemmer på forskjellige punkter ikke overens med de samtidige skriftlige kilder. I den utstrekning slike uoverstemmelser foreligger for de forhandlinger som ble ført høsten og senhøstes 1940 med sikte på en delvis norsk remilitarisering i Nord-Norge, vil det nødvendige korrektiv foreligge i en fylldig dokumentasjon i bokform på et noe senere tidspunkt.

Generalmajor Lindbäck-Larsen har imidlertid kommet med påstander, delvis av en temmelig personlig karakter, som gjelder forhandlinger og avtaler i juni 1940 der det er nødvendig å gjøre *Norsk Militært Tidsskrifts* lesere delaktig i den korrekte versjon og den dokumentasjon som trenges for å underbygge sammenhengen.

Det vil føre for langt å ta opp noen ny debatt om selve den sproglige side ved kapitulasjonsavtalen i Trondheim av 10. juni 1940. Da imidlertid Lindbäck-Larsen, til tross for de nøyaktige utredninger som foreligger, likevel benytter en feilaktig oversettelse av en avtale som forøvrig etter den uttrykkelige bestemmelse i § 9 utelukkende kan tolkes etter den tyske tekst, skal jeg ihvertfall tillate meg å henvise til min fremstilling i *Farmand* nr. 10, 7. mars 1970: Sannheten om den norske junikapitulasjonen. Opphevelsen av den faktiske krigstilstand den 10. juni og oppløsningen av Det Norske Forsvars Sivilorganisasjon ved Administrasjonsrådets beslutning av 6. august 1940.

I omhandlede nummer av NMT heter det nederst på s. 2 og på s. 3 bl.a.:

«Bestemmelsen om de norske troppers fortsatte vakt- hold i Finnmark har gitt anledning til hårreisende for- tolkninger i sommer.»

..... «Jeg er flau over å være nødt til å nevne en så selvfølgelig ting som at kapitulasjonsavtalene måtte ut- løse to sett ekspedisjoner — en norsk og en tysk — oppover og nedover. Ekspedisjonen nedad måtte sikre at partenes bestemmelser om gjennomføringen stemte overens. Hvorledes forhandlerne orienterer sine fore- satte vedkommer ikke den annen part, iallfall vedkom- mer det ikke den norske forhandler hva tyskerne skrev til internt bruk.

Ved sammenblanding av disse dokumenter har stats- stipendiat Hartmann fremsatt formodninger om en tredje kapitulasjonsavtale som særlig bygger på en intern mel- ding fra en avdelingssjef i gruppe XXI til overordnede tyske myndigheter, og ut fra dette dels selv trukket, dels har vært skyld i at andre har trukket konklusjoner som er egnet til å kompromittere både general Ruge og oberstløytnant Roscher Nielsen. Disse skulle ha godtatt at vår regjering i London ble betegnet som den forhen- værende norske regjering, at den ikke skulle gjøres kjent med kapitulasjonsavtalene, at norske tropper var stillet under tysk kommando. Hverken Roscher Nielsen eller Ruge har naturligvis sett det interne tyske dokument som er angitt som kilde. Ruge sendte 12. juni kapitulasjonsavtalene til den nor- ske legasjon i Stockholm og kilden til misforståelsen på dette punkt er formodentlig bestemmelser i kapitula- sjonsavtalen om at bruk av telegraf/telefon til utlandet var forbudt — som ellers i landet».

Såvidt generalmajor Lindbäck-Larsen.

Den som arbeider også med samtidshistoriske forsknings- problemer av noe kontroversiell natur, må være forberedt på misforståelser og forsøk på å avvise forskeren og hans resul- tater i en heller nedlatende tone. Forsåvidt overrasker ikke generalens bemerkninger meg, hverken de noe banale anførs- ler eller nærmest ærerørige karakteristikk. Jeg tar gjerne dette med på kjøpet, kan det på noe lengre sikt lykkes å avdekke forhold og sammenhenger som er nyttige eller ver-

difulle for forskning og erfaring. Derimot vil jeg ikke legge skjul på at jeg både hørte og leste visse deler av generalens foredrag med undring etter det som hadde gått forut. Også når det gjelder nærværende punkt om kommandoforholdene i Øst-Finnmark, lot jeg Lindbäck-Larsen få gjennomgå og kommentere forskjellige aktstykker i august 1969. Bl. a. overlot jeg ham i den forbindelse til gjennomsyn en fotokopi av general Ruges brev av 23. juni 1940 til Administrasjons- rådet. Og da er det i høy grad skuffende å skulle oppleve Lindbäck-Larsens påstand om at jeg angivelig skal ved «sam- menblanding av disse dokumenter».. «ha framsatt formod- ning om en tredje kapitulasjonsavtale som særlig bygger på en intern melding fra en avdelingssjef i gruppe XXI til over- ordnede tyske myndigheter.....» når generalen etter selv- studium vet at jeg bygger på en norsk kilde, den beste, nemlig general Ruges egen fremstilling i et brev som befinner seg i original i Riksarkivet. Generalen har imidlertid ikke bare lest Ruges brev, han har også skriftlig kommentert innholdet. Under disse omstendigheter er det uforståelig hvordan gene- ralen kan ordlegge seg som han gjorde under foredraget i Oslo Militære Samfund. Og det er like besynderlig at en his- toriker skal mistenkes for å ville kompromittere og sverte en forsvarssjef, når han baserer seg på hva denne skriver selv — svart på hvitt. Det turde være enighet om at det springende punkt er selve kommandoforholdet. Det fremgår både av general Ruges brev og av general Lindbäck-Larsens skriftlige kommentar til selsamme brev, at det ble inngått en hemme- lig norsk-tysk avtale om dette. At denne avtale ikke på noe tidspunkt er blitt meddelt hverken Londonregjeringen 1940 eller norsk offentlighet etter 1945, turde være hevet over tvil og debatt.

Det som hittil ikke er kjent, men som det må være kor- rekt å gjøre bl. a. medlemmene av Oslo Militære Samfund og leserne av *Norsk Militært Tidsskrift* bekjent med, er hvordan det senhøstes 1952 ble satt opp en firemannserklær- ing som skulle bero i Forsvarets Krigshistoriske Avdeling og Det Kgl. Utenriksdepartement og danne så å si det autori- serte grunnlag for historieoppfatningen vedrørende disse for- hold for fremtiden. Bakgrunnen for denne erklæring er en ar- tikkel jeg offentliggjorde i *Dagbladet* den 26. juli 1952 på grunnlag av opplysninger og dokumenter i krigs dagboken for den tyske overkommandos forbindelsesoffiser hos Forsvarets

overkommando i tiden 10.-27. juni 1940. Og denne hadde overskriftene: «General Ruge stilte norske styrker under tysk overkommando. Til sikring av Norges østgrense i juni 1940. — De sorterte formelt under fylkesmann Gabrielsen.» I tiden som fulgte, foregikk endel debatt der bl. a. oberst Faye deltok i egenskap av sjef for Krigshistorisk Avdeling og tidligere lokal sjef for grensevakten i Øst-Finnmark.

Den 4. november 1952 leverte eller sendte oberst W. Faye følgende brev til Den krigshistoriske avdeling, der han selv var sjef:

«På foranledning av fylkesmann Gabrielsen har generaløyntnant Otto Ruge (forsvarssjef i 1940), generalmajor H. Hansson (generalstabssjef i 1940), fylkesmann H. Gabrielsen (fylkesmann i Finnmark 1940) og undertegnede (som sjef for grensevaktpolitivdelingene i Øst-Finnmark i 1940) avgitt en erklæring om kommandoforholdene for disse norske avdelinger.

Etter fylkesmannens anmodning sendes hoslagt ett eksemplar av erklæringen bestemt for Den krigshistoriske avdelings arkiv. Et annet eksemplar er sendt til Utenriksdepartementet.

Det har vært underskrivernes forutsetning at det for tiden ikke er noen grunn til å offentliggjøre erklæringen».

Det er bemerkelsesverdig at man satte opp en slik erklæring uten å la den komme til offentlighetens kunnskap og bli konfrontert med de kilder som dannet grunnlaget for fremstillingen i *Dagbladet* i løpet av de forutgående måneder. Derimot er erklæringens innhold *uten angivelse av kilde* blitt benyttet av et par forskere ved Den krigshistoriske avdeling og har dermed uten kontrollmulighet for andre vært med på å forme det offisielle krigshistoriske syn på begivenhetene. Og det var da også dette som tydeligvis var meningen.

Selve erklæringen som er datert Oslo i oktober 1952 og undertegnet av de nevnte tre offiserer samt fylkesmann Gabrielsen, er først kommet til min kunnskap i november 1970 sammen med det foran siterte oversendelsesskriv.

Den første halvdel av erklæringen har sin særlige interesse når den sammenholdes med general Ruges brev av 23. juni 1940 til Administrasjonsrådet. Og den lyder som følger:

«Generaløyntnant Otto Ruge, Generalmajor H. Hansson, Fylkesmann H. Gabrielsen, Oberst W. Faye som i stillings medfør deltok i forhandlinger og tiltak i forbindelse med kapitulasjonen i Nord-Norge i juni 1940 avgir herved følgende ERKLÆRING:

1. Kapitulasjonsavtalen av 10. juni 1940 sier i paragraf 7:

«Den demobilisering som allerede er innledet av den norske overkommando gjøres også gjeldende for de norske tropper i Finnmark. Bestemmelsene om å legge ned og avlevere våpen og utstyr osv. gjelder i samme utstrekning for den. Unntatt er to bataljoner og ett batteri ved grensen i Øst-Finnmark. Inntil grensevakten er endelig ordnet skal disse som hittil ha vakt under befaling av fylkesmannen i Finnmark. under navn av henholdsvis grensevaktpolitibataljon og grensevaktpolitibatteri.»

Det var en bestemt forutsetning at de norske tropper skulle stå under norsk kommando og bare tjene til å avverge at norsk territorium ble besatt av utenforstående under påskudd av at distriktet lå herreløst, jfr. episoden fra Polen høsten forut.

2. Etter at kapitulasjonsavtalen var godtatt, ble general Ruge underrettet om at det fra tysk side ble fremsatt ønske om at de norske tropper skulle stilles under tysk kommando. Dette ønske ble avvist av Ruge og han ga ingen meddelelse derom hverken til fylkesmann Gabrielsen eller oberst Faye.»

Så langt firemannserklæringen.

Dette punkt 2 er ordlydende gjengitt i generalmajor Trygve Sandvik: *Krigen i Norge 1940*. Operasjonene til lands i Nord-Norge 1940 bind II s. 335 under avsnittet om Ordningen med norske tropper som grensevaktpoliti i Øst-Finnmark. Den er dermed lagt frem som det aksepterte syn fra Forsvarets krigshistoriske avdeling.

Overfor denne erklæring og denne fremstilling er det grunn til å gjengi første del av general Ruges brev av 23. juni 1940 til Administrasjonsrådet. Dette brev ble jeg oppmerksom på under en gjennomgåelse av Administrasjonsrådets arkiv i Riksarkivet i 1969. Dokumentet er innført under Administrasjonsrådets journalnummer 644/40:

Forsvarets Overkommando
Jnr. 2141/1940

23. juni 1940.

Til
Administrasjonsrådet.
Demobiliseringen i Øst-Finnmark.

I den avtale jeg 10/6 har truffet med den tyske overkommando om opphør av fiendtlighetene heter det i § 7:

«Die bereits vom norwegischen Oberkommando eingeleitete Demobilmachung wird auf die in Finnmarken stehenden norwegischen Truppen ausgedehnt, die Bestimmungen über die Niederlegung und Ablieferung der Waffen, des Geräts, u.s.w. treffen auf sie in Gleichen Ausmass (sic! zu: ausgenommen sind 2 Bataillone und 1 Batterie an der Ostfinnmärkischen Grenze. Diese versehen bis zur endgültigen Regelung des Grenzschutzes unter dem Befehl des Fylkesmannes von Finnmark und unter der Bezeichnung Grenzschutz-Polizei-Bataillon bw. — Batterie den Grenzschutz wie bisher.»

Bestemmelsen om at vi foreløpig skal ha enkelte norske avdelinger i Øst-Finnmark er foranlediget av meg. Jeg framholdt under forhandlingene at jeg var redd for at Russland ville nytte anledningen til å besette Øst-Finnmark. Derfor forlangte jeg *enten* at tyskerne straks skulle sende tropper til Øst-Finnmark *eller* at vi skulle beholde de tropper vi hadde der — og under norsk kommando — inntil tyske tropper kunne overta vakholdet.

Forholdet har senere utviklet seg slik:

1. Den tyske overkommando lot meg — etter et par dager — meddele at det kunne ta noen tid før tyske tropper kunne komme til Øst-Finnmark. Den foreslo at de norske tropper der formelt skulle stilles under den tyske overkommando, så kunne Tyskland meddele Russland at Tyskland hadde overtatt vakholdet i Øst-Finnmark.

Jeg avslo, idet jeg gjorde oppmerksom på at Norge og Tyskland fremdeles er i krig og at norske tropper derfor ikke kan stå under tysk kommando.

Den tyske forhandler holdt på sitt, bare på dette grunnlag kunne Tyskland overfor Russland forklare at Øst-Finnmark var besatt av tyskerne.

Vi inngikk et kompromiss, den tyske overkommandos representant her skulle kunne gi ordrer til fylkesmann Ga-

brielsen, som så igjen skulle gi disse ordrer videre, i sitt navn til avdelingene i Øst-Finnmark. Forholdet skulle holdes hemmelig for alle unntagen fylkesmannen. På dette grunnlag skulle så Tyskland meddele Russland at Tyskland hadde overtatt vakholdet i Øst-Finnmark.

Hittil har den tyske overkommando ikke benyttet seg av adgangen til å gi ordre.»

Slutt punkt 1 i brevet fra Forsvarets Overkommando undertegnet av Otto Ruge.

Det skulle ikke være nødvendig å karakterisere nærmere uoverensstemmelsen mellom general Ruges redegjørelse av 23. juni 1940, noen dager etter begivenhetene, og erklæringen av 1952 utløst av de da offentliggjorte deler av Krigsdagboken fra den tyske forbindelsesoffiseren, en underavdeling av krigsdagbøkene fra Gruppe XXI, von Falkenhorst.

Henvendelsen til Forsvarets Overkommando skjedde ikke et par dager etter inngåelsen av Trondheimsavtalen den 10. juni, men mindre enn 24 timer senere. Ruges fremstilling korresponderer med følgende bekreftede avskrift, der riktigheten er attestert av sjefen for I a operasjoner i Gruppe XXI, oberstløytnant von Buttlar. Dokumentet forøvrig lyder slik:

Abschrift:
A HDOG 2756 12.6. 16.50

In Ergänzung der Kapitulationsverhandlungen wurden folgende Bestimmungen zwischen Oberst i. G. Buschenhagen und Oberstlt. G. Roscher-Nielsen am 11.6.40 in Narvik getroffen:

1. Die Grenpolizei-Batl, in Finnmarken werden dem Deutschen Oberkommando unterstellt. Weisungen erhalten sie auf dem Wege über den Fylkesmann in Finnmark.
2. Distriktssoffz. rechnen nicht zu den Berufsoffz.
3. Zu den persönlichen Waffen der Offz. gehören auch die Pistolen.
4. Die Übermittlung der Kapitulationsbedingungen und sonstiger Nachrichten des Norw. Oberkds. an die frühere Norw. Regierung in England wird nicht zugelassen. Dem Norw. Oberkommando wurde ferner die sofortige Freilassung und Heimbeförderung aller deutschen Zivil-internierten (auf.

norw. Kosten und die Freilassung solcher Norweger, die wegen Begünstigung Deutschlands v.B. Lotzen, festgesetzt waren auferlegt.

Gez. Gruppe I, Chef I a (Dr.

Nr. 249/40 geh.

Für die Richtigkeit der Abschrift.

Som man ser korresponderer hovedbestemmelsen, punkt 1 i Narviktillegget eller Narvikavtalen med punkt 1 i general Ruges brev til Administrasjonsrådet sendt 11 dager etter den siterte bekreftede avskrift med henvisning til avtalen dagen før, den 11. juni.

For å eliminere enhver fornuftig tvil skal jeg også gjengi noen linjer fra en avskrift bekreftet av daværende kaptein Audun Magnus av «Befehl für die Demobilmachung der norwegischen Grenzschutztruppen i Ostfinnmarken,» utferdiget den 7. juli 1940 av SS-kommando DEUTSCH' OG UN-DERTEGNET AV SS-Obersturmbannführeren av samme navn. Det er et dokument som er fordelt på Sjefen for Grensebevoktningen i Øst-Finnmark og, 3. Gebirgsdiv. (Se fig. 10) Det heter her:

«Entsprechend der Kapitulationsverhandlung vom 10. Juni 1940 in Trondheim zwischen dem deutschen Oberkommando in Norwegen, sowie dem norwegischen Oberkommando, *einschliesslich der Zusätze vom 11. Juni 1940 in Narvik* (fremhevet her) wird folgendes befohlen:

1. Die Demobilmachung der Norwegischen Truppen beginnt am Dienstag, den 9. Juli 1940.

Es ist demobil zu machen . . .

Såvidt dette dokument som gjelder demobiliseringen av de norske vaktstyrkene under tysk ordre — under henvisning til Trondheimavtalen mellom de to overkommandoer «inklusive tilleggene i Narvik av 11. juni 1940». Det er tydelig tale.

Dersom forhandlingene på Nordmo mellom general Ruge og major Neef hadde vært ansett fyllestgjørende, formelt i orden, hadde det ikke vært noen foranledning eller årsak til

at Obersturmbannführer Deutsch skulle ha henvist spesielt til Narviktillegget i sin ordre av 7. juli 1940.

Det turde i seg selv være et tilstrekkelig bevis for at det foreligger en Narvikavtale, helt bortsett fra annet tungtveiende kildemateriale både av norsk og av tysk ekstraksjon. Ikke bare hovedpunktet i Narviktillegget pkt. 1, men også de øvrige refererte punkter i avtalen ble gjennomført. Under disse omstendigheter er det spilt anstrengelse å etterlyse selve originalavtalen med underskrifter — så meget mere som hverken hovedavtalen i Trondhjem den 10. juni eller Bjørnefjellsavtalen inngått noen timer tidligere, foreligger i original eller originalkopi.

Det turde etter en normal historisk kritisk analyse være hevet over enhver fornuftig tvil at «die Zusätze von Narvik» er en rettslig og historisk realitet — i full overenstemmelse med forsvarssjef Ruges egen fremstilling.

At general Buschenhagen, den daværende generalstabssjef og konsipist, i to skriv 1969 til meg har bekreftet at han har inngått denne avtale og underskrevet den i Narvik, dit han reiste ens ærend, kommer da i tillegg. At general Roscher Nielsen ikke har noen erindring herom kan på bakgrunn av dette massive kildemateriale, inklusive general Ruges utvetydige beskrivelse fra 1940, ikke tillegges noen vekt — aller minst når man henser til at Roscher Nielsen i en sak av mindre kontroversiell natur — nemlig de fortrolige Stockholmsforhandlingene mellom generalstabene den 7.—8. mars 1940 har en lignende feilerindring og i strid med entydig svensk samtidig kildemateriale bestrider at det kom istand noen avtale eller ble opprettet noen protokoll fordi Moskva-freden (som i virkeligheten kom istand noen dager senere) gjorde fortsatte drøftelser inaktuelle. Se *N.M.T.* hefte 8-1971.

Jeg finner ingen som helst grunn til å kritisere Roscher Nielsen fordi han husker feil eller slett ikke har noen erindring av slike forhandlinger. Noen husker godt, andre mindre godt. Det er en historiker vant til. Men han er kanskje mindre innstillet på å møte anførsler der vedkommende som kolingen nekar faktum. Det gjør man nemlig når man som general Lindbäck-Larsen tror å kunne fortrenge general Ruges brev ikke bare fra sin bevissthet, men også fra de historiske faktas rekke. Når forsvarssjefen til og med forteller at de tyske myndigheter hittil ikke har benyttet seg av adgangen til å gi ordre, spiller det en underordnet rolle om forsvars-

sjefens befullmektigede under forhandlingene i juni 1940 har et erindringsbilde som ikke omfatter disse forhold.

Noen mer detaljert imøtegåelse av general Lindbäck-Larsens fremstilling av junibegivenhetene skulle være unødvendig. Kanskje det som en avslutning kunne interessere å vite at de norske dokumenter som jeg hadde kunnet skaffe meg gjennom privat kilde, gjennom en tidligere ekspedisjonssjef i Innenriksdepartementet, og som dannet grunnlaget for en større del av min artikkelserie i høst i *Aktuell*, nemlig de forskjellige P.M. og henvendelser bl. a. til Innenriksdepartementet den 24. oktober 1940 med underbilag i originalkopier ble innlevert av fylkesmann Gabrielsen den 13. januar 1953 til Krigshistorisk Avdeling under et møte der også general Ruge deltok og der det ble opptatt stenografisk referat fra drøftelsene. Da generalmajor Lindbäck-Larsen senhøstes 1955 skrev sin rapport om forhandlingene høsten 1940 til båndleggelse i Forsvarets Krigshistoriske Avdeling, og etter gjennomsyn og godkjennelse av fylkesmann Gabrielsen forela den for sjefen for forsvarsdepartementet, statsråd Nils Handal, ble det ikke med et ord opplyst at de relevante dokumenter lå deponert i Forsvarets krigshistoriske avdeling. Etter at stortingsmann Jakob Friis, den tidligere saksordfører i Protokollkomitéen 1948, hadde offentliggjort referatet fra møtet i Administrasjonsrådet den 20. august 1940 i *Orientering* høsten 1955, var det selvfølgelig forsvarsministerens forutsetning at den båndlagte rapport skulle gi et såvidt mulig fullstendig og historisk korrekt bilde. Til et sådant helhetsbilde hadde det vært nødvendig å innbygge de nevnte vitale aktstykker innlevert i krigshistorisk avdeling to år tidligere. Rapporten nevner imidlertid ikke engang fremstøtet overfor Innenriksdepartementet med anmodningen til det nye riksstyre om å ta opp remilitariseringsproblemer overfor de tyske myndigheter. Den blir bare en blek beskrivelse av forhold som gjennom de innleverte aktstykker hadde kunnet følges i detalj fra general Ruges hemmelige instruks om gjenoppbygging av norske styrker med tyske våpen fra 23. juni 1940 til skrivelsen av 24. oktober s.å. til Innenriksdepartementet med diverse bilag. Hvem som har ansvaret for disse fortellinger, skal jeg la ligge. Hvor fortrolig forholdet på angjeldende tid var mellom fylkesmann Gabrielsen og general Lindbäck-Larsen unndrar seg min bedømmelse.

Det som er nevnt i ovenstående turde medføre at man

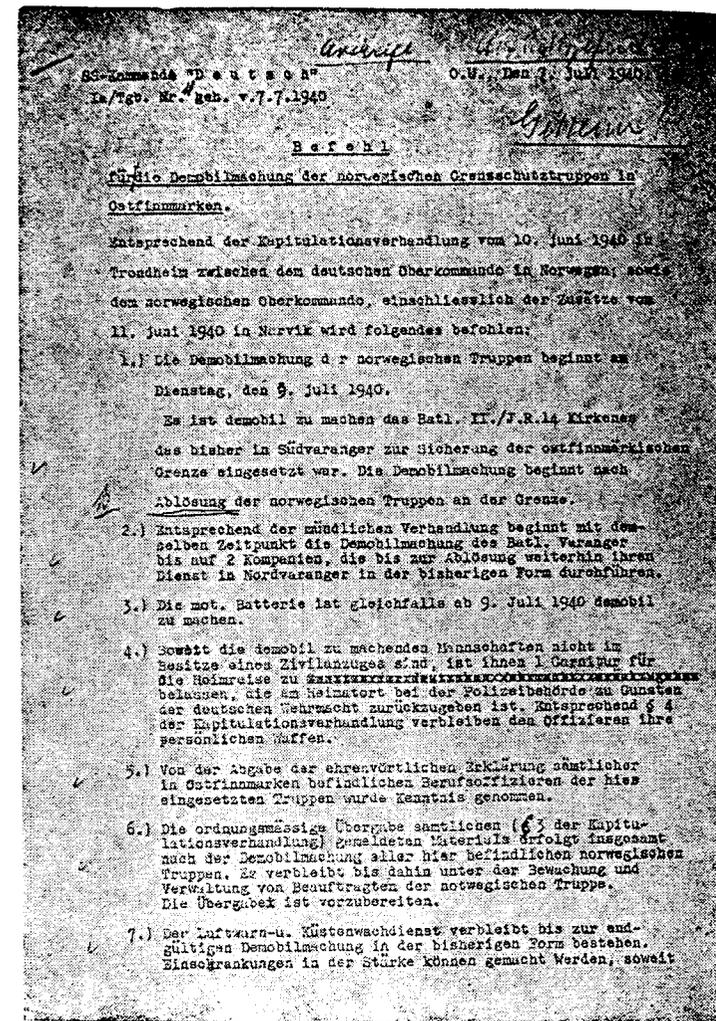

Fig. 10. Dette dokument, ordre av 7. juli 1940 fra privatarkivet til den tidligere forsvarssjefen i Øst-Finnmark, oberstløytnant Edvard Os, forteller om hvordan de norske tropper ble demobilisert under tysk ordre. I innledningen henviser da også SS-Obersturmbannführer Deutsch til kapituljonsavtalen av 10. juni 1940 i Trondheim, inklusive tilleggene eller tilleggsavtalen av 11. juni 1940 i Narvik. Også her trer Narvik-avtalen tydelig fram ved sin bestemmelse om at de norske styrker er stillet under tysk overkommando.

Riktig avskrift av dette dokument er bekreftet av daværende kaptein, nå oberst Audun Magnus.

bokstavelig talt tar en opprydning i de krigshistoriske aktstykker. Skal vi lære av fortiden, må vi ikke leke blindebukker med kildene i en misforstått tro på at den sanne sammenheng kan være mindre smigrende eller fordelaktig. Det ville tjene også vårt forsvars interesser om man kunne møte de historiske problemer med en civil courage som var noenlunde på høyden med det militære mot man tidligere konfronterte fienden med.

**Ekspedisjonen fra fylkesmann
H. Gabrielsen og major
O. Lindbäck-Larsen til Innenriksdeparte-
mentet 24/10 1940 med vedlegg.**

INNENRIKSDEPARTEMENTET, OSLO.

Forsvaret av Øst-Finnmark.

Det har nylig vært ført en resultatløs forhandling om denne sak. Da jeg ikke vet om det nye riksstyre er orientert om sakens forhistorie, vedlegger jeg et P.M. om denne.

Som det sees, dreier saken seg om å sørge for at vi beholder muligheten for å etablere vakthold og forsvar av Øst-Finnmark om de tyske tropper trekkes ut av landet. Det vil blant annet si å sørge for at tilbaketrekning av de tyske tropper ikke skal være umuliggjort fordi vi ikke har noe å sette i stedet.

I begynnelsen av august hadde det enda vært mulig å gjenoppsette 6. Divisjon i løpet av en måneds tid — om våpen og annet militært utstyr kunne stilles til rådighet.

Enda er det mulig å gjenoppsette Divisjonen. Men neppe med mindre enn 2.½ -3 måneders varsel. En nøytralitetsvakt bestående av de to finnmarksbataljoner vil dog kanskje fremdeles — under samme betingelser — kunne settes opp i løpet av 3-4 uker.

Vi vil da være henvist til en virkelig nyorganisasjon som vil ta lang tid. Eller — i en akutt krise — til improvisasjon. Det vil — som vi nå med erfaringens sikkerhet vet — si hjelpeløshet.

Bortsett fra den betydning spørsmålet vil ha i forholdet til okkupasjonsmakten, som så vidt forståes ikke kan få noen ulemper, men visse fordeler av en ordning, er saken av den største betydning for vårt forhold til Sverige og Finland.

Hensynet til de andre skandinaviske stater ga — som det dokumentarisk kan fastslåes — de siste stadier av 6. Divisjons kamp ideinnhold også etter at i virkeligheten ethvert håp om gjenerobring av de besatte områder hadde mistet enhver aktualitet. Og med den innstilling som de siste måne-

der har skapt i disse folk, vil vi ikke oppnå likestilling med dem før vi igjen eksisterer militært.

Jeg henstiller til Innenriksdepartementet ved forhandlinger med de tyske myndigheter å søke saken løst.

Nord-Norges administrasjon,
Tromsø, den 24. oktober 1940.

H. Gabrielsen (sign.)

O Lindbäck-Larsen
(sign.)

P.M. om Forsvaret av Finnmark.

Under forhandlingene om fiendtlighetenes opphør ble det bestemt at 2 norske bataljoner og et motorisert batteri som stod i Øst-Finnmark, fortsatt skulle bli stående som grensepolititropper under kommando av fylkesmann Gabrielsen, — inntil de kunne bli avløst av tyske tropper.

Det var de norske myndigheter som presset på for å påskynde denne avløsning, fordi tilstanden i vedkommende norske avdelinger under inntrykket av den utrygge situasjon var temmelig deprimert.

De tyske myndigheter var til å begynne med ikke særlig interessert i å overta dette område, og ca. den 20. juni (antakelig 24. eller 25.) ble stabssjefen ved 6. Divisjon, major Lindbäck-Larsen, kalt til «FOK» (Forsvarets Overkommando) i Øverbygd, hvor general Ruge meddelte at det nå var endelig bestemt at grense-vakten i Finnmark skulle være norsk — dog således at de avdelinger som stod der skulle kunne avløses av andre norske tropper.

Majoren fikk i denne forbindelse direktiver for hvordan denne styrke organisasjonsmessig skulle kunne utnyttes som en skole for hæren, og styrken videre søkes utbygget med nye tjenestegrener m. v. (bilag 1).

Samtidig ga generalen direktiver for utdannelsen i skrivelse til fylkesmann Gabrielsen den 24.6.1940, (bilag 2).

Det ble truffet forberedelse til oppsetning av nye avdelinger for avløsning i Øst-Finnmark, men alt få dager senere — ca. 28. juni — ble det bestemt at de norske tropper skulle avløses av tyske.

I forbindelse med avviklingsarbeidene etter krigen utarbeidet i begynnelsen av august stabssjefen et konsept til en skrivelse fra 6. Divisjon til Administrasjonsrådet, hvor det ble påpekt at en ny mobilisering av 6. Divisjon ville bli en meget langsiktig affære om det ikke ble gitt tillatelse til å ta opp visse mobiliseringsforberedelser blant stabens oppgaver.

Dette ville bety at hvis tyskerne skulle ville trekke seg ut av Norge, ville vi bli nødt til å be dem bli stående i Finnmark for ikke å legge landet åpent for Russland.

Før skrivelsen kunne sendes til underskrift til Divisjonskommandoen, oberst Faye, som oppholdt seg i Oslo, kom det telegrafisk meddelelse om Administrasjonsrådets bestemmelse av 9.8.1940 om fullstendig oppløsning av den norske forsvarsmakt. Saken hadde derved forandret karakter. Men realiteten var den samme. Og major Lindbäck-Larsen sendte skrivelsen i eget navn til Administrasjonsrådet den 16. august 1940 (bilag 3):

I løpet av august kom det rykter som tydet på en tilspising av forholdene ved Russlands nordøstre grense. De militære forberedelser var av en slik natur at fylkesmann Gabrielsen fant det riktig å gjøre Administrasjonsrådet oppmerksom på saken og fløy sammen med major Lindbäck-Larsen til Oslo.

Administrasjonsrådet bestemte etter forhandlinger 20.-22.8.1940 at det skulle gjøres et forsøk på å få anledning til å opprettholde et visst mobiliseringsberedskap for 6. Divisjon, om mulig også få overta grensevakten i Øst-Finnmark etter samme prinsipp som i juni. Videre ble det bestemt at det skulle søkes opprettet et norsk tråleroppsyn. Men det ble bestemt av denne sak skulle tas opp av Nord-Norges administrasjon overfor de lokale tyske myndigheter.

Major Lindbäck-Larsen utarbeidet et P.M. om de retningsinjer som tenktes fulgt i arbeidet. Eksemplarer av dette P.M. ble levert til Hærens sivile administrasjon og til Justisdepartementet. Et eksemplar følger (bilag 4).

Endelig utarbeidet majoren et P.M. til bruk ved innledning av forhandlingene med de tyske myndigheter. Dette P.M. ble forelagt fylkesmann Gabrielsen, som ikke hadde noe å bemerke. (bilag 5).

Omkring 20.9.1940 anmodet majoren den tyske Wehrmachtsbefehlshaber i Tromsø om å formidle en sammenkomst med general Dietl. Det trakk imidlertid ut med sammenkomsten, idet det stadig ble stillet i utsikt at generalen skulle komme til Tromsø. I ventetiden ble Administrasjonsrådet erstattet med det nåværende riksstyret.

Etter noen overveielser ble det bestemt at dette ikke skulle medføre noen endring i det gitte oppdrag, idet saken haster og ikke antokes å ha forandret karakter, — bortsett fra

at henvendelsen til general Dietl under de nye forhold bare kunne ha karakteren av en sondering.

Den 21.10.1940 hadde major Lindbäck-Larsen en konferanse i Kåfjord i Alta med general Dietl.

Generalen anså seg ikke berettiget til å drøfte et spørsmål av den art det her dreiet seg om, da det var av overveiende politisk natur.

Tromsø, den 24. oktober 1940.

Avskrift.

Hemmelig.

P. M.

Grensevaktpolitiavdelingene i Øst-Finnmark.

Hvis ordningen blir noenlunde permanent, bør vi prøve å utnytte grensevaktpolitiavdelingene som befalsskole for Hæren, således:

1. Som bataljons- og kp.sjefer (batterisjef), adjutanter samt nestkommanderende ved kp. (btt.) brukes de best skikkede fra hele hæren, med fortrinnsvis sikte på at hovedoppgaven er befalsutdannede.

2. Som troppsjefer brukes løytnanter (K) av de siste offiserskull (1940, 1939, 1938).

3. Som underordnet befal brukes de som i 1939 og 1940 ble antatt som kadetter av krigsskolen.

4. De menige antas så vidt mulig jevnt fordelt fra alle Hærens regimenter, fortrinnsvis korporaler og menige som etter sin sivile utdanning og etter avdelingenes uttalelser antas skikket for utdanning til troppsførere.

Utdannelsen legges slik an at de skikkede i løpet av en 6 måneders periode kan bli utdannet som troppsførere (altså som 6-måneders troppsførerkurser).

De som ønsker videre utdanning og ansees skikket for dette, kan beholdes ytterligere 1 år for utdanning til offiserer.

5. Grensevaktpolitiavdelingene holdes utenom Hærens normale organisasjon. D.v.s. at Varanger bataljon og I/I.R.14 demobiliseres.

Det søkes ordnet slik at grensevaktpolitiavdelingene ikke legger beslag på Varanger bataljons materiell. Dermed har vi denne bataljon som når som helst kan mobiliseres som forsterkning for grenseavdelingene.

6. Ved stadige små forhandlinger med tyskerne bør søkes oppnådd en suksessiv styrkelse av grensevaktpolitiavdelingene f. eks.

få håndgranater og maskinpistoler til infateribataljonen,

få antall bombekastere øket til 6 pr. bataljon,

få litt panservernskyts og luftskyts,

Prøve å få øket artilleriet fra ett batteri til en bataljon.

Få satt opp en liten pionertropp og sambandstropp (også radio), slik at vi kan få drevet befalsutdanning også for ingeniørvåpnet.

Prøve å få lov til å ha noen fly.

Det kan tenkes at situasjonen kan utvikle seg slik at tyskerne kan bli villige til å tillate dette og skaffe oss materiell: det gjelder å være frempå og nytte chansen som byr seg.

7. Vi må imidlertid holde strengt fast ved at det ikke må være noen samrøring mellom norske og tyske tropper i Øst-Finnmark, så lenge Norge og Tyskland offisielt er i krig med hinannen.

Avskrift.

Forsvarets Overkommando.

Nordmo i Øverbygd den 24. juni 1940.

Jnr. 2144/1940.

Personlig.

Til

Herr Fylkesmann Gabrielsen.

Utdannelsen ved Grensevaktpolitivdelingene i Øst-Finnmark. i tiden 1/8 - 1/10 1940.

Under den foreløpig ordning i tiden 1/7 - 1/10 1940 (Jfr. annet skriv i dag) skal utdannelsen omfatte:

fortsatt enkeltmannsutdanning (fysisk trening, finpussing av detaljer, skyting), nærkampøvelser m.v.

taktisk utdanning i tropp, kompani (batteri) og bataljon

For lagførere og menige bør utdannelsen søkes lagt slik an at alle som har anlegg for det ved avslutningen av den 3-måneders utdanningsperiode er fullt utdannet — etter sine anlegg — som nestfører ved tropp, lagfører eller spesialist.

For befalets vedkommende bør målet være at de, ved avslutningen av den 3-måneders utdanningsperiode er skikket for føring av nest høyere enhet (tropp, kompani, batteri) enn den de etter sin grad normalt skal føre.

Det skal legges vekt på en stram «garnisonerende» tjeneste (personlig stramhet og føring, indre tjeneste, orden og disiplin) og en så hard trening at grensevaktpolitivdelingene verdig kan representere vårt land i grensetraktene og bli forbilleder for tjenesten i den norske hær når den i sin tid blir gjenopprettet.

Ved antagelsen av frivillige (se annet skriv i dag) bør tas hensyn til det mål for utdannelsen som her er angitt.

Dette skriv er sendt til fylkesmann Gabrielsen og oberst Faye. Den blir *ikke* å meddele videre i denne form. Men oberst Faye sørger, gjennom sine ordrer og direktiver for øvelsene, for at utdannelsen blir lagt an overensstemmende med foranstående.

Otto Ruge.
(sign.)

H.Hansson.
(sign.)

Avskrift.

6. DIVISJON

Tromsø, 16. august 1940.

Til

Administrasjonsrådets formann,
herr Fylkesmann Christensen.

Nord-Norges forsvar...

I forbindelse med forhandlingene før kampene i Nord-Norge ble innstillet framholdt Divisjonen at troppene i Finnmark — 2 bataljoner og det forsterkede Garnisonkompani i Sør-Varanger og et motorisert batteri felttropper — burde søkes opprettholdt gjennom forhandlinger med tyskerne.

Dette ønske ble det tatt hensyn til forsåvidt som det ble bestemt at troppene skulle opprettholdes til de ble avløst av tyske tropper.

Troppene ble stillet under fylkesmann Gabrielsen som i den anledning fikk stabsjefen ved 6. Divisjon til rådighet som stabsjef. Og det alminnelige direktiv fra Forsvarets Overkommando gikk ut på at troppene under ingen omstendigheter måtte komme i en situasjon som hadde karakter av samarbeid med de tyske tropper. Da skulle de straks demobiliseres.

Tyskerne viste til å begynne med ingen interesse for å overta vaktholdet i øst. Den siste beskjed som kom fra Forsvarets Overkommando gikk ut på at tyskerne ikke hadde til hensikt å avløse våre tropper som derfor skulle bli stående.

Noen dager etter kom likevel meddelelse om at troppene skulle avløses. Og i slutten av juli var våre tropper i Øst-Finnmark demobilisert.

Det har f.t. ingen hensikt å undersøke om det kunne eller burde vært gjort mer for at Norge selv fikk besørge vaktholdet mot øst. Derimot er det absolutt nødvendig å treffe forberedelser for den situasjon som vil oppstå når tyskerne igjen trekker sine tropper bort.

Vi vet lite om når dette vil skje. Det kan hende det vil ta lang tid, og at det forsåvidt er å ta bekymringer unødig på forskudd. På den annen side har årets begivenheter gitt

uhyggelige illustrasjoner til faren ved å stole på vår evne til å forutse endog meget forestående begivenheter.

Vi vet heller ikke noe om under hvilke forhold politisk og strategisk sett tyskerne vil trekke seg ut av Nord-Norge. Men rent eksempelvis skal nevnes at om det skulle foregå i løpet av inneværende måned — og endog det kan vel ingen med sikkerhet benekte muligheten av — ville det med overveiende sannsynlighet bety tapet av større deler av Nord-Norge og kanskje deler av resten av Nord-Skandinavia med.

Det dreier seg ikke om bare mobilisering av Varanger bataljon. Tvertimot bør denne bataljon ikke mobiliseres for grensevakt om igjen. Den har hatt så lang tjeneste og så deprimerende tjeneste under krigen at den ikke påny bør settes inn på samme måte.

6. Divisjon har under nøytralitetsvakten under Finlands-krigen framholdt at det trenges 3½ bataljon og ca. 2 batterier for å oppta forsvarskamp i Øst-Finnmark. Og styrken ble også etterhvert bragt opp til denne styrke som så ble redusert med en bataljon og ca. et batteri da Nord-Norge ble angrepet annetsteds.

Betydningen av grensevakten i Øst-Finnmark illustreres best ved det faktum at vi fant å måtte holde 2½ veltrent bataljon og et batteri der gjennom hele krigen tiltross for at vi ikke så oss istand til å skaffe våre bataljoner på Narvik-fronten avløsning.

På et tidspunkt i begynnelsen av mai var det besluttet å føre en bataljon vekk. Men tanken ble oppgitt da vi fikk grunn til å mistenke at den engelske flåte ikke betydde noen pålitelig sikring for våre østlige farvann. Og Forsvarets Overkommando meddelte etterpå at den med engstelse hadde mottatt medelelse om Divisjonens beslutning om å svekke styrken i Øst-Finnmark.

Vi kan idag ikke mobilisere innen en rimelig frist og kan ikke etablere vakthold innen den frist tyskerne kan ventes å gi oss før de eventuelt forlater området.

Vi kan overhodet idag ikke etablere en ordnet mobilisering. *Vi er i den situasjon at vi kan bli nødt til å be tyskerne ikke å forlate Nord-Norge for ikke å utsette dette — og våre naboland — for en ny katastrofe.*

Det militære distriktsforvaltningskontor for Nord-Norge henstiller at det blir tatt opp forhandlinger med okkupa-

sjonsmyndighetene om gjenopptagelse av normal fredsvirk-somhet for 6. Divisjons vedkommende.

Mobiliseringsoppgjørene må bringes i orden og krigstjene-stekort og meddelse om krigstjenestegjøring må sendes ut som vanlig — eller helst alt ut på høsten.

Mobiliseringsplanene må revideres og det trenges avtale med de lokale tyske myndigheter om lagringen av avdelinge-nes militære utstyr.

Det bemerkes at en slik ordning ikke vil være i strid med avtalen mellom den norske og den tyske overkommando om innstillingen av fiendtlighetene i Nord-Norge. Den vil tvertom være den naturlige konsekvens av avtalen.

Før ovenstående skrivelse kunne ekspederes herfra, mot-tok kontoret telegram fra 1. Hærkontor om at forsvaret helt skulle oppløses fra 30/9 1940.

Saken har dermed *etatsteknisk* mistet sin aktualitet. Jeg anser det derfor ikke lenger nødvendig å innhente under-skrift fra fungerende divisjonskommandør.

Men *nasjonalt* er saken framdeles aktuell — og akutt.

Når — og hvis — tyskerne nå forlater Nord-Norge, vil landsdelen gå over på andre hender. For Norge er den tapt hvis vi ikke sørger for å bli istand til selv å besette den militært.

Endog en engelsk seier vil ikke skaffe oss Nord-Norge tilbake, hvis vi først mister det.

Ovenstående skrivelse inneholder bare premisser. Såvidt jeg forstår er de utvilsomme.

Konklusjonen er såvidt jeg kan se like utvilsom:

Bestemmelsen om at Den norske forsvarsmakt skal opplø-ses fra 30. september må — for ingen pris — bli effektiv.

P.M.

6. Divisjons stilling under okkupasjonstiden.

De premisser som må ligge til grunn for opprettholdelse av mobiliseringsberedskap for 6. Divisjon er — sålenge det ikke er sluttet fred mellom Norge og Tyskland:

1. Det må ikke bli noen samrøring mellom norske og tyske militære kommandoforhold.

2. Det må kunne gis tyskerne sikkerhet for at Divisjonen ikke mobiliserer avdelinger mot tyskernes vilje.

Ad I. Ordningen hittil har tilgodesett det første hensyn. Stabene har vært i virksomhet på basis av utelukkende norske myndigheters autoritet.

De oppsatte avdelinger på østgrensen stod under fylkesmann Gabrielsen i form av grensepoltiavdelinger og var kommandomessig frigjort fra divisjonsforbundet («distriktskommandoen»).

Ad 2. I virkeligheten har tyskerne full sikkerhet mot misbruk av Divisjonens organisasjon ved at alle dens aktive funksjonærer har avgitt æresord.

En videre materiell sikring vil tyskerne kunne gis ved at de fortsatt beholder forvaltningen av Divisjonens materiell.

Teoretisk kan det tenkes at Divisjonens mobiliserte personell vil kunne sette seg i besittelse av materiellet ved kup. Men den teoretiske risiko vil kunne reduseres til et minimum ved å legge materiellet på slike steder at ubemerket samling av folk er umulig og hvor lagrene er effektivt sikret ved tysk forlegning.

Det bør — av flere grunner — innføres full regimentsadministrasjon for personellets vedkommende. Derved vil også stabtjenesten — sett fra tysk standpunkt — med fullt tilstrekkelig effektivitet kunne overvåkes ved kontroll av post, telegraf og telefon.

Det vil være enkelt å påby at militære ekspedisjoner bare må gå ut i konvolutter som har trykt på avsenderavdelingens navn. En omgåelse av en slik bestemmelse vil ikke kunne bortforklares — og vil neppe bli forsøkt.

Det forbyr seg av seg selv i de små nordnorske byer m.v. å sende ut et større antall militære brever uten at det straks

vil virke påfallende. Forsøk på å overtrent en bestemmelse som den nevnte i forbindelse med innkalling av noe omfang kan en derfor helt bortse fra.

Formålet med bibelhold av 6. Divisjon må være at Divisjonens avdelinger — skal kunne mobiliseres for forsvaret av Finnmark og Troms fylke — omtrent med samme frist som før.

Dertil kreves opprettholdelse av alle nåværende staber. Til nød kunne en tenke seg å sløyfe I.R.14. Det tør nemlig hende at tyskerne vil betrakte Vest-fjorden som det geografiske skille mellom Nord-Norge og Sør-Norge.

Konklusjon nr. 1.

6. Divisjons staber opprettholdes — eventuelt med unntagelse av I.R.14 og bemyndiges til å utarbeide nye mobiliseringsplaner — og oppgjør.

Vi kan antagelig ikke regne med å få overta vårt materiell til forvaltning.

Det vil da måtte treffes avtale om hvor og hvorledes det skal overtas av våre avdelinger ved krigsoppsetning.

Det beste ville være at det ble pakket ferdig kompanivis, klær til utlevering. Dette arbeid måtte uten risiko — sett fra tysk synspunkt — kunne utføres av våre egne folk. Det ville jo i tilfelle foregå under tysk oppsyn på de steder hvor tyskerne oppbevarer materiellet.

Konklusjon nr. 2.

Det nødvendige materiell for oppsetting av 6. Divisjonens avdelinger reserveres — henholdsvis nyanskaffes, og det treffes avtale lokalt mellom de norske og tyske militære myndigheter om hvorledes materiellet skal overtas av de norske avdelinger ved krigsoppsetning.

Det som er nevnt foran dreier seg utelukkende om kontorarbeid og rent forvaltningsarbeid. Det vil derfor neppe vekke synderlig offentlig oppmerksomhet.

Vanskeligere blir det med oppsatte avdelinger. Likevel bør det søkes oppnådd tillatelse også til å sette opp slike.

Det bør da treffes en ordning så de ikke er i samme område som tyske tropper.

Det er først og fremst behov for å gjenopprette «Garnisonskompaniet i Sør-Varanger». Dette kompani var nemlig forutsatt å skulle gå over til panservernkompani, og det er særdeles viktig å komme igang med utdanning av slike tropper så det er ordnet når det blir spørsmål om krigsoppsettning.

Men det kan ikke ventes at tyskerne vil tillate det opprettet i Kirkenes sålenge de selv har vakhudet i Øst-Finnmark. Derimot er det tenkelig at det kunne opprettes i Vardø, Hammerfest eller Skoganvarre.

Konklusjon nr. 3.

Garnisonskompaniet bør gjenopprettes på et sted som fastslås etter konferanse med de tyske myndigheter.

Det er ikke mulig planmessig å bringe Befalsskolen i normal gjenge for et «befalsskull 1941». Det måtte da vært tatt ut aspiranter i sommer for utdanning som alminnelige soldater.

Det ligger derfor nærmest utenfor rammen av den sak som her skal behandles å få befalsskolen igang.

Men det er ønskelig at den i all fall er i full gang for et befalsskull 1942, d.v.s. den bør kunne virke som befalsskole fra neste sommer.

Forskolen har sin sosiale betydning. Det ønskelige er: at forskolens 1. klasse fra i fjor, snarest mulig kommer i gang og at forskoleaspiranter om mulig kan tas inn som vanlig i mars.

Skolen kan neppe ligge i Harstad. Men det er sannsynlig at den kan skaffes brukbare lokaler i Ramsundet.

Konklusjon nr. 4.

Det er ønskelig at befalsskolens forskole kommer i gang senest til våren, og befalssklassen fra neste sommer på et sted som fastslås etter konferanse med de tyske myndigheter.

Ordningen med norske grensevaktbataljoner i Øst-Finnmark strandet på visse øyeblikkelige vanskeligheter i de daværende avdelinger. Men selve ordningen var den for Norge og Norden fordelaktigste og beste.

Den bør søkes gjennomført.

Med hensyn til de tyske behov for sikkerhet er å merke

at slike bataljoner ikke kan bety noen som helst trusel mot den tyske okkupasjonsmakten. Selv om en bortser fra at bataljonenes viktigste befal vil være bundet av sine æresord, vil bataljonene for sin eksistens være avhengig av tilførseler og transportmidler som tyskerne helt vil kunne kontrollere.

Styrken bør mobiliseres som normale formasjoner av 6. Divisjon. Men styrken av korporaler og menige bør skaffes i form av frivillige, og for verving av disse bør det kunne tas folk også fra andre divisjonsdistrikter.

Som passende styrke for «grensepolitiet» i Øst-Finnmark kan uttas 2 infanteribataljoner, en bergartilleribataljon og 1 pionerkompani — alle med motorisert mat og pakkentren.

Konklusjon nr. 5.

Vakthudet i Øst-Finnmark bør igjen overtas av norske tropper.

Oslo 3.9.1940

O. Lindbäck-Larsen

P.M. für Verhandlungen mit den deutschen Behörden.

Die Verteidigung Nordnorwegens.

Die nördlichsten Teile Nordnorwegens — wenigstens Finnmark Fylke, vielleicht auch die nördlichsten Teile des Troms Fylke — sind ohne strategische Bedeutung im Krieg Deutschlands gegen England.

In *defensiver* Hinsicht ist die Verlegung deutscher Truppen nach dort nur im Verhältnis zu Russland von Bedeutung. Es ist nicht unsere Sache zu beurteilen, welche Bedeutung die erwähnten Truppen haben in der allgemeinen Politik Deutschlands gegenüber Russland und Finnland. Wir sind aber berechtigt, hervorzuheben, dass die Unteilbarkeit Norwegens einer ernstlichen Gefahr ausgesetzt wird, falls Finnmark Fylke einer russischen Invasion offen gelegt werden sollte.

Feindliche Handlungen gegen Finnmark — sei es von englischer oder russischer Seite — sind unserer Ansicht nach wenig geeignet, Deutschland zu treffen. Für Deutschland hat Finnmark — soviel wir sehen — keine strategische Bedeutung in defensiver Hinsicht. Solche Angriffe werden Norwegen viel mehr als Deutschland treffen.

Dieses würde den Staaten Russland und England in einer nicht misszuverstehenden Weise demonstriert werden, wenn die militärische Bewachung in Finnmark — z. B. im Gebiet östlich vom Porsanger Fjord — norwegischen Truppen überlassen würde.

Wir haben ein Gefühl davon, dass die augenblickliche Lage an unserer östlichen Grenze nicht so abgeklärt ist, dass eine Ablösung durch norwegische Truppen von deutscher Seite in Erwägung genommen werden kann.

Aber die Lage ist augenblicklich so, dass in Anbetracht der absoluten militärischen Machtlosigkeit Norwegens eine derartige Ablösung heute überhaupt nicht wird ausgeführt werden können — auch nicht mit einem Monat Frist — wenn auch die Lage an der Ostgrenze es ermöglichen sollte, und *selbst wenn es von deutschen Interessen aus gesehen direkt wünschenswert sein sollte.*

Es ist nicht unsere Sache, die vielen Lagen anzugeben, die

es von deutscher Seite erwünscht machen können, die Bewachung in Ostfinnmark norwegischen Truppen zu überlassen. Aber wir möchten darauf deuten, dass die Versorgung norwegischer Truppen in Finnmark mit weit weniger Gefahr verbunden sein wird, als die Versorgung deutscher Truppen annehmbar ist. Die Gefahr etwaiger Angriffe auf die Zufuhren der *norwegischen* Truppen wird wahrscheinlich erst dann aktuell werden, wenn und falls Russland an dem Krieg beteiligt wird.

Wir möchten auch darauf deuten, dass es gegebenenfalls für erwünscht angesehen werden kann, die deutschen Truppen von dem Wachdienst in Finnmark zu schonen, in Anbetracht der dortigen klimatischen und atmosphärischen Verhältnisse.

Als Ausgangspunkt muss festgestellt werden, dass norwegische Truppen unter deutschem Kommando nicht stehen können. Die nach dem Waffenstillstand im Juni gefundene Formel muss fortdauernd verwendet werden, falls norwegische Truppen die Bewachung übernehmen sollen. Die norwegischen Truppen müssen, wie damals, unter dem Kommando des Fylkesmanns Gabrielsen stehen, und zwar als «Grenzpolizeiabteilungen».

Solche Abteilungen können nur aufgesetzt werden, wenn und falls es möglich ist, ihnen Dispositionsstellen anzuweisen, wo sie in isolierten Wach- und Wehrabschnitten unter dem direkten Kommando des Fylkesmanns stehen können.

Indem wir als Ausgangspunkt ein Ansetzen zum Gebiet Ifjord — Tana — Varanger Fjord nehmen, dürfte natürlich sein, es darauf anzulegen, eine Wachtstärke von einer schwachen Brigade *aufsetzen* zu können und eine ähnliche Stärke für Ablösungs- und Verstärkungszwecke *klar zum Aufsetzen* zu haben.

Wir verstehen, dass die deutschen Behörden Sicherheit haben müssen dafür, dass norwegische militärische Veranstaltungen nicht in einer solchen Form gemacht werden, dass sie auf irgend eine denkbare Weise die Effektivität der deutschen Besetzung bedrohen können oder sogar norwegische Unternehmungen gegen die Besatzorgane ermöglichen.

Wir verstehen auch, dass jeder Vorschlag zur Wahrnehmung der Sache, die wir hier unter Behandlung haben und

zu deren Wahrnehmung es, unserer Ansicht nach, unsere nationale Pflicht ist, Mittel zu suchen selbst im jetzigen Unglück Norwegens — diese Sicherheit redlich geben muss.

Das heisst, dass die vorgeschlagenen militärischen Vorbereitungen einer solchen Art sein müssen, dass sie nicht in militärische Realitäten umgesetzt werden können, ohne dass man das Erlaubnis der deutschen Behörden hat.

Die Vorbereitungen müssen darauf beschränkt werden, uns in den Stand zu setzen, die Schutzwehr in Finnmark zu übernehmen, wenn die deutschen Behörden es als vereinbar mit deutschen Interessen ansehen, diese Uebernahme zu gestatten — und, wenn *gleichzeitig* die norwegischen Zentralbehörden dieselbe als wünschenswert ansehen.

Die allgemeinen Voraussetzungen einer derartigen Ordnung dürften diese sein:

1. norwegische Stäbe, die die Einberufung vorbereiten und das Aufsetzen und die Verlegung planen können,

2. ehrenwortliche Erklärung von allen Offizieren, die bei dem Planen und der Einberufung im Falle eines Aufsetzens mitwirken, darüber, dass sie keine feindliche Handlungen gegen die deutschen Besatzbehörden vornehmen wollen,

3. Vorräte, die an solchen Stellen gelagert sind, dass sie zur rechten Zeit an die Aufsetzungsorte gelangen können, sonst aber in deutschem Besitz oder unter deutscher Kontrolle sind,

4. Bestimmungen, welche sicherstellen, dass der Befehl zur Sammlung des Personals nicht ohne Wissen der deutschen Behörden ausgehen kann.

O. Lindbäck-Larsen

Navneregister

A

Adlerkreutz, Carlos ... s. 83.
Anker, Johan ... s. 41-44.

B

Benecke, Berthold ... s. 32.
Berg, Ole ... s. 29, 72.
Berg, Paal ... s. 89.
Bräuer, Curt ... s. 18.
Buschenhagen, Erich ... s. 67-68, 117, 119.
Buttlar, Treusch von ... 64, 117

C

Christensen, Ingolf E ... s. 83, 91-92, 133

D

Dellbrügge, Hans ... s. 92-93.
Diels, Rudolf ... s. 21.
Dietl, Eduard ... s. 50, 53, 84, 91, 93, 100, 128-129.
Dormer, Sir Cecil ... s. 43.

F

Falkenhorst, Nikolaus von ... 80, 83-84, 106, 117.
Faye, Wilhelm ... s. 16, 21, 76-79, 81, 113-115, 128, 132.
Fleischer, Carl ... s. 20, 27, 44.
Friis, Jacob ... s. 88, 90, 92, 95, 120.

G

Gabrielsen, Hans ... s. 24, 70, 76-77, 79, 82-86, 89-91, 93, 95-96, 99-100, 102-105, 113-17, 119, 123, 126-28, 132, 133, 136, 141.
Gaertner, Franz von ... s. 76.
Gaulle, Charles de ... s. 36.
Gustavsen, Finn ... s. 90.
Günther, Christian ... s. 45.

H
 Hagelin, Viljam ... s. 92, 93, 104.
 Handal, Nils ... s. 94, 118.
 Hansson, Halvor ... s. 48, 51, 77, 112-113, 132.
 Hartmann, Sverre ... s. 67, 112.
 Hauge, Jens Christian ... s. 28.
 Hindenburg, Paul von ... s. 35.
 Hitler, Adolf ... s. 21, 47, 80-84, 92, 99.
 Hjelmteit, Nils ... s. 38-40.
 Hønsvald, Nils ... s. 87.
 Haakon VII ... s. 41-42, 44, 45, 49.

I

Ingstad, Helge ... s. 95.

J.

Jacobsen, Hans S. ... s. 66-68.
 Jahn, Gunnar ... s. 84-86, 89, 92.

K

Koht, Halvdan ... s. 13-14, 18, 26, 39, 45-46, 53, 88, 97.
 Kuusinen, Otto W ... s. 20, 25.

L

Landmark, Gerhard ... s. 42.
 Leopold, kong ... s. 36, 46.
 Lie, Jonas ... s. 21-22, 70, 97.
 Lindbäck-Larsen, Odd ... s. 20, 24, 44, 70, 76-78, 80, 82-83, 85,
 89-94, 96, 99-100, 102-106, 111-13, 119-20, 123, 126-29, 139,
 142.
 Løberg, Sverre ... s. 66-68.
 Laake, Kristian ... s. 16.

M

Marthinsen, K. A. ... s. 14, 21.
 Michelet, Jean d. B.V. ... s. 53.
 Monsen, Fredrik ... s. 16
 Munthe-Kaas, Otto H ... s. 49, 87.

N

Nansen, Odd ... s. 41-43.
 Neef, Fr. W. ... s. 60, 79, 118.
 Nielsen, Sven ... s. 18, 19
 Nygaardsvold, Johan s. 16, 17, 38, 40.

O

Olav, 'onprins ... 42-44, 53.
 Os, Edward ... s. 14-16, 18, 81.

P

Pétain, Henri P. B. ... s. 36.
 Pruck, Erich ... s. 32.

Q

Quisling, Vidkun ... s. 25, 69, 78, 102.

R

Ringels, Oberst ... s. 84, 91.
 Roscher Nielsen, Ragnvald ... s. 56-57, 60, 64-68, 112, 117, 119.
 Ruge, Carl Christian Conrad ... s. 28.
 Ruge, Otto ... s. 19, 22, 26-31, 34-39, 45-53, 57, 60, 65, 68-70,
 72, 76-82, 87, 95, 97-99, 102, 112-15, 117-19, 127, 132.
 Rygg, Nicolai ... s. 84.

S

Salvesen, Kaare ... s. 85.
 Sandvik, Trygve ... s. 87, 115.
 Scharffenberg, Johan ... s. 42.
 Schiøtz, Johannes ... s. 28.
 Schlebrügge, Hans von ... s. 79.
 Seect, Hans von ... s. 77.
 Siilén, Hilda Ellen af ... s. 28.
 Skancke, Ragnar ... s. 52.
 Skodvin, Magne ... s. 60, 62.
 Sommerfeldt, Ingeborg ... s. 28.
 Stalin, Josef ... s. 13.
 Steffens, William ... s. 51.
 Strugstad, Oscar S. ... s. 51, 52.
 Søvik, E. A ... 21.

T

Terboven, Josef ... s. 69-70, 73, 92-93, 99-100, 105.

U

Utheim, Trygve ... s. 95.
 Uthmann, Bruno von ... s. 83.

V

Vries Hassel, Ole ... s. 103-104.

Stiftelsen norsk Okkupasjonskrise 2014. s. 85.

W

- Welhaven, Kr. 2014. s. 85.
Wollebæk, Johan . . . s. 49.
Woodwards, Llewellyn . . . s. 41.
Worm-Müller, Jac. S. . . . s. 42.
Wrede Holm, Harald . . . s. 47-48, 51-53, 56.

PAX-BØKER

- 1 Orwell: Kamerat Napoleon kr. 7,20.
- 2 Ny utgave: PAX-BOK nr. 207.
- 3 Baldwin: Ingen kjenner mitt navn. 2. oppl. kr. 10,80.
- 4 Evang: Fred er å skape kr. 9,00.
- 5 C & M Legum: Sør-Afrika — krise for Vesten kr. 11,00.
- 6 Horowitz: Den kalde krigen 2. oppl. kr. 10,80.
- 7 Källberg: Kamerat med 700 millioner kr. 10,80.
- 8 Ullerstam: De seksuelle minoriteter. 2. oppl. kr. 9,00.
- 9 Gjessing: Sosialisme og fred kr. 8,80.
- 10 Ny utgave: PAX-BOK nr. 210.
- 11 Bertrand Russel på nært hold kr. 8,80.
- 12 Strategi for sosialisme kr. 4,40.
- 13 Baldwin: Et annet land Uts.
- 14 Marx: Samfunn og frihet Uts.
- 15 Gleditsch: Kamp uten våpen kr. 8,80.
- 16 Andreassen: Om 20 år kr. 8,80.
- 17 Nye veier til fred kr. 5,30.
- 18 Zinkin: India kr. 8,80.
- 19 Palmer: Jugoslavia kr. 8,80.
- 20 G. Myrdal: Vår truede verden kr. 11,00.
- 21 A. S. Neill: Summerhill 4. oppl. kr. 15,00.
- 22 Vaa: Honningfuglen og leoparden 2. oppl. kr. 11,00.
- 23 Bjørneboe: Til lykke med dagen 2. oppl. kr. 11,00.
- 24 Haaland: Lønn, skatt og det gode liv kr. 8,80.
- 25 Edwien: Dogmet om Jesus 2. oppl. Uts.
- 26 Grindrod: Italia kr. 8,80.
- 27 Storry: Japan kr. 8,80.
- 28 Arendt: Eichmann i Jerusalem kr. 11,00.
- 29 Næss: Hva er filosofi? 2. oppl. kr. 8,80.
- 30 Vøgt: Partisan på forpost kr. 8,80.
- 31 Bravermann: Sovjets framtid kr. 11,00.
- 32 C. Legum: Panafrikanismen kr. 11,00.
- 33 Ny utgave: PAX-BOK nr. 208.
- 34 Havrevold: Gruppen kr. 11,00.
- 35 Young: Intelligensen som overklasse. 2. oppl. kr. 8,80.
- 36 Hoffmann: Påskeopprøret 1958 kr. 11,00.
- 37 Langfeldt: Det direkte demokrati kr. 11,00.
- 38 Horowitz: USA og den tredje verden Uts.
- 39 Brox: Hva skjer i Nord-Norge? 3. oppl. kr. 11,00.
- 40 Ung profil. Essays av norske gymnasiaster kr. 8,80.
- 41 Byen og Samfunnet Uts.
- 42 Ph. & E. Kronhausen: Kvinnelig seksualitet 3. oppl. kr. 11,00.
- 43 Kafka: Amerika kr. 11,00.
- 44 Görling: 491 kr. 11,00.
- 45 Capek: Salamanderkrigen kr. 11,00.
- 46 Norske Sengehester 4. oppl. Uts.
- 47 Hall: Kjære Josefine kr. 8,80.
- 48 Davidson: Hvor går Afrika? kr. 8,80.
- 49 Huie: Tre liv for Mississippi kr. 11,00.
- 50 Haaland: Gymnaset under hammeren kr. 8,80.
- 51 Brodersen: Oppdragelse til frihet. Uts.

PAX-BØKER

- Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie
- 52 Hambro: Er gymnasia er menneske. 2. oppl. kr. 8,80.
 53 Bjerneboe: Jonas 2. oppl. Uts.
 54 Kierkegaard. PAX Filosofibibliotek. Utv. og innl. ved Næss kr. 11,00.
 55 Spinoza. PAX Filosofibibliotek, Utv. og innl. ved Fløistad kr. 11,00.
 56 Østerberg: Forståelsesformer. PAX Filosofibibliotek kr. 11,00.
 57 Scharnberg, Evensmo & Myrdal: Nordisk trio kr. 8,80.
 58 Mills: Det nye venstre kr. 8,80.
 59 Bull & Hegna: Mot Dag kr. 11,00.
 60 Fischer: Førstehjelp kr. 11,00.
 61 Eriksen & Rudeng: Foreningshåndbok kr. 11,00.
 62 Lidmann: Rapport fra Hanoi kr. 8,80.
 63 Updike: Kentauren kr. 12,30.
 64 Robbe-Grillet: Sjalousi kr. 8,80.
 65 Breien: Gale-Truls kr. 13,20.
 66 Dolci: Sicilia forteller kr. 11,00.
 67 Grønseth: Familie, seksualitet og samfunn kr. 11,00.
 68 Julsrud: Jambo Uganda 2. oppl. kr. 8,80.
 69 Enholm: Norge — en NATO-base? kr. 12,50.
 70 Blomquist: Fosterliv og fosterdød kr. 8,80.
 71 Bjørnsen: Abort i Norge kr. 8,80.
 72 Bringsværd, red.: Det står skrevet. Uts.
 73 Galtung: Fredsforskning kr. 8,80.
 74 Åmlid: Ut av kurs kr. 8,80.
 75 Gustavsen: Castro-Cuba. Uts.
 76 Hølmekjakk: Emigranten kr. 12,30.
 77 Hagerup: Kattelottet kr. 11,00.
 78 Porsholt: Truer Sovjet Vesten? kr. 11,00.
 79 Ny utgave: PAX-BOK nr. 211.
 80 Leibniz. PAX Filosofibibliotek. Utv. og innl. ved Hiorth kr. 11,00.
 81 Sartre: Væren og intet. PAX Filosofibibliotek, Utv. og innl. ved Vestre kr. 11,00.
 82 Wittgenstein. PAX Filosofibibliotek, Utv. og innl. ved Stigen kr. 11,00.
 83 Wilson: LBJ-brigaden kr. 9,00.
 84 Bradbury: Fahrenheit 451 kr. 11,00.
 85 Koritzinsky, red: Alternativer — 5 års fredsdebatt kr. 14,00.
 86 Klineberg: Psykologi og politikk Uts.
 87 Berger: Invitasjon til sosiologi Uts.
 88 Nehru: Verdenshistorie I kr. 12,00.
 89 Nehru: Verdenshistorie II kr. 12,00.
 90 Taylor: Årsakene til den annen verdenskrig kr. 14,00.
 91 Haaland: Kirkedød og gudsfrykt 2. oppl. kr. 9,00.
 92 Golding: Martin den skibbrudne kr. 11,00.
 93 Schlesinger: Den bitre arven kr. 11,00.
 94 Thich Nhat Hanh: Lotusen i ildhavet kr. 9,00.
 95 Hirsti: En samisk utfordring kr. 10,00.
 96 Baldwin: Nå tar jeg deg. Uts.
 97 Palm: De to ansikter. Uts.

PAX-BØKER

- 98 Andrszejewski: Den gyldne reven. Uts.
 99 Solheim: Vestavær kr. 11,00.
 100 Krigsspillet kr. 8,80.
 101 Weiss: Ransakingen kr. 14,00.
 102 Sartre: Politiske skrifter kr. 12,50.
 103 Johansen: Titokratiet kr. 12,00.
 104 Christophersen, red.: Bolsjevikkrevolusjonen 1917 kr. 14,00.
 105 Reed: Ti dager som rystet verden kr. 14,00.
 106 Horowitz: Den russiske revolusjon og den kalde krigen kr. 12,50.
 107 Kolstad, red.: Nei, vi elsker kr. 12,50.
 108 Karol: Kina I kr. 14,00.
 109 Karol: Kina II kr. 14,00.
 110 Fanon: Jordens Fordømte kr. 14,00.
 111 Cordtsen, red.: Blodflekkene på veien. Norsk Nyradikalisme fra Johan Borgen til Georg Johannesen kr. 12,50.
 112 Thomas Aquinas. PAX Filosofibibliotek, Utv. og innl. ved Tranøy kr. 12,50.
 113 Hegel. PAX Filosofibibliotek, Utv. og innl. ved Jon Elster kr. 12,50.
 114 Horney: Vår tids nevrotiker. Uts.
 115 Brown: Freud og hans etterfølgere kr. 14,00.
 116 Nirumand: Den frie verdens diktatur kr. 14,00.
 117 Carmichael & Hamilton: Svart makt kr. 12,50.
 118 Roll: Barnekrigen kr. 15,00.
 119 Nehru: Verdenshistorie III kr. 14,50.
 120 Nehru: Verdenshistorie IV kr. 14,50.
 121 Gjessing: Kibbutz kr. 12,50.
 122 Haaland: Rottefangeren fra Gutenberg kr. 12,50.
 123 Bjerneboe: Før hanen galer kr. 14,50.
 124 A. S. Neill: Spørsmål om Summerhill. Uts.
 125 Bastos: Menneskesønnen kr. 14,50.
 126 Hume. PAX Filosofibibliotek, Utv. og innl. ved Malmanger kr. 14,50.
 127 Heidegger. PAX Filosofibibliotek, ved Fløistad kr. 14,50.
 128 Lindsjø: Mennesket og hans hustru. Uts.
 129 Ny utgave: PAXBOK nr. 231.
 130 Sjöman: Jeg var nyfiken — gul/blå kr. 14,50.
 131 Draper: Amerikas maktmisbruk kr. 14,50.
 132 Wergeland: For almuen, red. av Ustvedt kr. 14,50.
 133 Sundt: Om sædelighetstilstanden i Norge I kr. 14,50.
 134 Sundt: Om sædelighetstilstanden i Norge II kr. 14,50.
 135 Reigstad: Tryggere Samliv kr. 14,50.
 136 Miller: Sex og menneske kr. 12,50.
 137 Bay: Når lov må brytes kr. 12,50.
 138 Enzenberger: Tyskland, Tyskland kr. 14,50.
 139 Guevara: Gerilja kr. 14,50.
 140 Foss: Rapport fra Berlin kr. 12,50.
 141 Debray: Revolusjon kr. 14,50.
 142 Nordhus: Jeg tar saken kr. 12,50.
 143 Bjerneboe: Norge, mitt Norge. Uts.

P. X-BØKER

- 144 Baldwin: Giovannis rom kr. 14,50.
 145 Baldwin: Rop det fra berget kr. 14,50.
 146 Lorenz: Studentenes opprør kr. 14,50.
 147 Haaland: Kjønn og sinn. Uts.
 148 Filosofiske tekster I. Utv. ved Stigen kr. 14,50.
 149 Filosofiske tekster II. Utv. ved Stigen kr. 14,50.
 150 Christophersen: Verdensrevolusjonen som ble vekk kr. 12,50.
 151 Kragh-Müller: I morgen er for sent kr. 14,50.
 152 Gerassi: Latin-Amerika. Uts.
 153 Sartre: Frihetens veier kr. 14,50.
 154 Tanner: Spionen som elsket sin neste kr. 12,50.
 155 Burroughs: Naken Lunsj kr. 14,50.
 156 Marcuse: Det en-dimensjonale menneske 2. oppl. kr. 14,50.
 157 Dalgard, red.: Sinnslidelse og samfunn 2. oppl. kr. 12,50.
 158 Ph. & E. Kronhausen: Pornografi I kr. 12,50.
 159 Ph. & E. Kronhausen: Pornografi II kr. 12,50.
 160 Tranøy og Hellesnes: Filosofi i vår tid kr. 12,50.
 161 Carnap: PAX Filosofibibliotek, Utv. og innl. ved Gullvåg kr. 14,50.
 162 Elster: Essays om Hegel og Marx. PAX Filosofibibliotek kr. 14,50.
 163 Solidaritet. Anti-imperialistisk årbok kr. 14,50.
 164 Roberts: Hele folket i forsvar kr. 14,50.
 165 Alldén, Berntson & Persson: U-hjelp og imperialism. Uts.
 166 Bjerneboe: Under en hårdere himmel kr. 15,00.
 167 Seierstad: Hva skjer i Afrika? kr. 15,00.
 168 Hansen: Det lyriske fattighus 2. oppl. kr. 12,50.
 169 Remlov og Hem, red.: Forsøksgymnasen i praksis kr. 15,00.
 170 Luxemburg: Jeg var, jeg er, jeg blir kr. 15,00.
 171 Thorsrud, red.: Fangeliv 2. oppl. kr. 12,50.
 172 Er ideologiene døde? Søkelys på en politisk myte. Uts.
 173 Elster: De evige spørsmål og vår tids svar kr. 12,50.
 174 Cohn-Bendit: Den senile kommunismen kr. 15,00.
 175 Lewis: Sanchez' barn kr. 15,00.
 176 Brodersen: Skole og anti-skole kr. 12,50.
 177 Peter Wessel Zappfe. PAX Filosofibibliotek, Utv. og innl. ved Fløistad kr. 15,00.
 178 Stafford-Clark: Dette sa Sigmund Freud kr. 15,00.
 179 Berntsen: Studenter og byråkrati kr. 12,50.
 180 Jæger: Syk kjærlighet kr. 15,00.
 181 Deilig er jorden? En gruppe unge kristne om kirken, samfunnet og revolusjonen kr. 15,00.
 182 Guérin: Anarkismen kr. 15,00.
 183 Dolci: La oss finne opp fremtiden kr. 15,00.
 184 Brox, red.: Norsk landbruk — utvikling eller avvikling kr. 15,00.
 185 Christie: Narkotika 2. oppl. kr. 12,50.
 186 Gustavsen: Rett på sak kr. 15,00.
 187 Angell, red.: Amerikanske fortellere kr. 15,00.
 188 Nietzsche: Tragediens fødsel. PAX Filosofibibliotek, Overs. og innl. ved Haaland kr. 15,00.

PAX-BØKER

- 189 Marcuse: Om frigjøring kr. 12,50.
 190 Dahl: Fra klassekamp til nasjonal samling kr. 12,50.
 191 Christiansen & Vold: Kampen om universitetet kr. 15,00.
 192 Thrane: Arbeidere, forén dere. Red. av Lorenz kr. 15,00.
 193 Haaland: Til forsvar for kannibalisme kr. 12,50.
 194 Trotskij: Den permanente revolusjon kr. 15,00.
 195 As sosialistiske studentlag: Bolig og samfunn kr. 12,50.
 196 Prag & Refsum: Makt og Miljø kr. 12,50.
 197 Fromm: Kristus — fra opprør til undertrykker kr. 12,50.
 198 Marcuse, Moore jr. & Wolff: Om toleranse kr. 12,50.
 199 Rønning: Dødsdom over et folk kr. 12,50.
 200 Den lille røde bok for skoleelever 4. oppl. kr. 7,50.
 201 Elster: Om kapitalen kr. 12,50.
 202 Bing/Bringsværd: Å miste et romskip Uts.
 203 Øye for øye? En KROM-bok kr. 15,00.
 204 Krog: 6. Kolonne — ? kr. 12,50.
 205 Jæger: Bekjendelser kr. 15,00.
 206 Wesker: Hønsesuppe med byggryn kr. 12,50.
 207 Aubert: Likhet og rett 2. oppl. kr. 15,00.
 208 Andenæs, Bratholm & Christie: Kriminalitet og samfunn 2. oppl. kr. 15,00.
 209 Strand & Aastorp: Anarkistisk lesebok kr. 15,00.
 210 Fromm: Flukten fra friheten 2. oppl. kr. 15,00.
 211 Fromm: Det sunne samfunn 2. oppl. kr. 15,00.
 212 Jæger: Fængsel og fortvilelse kr. 15,00.
 213 J. Myrdal: En illojal europeers bekjennelser kr. 15,00.
 214 de Beauvoir: Det annet kjønn I kr. 15,00.
 215 de Beauvoir: Det annet kjønn II kr. 15,00.
 216 Marx: Verker i utvalg I, Filosofiske skrifter. Red. Elster & Lorenz, innl. ved Øfsti kr. 15,00.
 217 Marx: Verker i utvalg II, Skrifter om den materialistiske historieoppfatning. Red. Elster & Lorenz, innl. ved Elster kr. 15,00.
 218 Wesker: Røter kr. 12,50.
 219 Hansen & Sæterdal: Ammerud kr. 15,00.
 220 Lukačs: Lenin kr. 12,50.
 221 Boses saga. Overs. og innl. ved Eskil Hanssen kr. 12,50.
 222 Normann: De fem første dagene kr. 15,00.
 223 Magdoff: Imperialismen i vår tid kr. 15,00.
 224 Wesker: Jeg snakker om Jerusalem kr. 12,50.
 225 Hersh: Kjemisk og biologisk krigføring kr. 15,00.
 226 Dalgard, red.: Dømt til sikring kr. 15,00.
 227 Reigstad: Seksualopplysning for ungdomskole og gymnas kr. 7,50.
 228 Gleditsch og Lodgaard: Krigsstaten Norge kr. 15,00.
 229 Johannesen og Rosland: Kampen om Tyskland kr. 15,00.
 230 Skirbekk: Nymarxisme og kritisk dialektikk kr. 12,50.
 231 Asklund og Wickbom: Ungdom og samliv kr. 15,00.
 232 Guds lille røde bok kr. 7,50.
 233 Southern og Hoffenberg: Candy kr. 15,00.

PAX GRAFIKK

I forbindelse med PAX' fem års jubileum høsten 1969 utvidet forlaget virksomheten til et nytt og spennende felt: kunstformidling under navnet PAX GRAFIKK. Tiden vil vise om dette blir en temperær eller permanent utvidelse.

Ti av Norges mest kjente grafikere forærte forlaget hvert sitt grafisk blad. Til gjengjeld mottar de nå bokproduksjonen i de fem neste årene.

Gruppen av kunstnere ble valgt med omhu, og kunstnerne anbefalte hverandre gjensidig. De verker de er representert med ble spesielt utvalgt for PAX GRAFIKK. Utvalget turde derfor representere det beste av moderne norsk grafikk.

Bladene foreligger i opptil ti farger, de fleste i silketrykk. Hvert blad ble trykt i et opplag på 250, og er nummerert og signert av kunstneren.

Samtlige blad selges for samme pris, kr. 200 pr. stk. De enkelte bladene kan leveres uten ramme, eller med ramme i kalket eik eller sølv mot et tillegg på kr. 50. Ved kjøp av samtlige ti blad gis en rabatt på kr. 250, slik at prisen da blir kr. 1750.

En brosjyre med bestillingskupong fås tilsendt ved henvendelse til PAX FORLAG A/S, Boks 100, Skøyen, Oslo 2, tlf. 55 94 90.

De ti kunstnerne, bladets tittel og format:

Per Kleiva
Ode til Ho Chi Minh
50 x 35 cm

Inger Sitter
Triumfbuen
50 x 50 cm

Hans Normann Dahl
Litografi
45 x 55 cm

Jan Grimrud
Rom-odysséen 2001
60 x 50 cm

Sigurd Winge
Serigrafi
35 x 35 cm

Jan Baker
Serigrafi
50 x 60 cm

Willy Storn
Litografi
45 x 55 cm

Arne Malmedal
Serigrafi
30 x 40 cm

Morten Krogh
Serigrafi
55 x 45 cm

Gunnar S. Gundersen
Serigrafi
50 x 40 cm

for side 87
til side 87

SVERRE HARTMANN

en pax-bok

kr. 17,50